

L 89-4
L 109

m/f

L
810p

„JAUNAIS ZINĀTNIEKS“ Nr. 23.

Ž. Unams

Trīs brīvības cīņu vadoni

Kalpaks — Balodis — Radziņš

Ar 21 illūstrāciju

Otrs iespiedums

Rīgā, 1936

Valtera un Rapas akc. sab. apgāds

digitālā

ST-12971

V. L. VALSTS BIBLIOTEKA

~~89~~ 12.116
03070419421

Valtera un Rapas
Akc. Sab. grāmatpiestuve
Rīgā, Brīvības ielā 129/133.

Ievads

1918. gada 18. novembrī latvju tauta kļuva pie patstāvīgas un neatkarīgas valsts tikai vārda pēc. Īstenībā šis valsts vēl nebija. Viņu vajadzēja radīt.

Katru valsti raksturo trīs konstitūtīvie elementi: tauta, teritorija un valsts vara. Bet mūsu tauta tad bija vēl lielā mērā izkļiedēta pa plašās Krievijas klajumiem, mūsu teritoriju bija ieņēmis vācu okupācijas karaspēks. Tas vēl nebija sācis izvākties, kad mūsu zemei jau mācās virsū citi ienaidnieki, kas ar sarkano karogu priekšgalā nāca no austrumiem. Bet valsts varai pašai nebija gandrīz nekāda spēka. Par viņu daudz stiprāka bija svešā un naidīgā okupācijas vara.

Valsts valdītājiem, ar enerģisko ministru prezidentu K. Ulmani priekšgalā, toreiz nebija daudz vairāk par ticību tautas nacionālo spēku uzvarai un gribu radīt savu valsti. Šī lielā ticība un nesalaužamā griba nezuda arī tad, kad pati valsts karājās tikpat kā mata galā.

Valsts pēc 18. novembra proklamēšanas akta tā tad bija vēl jāizcīna, — jāizcīna grūtās un sīvās cīņās, kurās ņēma daļību visi, kas spēja. Bet šais pusotra gada cīņās, kurām varonībā un neatlaidībā līdzīgas Latvijas vēsture nepazīst, mēs uzvarējām un savu valsti no ienaidniekiem atbrīvojām tikai tādēļ, ka liktenis mums bija lēmis ļoti labus vadoņus. — Kalpaks, Balodis un Radziņš ir mūsu brīvības cīņu galvenie vadoņi. Viņu vārdus tauta ar pateicību pieminēs tik ilgi, kamēr dārga būs brīvība un kamēr cienīs savu neatkarīgo valsti.

Šī grāmata nu runās par šo Latvijas atbrīvošanas vadoņu trijotni, par viņu dzīvi un darbiem, līdz ar to šē īsumā ir apskatīta arī Latvijas atbrīvošanas cīņu gaita.

Pulkvedis Oskars Kalpaks.

Pulkvedis Oskars Kalpaks

Pulkvedis Oskars Kalpaks ir vistraģiskākā figūra Latvijas brīvības cīņu vadoņu trijotnē. Kritiskajā momentā viņš uzņēmās jaundibinātās valsts nelielo bruņoto spēku vadību. Tumsā naktī viņš tos veda ārā no Rīgas pretim nezināmai nākotnei, kad daudzkārt stiprākais ienaidnieks ielauzās mūsu zemē. Bet šai atkāpšanās ceļā no Rīgas uz Kurzemi arī cementējās mūsu armijas pirmās vienības. Tās noorganizējās un sakausējās par varonīgo Kalpaka bataljonu, kuŗam neuzvaramības un cēlā patriotisma garu deva tā vadonis Oskars Kalpaks.

Bet kad Kalpaka vadītie kara pulki Ventas krastos sāka savu uzvaras gājienu un dzimtenes atbrīvošanu, paša vadoņa sirdi apstādināja kāda nomaldījusies lode. Kalpaks krita ceļā pretim uzvarai un slavai, pats to nepieredzējis. Bet kā mūsu armijas pirmais vadonis, kā atbrīvošanas cīņu nesalaužamā gara tēvs, Kalpaks ir tas, uz kuŗa piemiņu vienmēr ar dziļu godbijību vērsīsies katra latvieša domas.

1. Kalpaka bērnība un skolas gadi.

Latvijas armijas pirmais virspavēlnieks Oskars Kalpaks dzimis 1882. g. 6. janvārī Meirānu pagasta Liepsalu mājās kā saimnieka Pēterā Kalpaka dēls.

Meirānu pagasts — Kalpaka dzimtene — guļ uz Vidzemes un Latgales robežām. Likumotā Aiviekste šē vijas cauri kuplu egļu mežiem. Dzejnieks Eduards Virza tā tēlo slavenā pulkveža dzimteni:*) „Nostaigājot Kalpaka dzimtenē, mēs nonākam purvainā un lieliem egļu mežiem bagātā apvidū. Nepārrēdzami viņi stiepušies, piepildīdami gaisu ar savu drūmō šņākoņu no apvāršņa uz apvāršni, cauri Latgalei, savienodamies ar nebeidzamiem Krievijas mežiem. Vilku gaudošana te bija dzirdama sniegainās ziemas naktīs. Te pa slepeniem meža ceļiem uz saviem ātrajiem zirgiem senos laikos zagušies krievu sirotāji, un ne mazums asinainu sadursmju un kauju noticis pie

*) „Pirmais Latvijas nacionālo kara spēku virspavēlnieks pulkvedis Oskars Kalpaks“, 14. lpp.

Liepsalu mājas, kur dzimis Oskars Kalpaks.

vecā Visagalas pilskalna, senā cietokšņa, uz kuŗa zemes, ļoti skaistā vietā, tagad paceļas Meirānu pagasta skola. Apgabals ir pilns visādu nostāstu un teiku...“ Un viena teika ļoti raksturīgi tēlo — kā radušās Kalpaka dzimtās mājas Liepsalas. — Poļu laikos Borkovas muižas īpašnieks ieaicinājis medībās Meirānu muižas īpašnieku. Medību laikā pēdējais licis sagatavot ļoti gardu mielastu, kas noturēts kādā liepu un ozolu meža apaugušā uzkalnā. Mielastam beidzoties, Borkovas īpašnieks visu šo uzkalnu, kas tālu iestiepjas bij. Vitebskas guberņas robežās, atdāvinājis Meirānu īpašniekam. Pavasaros, kad Aiviekste pārplūdzina apkārtējos purvus un zemumus, šis uzkalns redzams kā sala virs ūdeņiem. Še tad nu nometušies zemnieki un tur uzbūvētās mājas nosaukuši par „Liepsalu“. Šajās teiksmainajās mājās ir kārts Oskara Kalpaka šūpulis.

Kalpaka dzimtas radu raksti uz Meirānu Liepsalām aizsniedzas jau apm. pusotru gadu simteni atpakaļ.

Pulkveža tēvs Pēteris Kalpaks dzim. 1850. g. Viņš divas reizes precējies un bez Oskara tam ir vēl viens dēls un meita.

Dzejnieks Virza, kuŗš par Oskara Kalpaka bērnību no viņa tuviniekiem ievācis pamatīgas ziņas, par to saka: „Oskars Kalpaks aug savās dzimtās mājās kā atjautīgs, žirgts un vesels zēns. Tas, ko viņš vispirms ap sevi redzējis, bija darbīgā lauku dzīve, lēna, stūrgalvīga un neatlaidīga. Apkārtējās dabas pievilcīgums, dzejiskā un senātnības pilnā Aiviekste, egļu meži, kuŗi šņāca kā lieli ūdeņi vētras laikā un žūžoja kā nomicītu garu žēlabas vieglā vējā, teikas un nostāsti, garajos ziemas vakaros ratiņam dūcot, neļāva zēna dvēselei notruli-

nāties. Bieži viņu redzēja Sauku purva malā uz liela akmeņa sēžam un vērojam padebešus, kā viņi, vēja nesti un rietu zelta šķēpa caurdurti, drāzās pāri meža galiem. Viņš šē arī, dažus gadus vēlāk ministrijas skolā iedams, mīlēja vijoli spēlēt, visādas meldijas no viņas izvīlinot. Šim akmenim, viņa bērnības un jaunības sapņu piedestālam, bija klūt par viņa mūžīgās slavas piedestālu dažus gadu desmitus vēlāk**).

Skolas gaitas Oskars Kalpaks sāk desmit gadu vecumā. Tās viņu ved uz netālo Visagalas pagasta skolu, kurā guļ vēl jaukā vietā nekā Oskara dzimtā sēta. Gar skolas nama vienu pusi aizlokās Aiviekste, bet otrā pusē tai atrodas vecs latviešu pilskalns ar netālu kapsētu.

Šai skolā Oskars Kalpaks mācās trīs ziemas. Viņš ir cītīgs skolnieks un otrajā mācības gadā ir jau klases pārraugis.

Pagasta skolu beidzis, Kalpaks vēl dodas uz Lubānas ministrijas skolu, kur atkal sekmīgi mācās trīs gadus un beidz šīs skolas kursu kā 16 gadus vecs jauneklis. Ministrijas skolas, kurās atstādesmito gadu beigās sāka dibināt rusifikatori savu nolūku sekmēšanai, bija apm. ar draudzes skolas kursu, tikai tur pastiprināti mācīja krievu valodu. Skolas absolventi šo valodu pietiekoši iemācījās. No priekšmetiem, kas ministrijas skolā visvairāk saistījuši Kalpaka vēribu, minama matemātika. To panācis matemātikas skolotājs Pasītis, kurš Kalpakam mācījis arī vijoles spēli.

Ja pagasta skola dod pirmās nepieciešamās zināšanas, kas vajadzīgas dzīves skolā iestājoties, tad draudzes vai ministrijas skolas parasti ir atraisījušas zemnieka dēla ilgas pēc tālākas izglītības. To ļoti labi attēlojuši Poruks, Doku Atis u. c. latviešu rakstnieki. Tā ir arī ar Oskaru Kalpaku. Ministrijas skolā viņš ievēdinājis spārnus. Un nu viņu moka lidošanas ilgas. Lidot uz augstāku skolu, būt dienās par mācītāju vai ārstu. Bet cik bieži latviešu zemnieka dēlam spārni izrādījušies par īsiem, un par īsiem tie ir arī Kalpakam. — Tēva materiālie apstākļi ir diezgan šauri un Oskaram jāstājas mājas smagajos darbos. Tā viņš nostrādā trīs gadus.

Bet tad, paklausīdams tēva brāļa Jura padomam, kurš Varšavā ir policijas uzraugs, Kalpaks sāk pašmācības ceļā sagatavoties, lai noliktu otrās šķiras savvaļnieka eksāmenu. Tad ir cerības, ka zemnieka dēlam pavērsies labākas izredzes dzīvē. Un Oskars Kalpaks dodas uz Pleskavu nolikt savvaļnieka eksāmenu. Visos priekšmetos viņš iegūst labas atzīmes, bet kad jāstājas pie ģeometrijas pārbaudījuma, Kalpaku sāk

*) „Pirmais Latv. kašp. virsp. Oskars Kalpaks“, 17. lpp.

mākt šaubas, vai viņa zināšanas būs pietiekošas? Pārbaudījumu neizturēt? Nē, to Oskars Kalpaks nedrīkst! Tāpēc viņš no eksāmena atsakās, lai to liktu pēc gada, kad būs pilnīgi sagatavojies un pašam vairs nebūs šaubu par pārbaudījuma izturēšanu.

Kalpaks kadeta tērpā ap 1906. gadu.

Pēc gada Oskars Kalpaks dodas uz Irkutsku, kur noliek savvaļnieka eksāmenu un 1903. g. iestājas par savvaļnieku 40. Kolivanas pulkā. 1905. g. rudenī viņš beidz stingro mācības komandu un iestājas Irkutskas kara skolā. Kara skolas kursu Kalpaks beidz ar labām atestācijām un tūdaļ tiek iedalīts par virsnieku 103. Pultuskas kājnieku pulkā. Tā Kalpaks 1908. g. sāk virsnieka gaitas krievu armijā.

2. Kalpaks krievu armijas virsnieks.

Krievu armijā kā miera laika virsnieks Kalpaks nokalpojis 6 gadus (1908.—1914.). Šis laiks aizritējis 103. Pultuskas pulkā dažādās Krievijas vietās — gan vasaras nometnēs, gan pilsētās. Pirmie seši gadi pēc mācības beigšanas jaunam virsniekam ir svarīgi viņa rakstura norūdišanā un personības izveidošanā. Kā šie gadi aizritējuši Kalpakam, mēs nezinātu, ja viņš nebūtu iedalīts tādā pulkā, kur priekšā jau atradās viens latvietis — tag. ģenerālis K. Gopers. Viņš nu skicējis saturīgas un raksturīgiem faktiem bagātas atmiņas par Oskaru Kalpaku krievu armijā*). Tās spilgti apgaismo Kalpaka personību.

Pulkā Kalpaks podporučika (virsleitnanta) dienesta pakāpē no kara skolas ierodas 1908. g. rudenī, kad pulks izgājis lielajos rudens manevros Novogeorgijevskas cietokšņa apkārtnē. Pirmais Gopera iespaids par Kalpaku: „Liela auguma, vairs nevisai jauns virsnieks, ģērbies jaunā kara gājiena mūndierā ar attiecīgiem piederumiem, kuŗi bija vislabākā kārtībā un visos sīkumos pēc noteiktās formas.“ Pirmajā vakarā Kalpaka rotas komandieris sarīko vakariņas, lai jauno virsnieku izprovocētu uz piederšanos un uzzinātu viņa rakstura vājbības, bet — Kalpaks spīdoši iztur šo grūto eksāmenu, ne uz brīdi nepārkāpdams korrekctības, kareiviskās audzināšanas un disciplīnas robežu.

Dienēdams tai pašā pulkā Varšavā kopā ar Kalpaku, Gopers saka, ka viss par Kalpaku liecinājis, ka pulkā radies viens nopietns darbinieks klāt, darbinieks, kuŗš augstāk par visu stāda savu dienesta pienākumu un kuŗš apzinīgi izpilda visus virsnieka uzdevumus, kādas pūles un upurus tie no viņa arī prasītu. „Man atmiņā daži gadījumi,“ turpina G., „kur visu virsnieku uzmanība pievērsās Kalpakam pie taktisko uzdevumu atrisināšanas uz kartēm. Šie darbi miera laikos bija novārtā, uzdevumi tika uzdoti un izpildīti šabloniski, un lielais vairums virsnieku sajuta pie tiem tikai garlaicību, lūkodami ar dažādiem iemesliem no tiem tikt vaļā. Bet Kalpaka apzinība ar to nespēja samierināties. Vairākas reizes viņš uzsāka karstus strīdus ar grupu vadītājiem, kad tie nolaidības un slinkuma dēļ pielaida aplamus un neapdomātus atrisinājumus. Dažreiz rezultāti bija tādi, ka grupa, kuŗā piedalījās Kalpaks, aizrāvās no kāda Kalpaka ierosināta jautājuma un nosēdēja pie šī darba tālu pāri noteiktam laikam.“

*) „Krusttēvs Oskars — Drauga pulkveža Kalpaka piemiņai“ — Lētas mazā bibliotēka, 1923. 45 lpp.

Ar kādu apzinību Kalpaks skatījies uz pienākumu, liecina piem. tāds gadījums. Kad 1910. g. Pultuskas pulku no Varšavas pārceļ uz Kostromu, Kalpaks apmetas vienā dzīvoklī ar Goperu. Reiz, dodamies uz kazarmām, Gopers pusceļā satiek Kalpaku, kas nāk jau mājās. Kālab tik ātra atgriešanās? Kalpaks paziņo, ka nokavējies par veselām 12 minūtēm un, nevēlēdamies rādīt mācības komandas kareivjiem, ka atļauts būt tik neakurātam, nodomājis nosūtīt komandas priekšniekam ziņu par saslimšanu un šodien nemaz neiet uz mācībām. Šis gadījums četros Kostromā pavadītos gados ir bijis vienīgais, kad Kalpaks izlaidis mācības.

Šādas Kalpaka raksturīpašības tūdaļ pēc viņa ierašanās pulkā ievēro tā priekšniecība un jau pirmajos mēnešos viņu iedala mācības komandā, kur arvienu no virsnieka prasa visakurātāko, apzinīgāko un intensīvāko darbu.

Un darbam, kā saka Gopers, Kalpaks ziedoja visus savus spēkus, nodevās tam ar visu sirdi, pavisam piemirstot pie tam savas personīgās intereses. Tās bija īpašības, kas Kalpaku krasi nošķīra no pārējiem virsniekiem.

Tāpēc Kalpaks, lai gan vēl samērā jauns virsnieks, tomēr ir jau autoritāte kā kareivjiem, tā arī virsniekiem. Dienesta pienākuma noteikumus Kalpaks bieži zin daudz labāk par piedzīvojušākiem virsniekiem. „Vairāk reizes gadījās redzēt,“ saka G., „ka strīdos par dažādiem ierindas dienesta jautājumiem, ja nebija pie rokas attiecīgā reglamenta, virsnieki griežas pēc izskaidrojuma pie Kalpaka.“ Arī kareivjiem Kalpaks tāpat ir liela autoritāte. Mācības laikā viņš tiem ir stingrs un apzinīgs skolotājs, ārpus mācības laika — padomdevējs un labs biedrs. Kareivji bieži griežas pie Kalpaka ar visdažādākiem lūgumiem, izpalīdzēt mājas lietās, uzrakstīt vēstules u. t. t. Bieži K. saņem ziņojumus un vēstules arī no jau atvaļinātiem kaŗavīriem. Vasaras vakaros vai svētdienās, kad pulks ir no-metnē, viņš sacenšas ar saviem kareivjiem vingrošanas paņē-mienos, vai arī, salasījis no komandas cilvēkus, kas mīl vizi-nāties ar laivu, dodas ar tiem uz Volgu un izriko veselās eks-kursijas ar dziesmām pulka lielajās izlūku komandas laivās.

Kā katru cilvēku, tā sevišķi kaŗavīru, bez kārtējām darba gaitām, labi raksturo arī viņa privātā un mājas dzīve. Kostromā, piem., izīrēdams Kalpakam savā dzīvoklī 2 istabas un no-dzīvodams ar viņu 4 gadus kopā, K. Gopers labi varējis novē-rot Kalpaku mājas dzīvē un ārpus kaŗavīra pienākumiem.

„Vienu no savām istabām,“ saka Gopers, „Kalpaks tūdaļ apgādāja ar viņam nepieciešamo iekārtu, kuŗa sastāvēja no rakstāmgalda, grāmatu plaukta, četriem krēsliem, vijoles, nošu

galdiņa un gultas; bija vēl divi tepiķi, kas radīja zināmu ērtību. Lietas Kalpaks izvēlējās ar garžu un ne lētas. Nekā vairāk pa šiem četriem gadiem viņš neiegādājās un, kā likās, arī nevēlējās iegādāties. Vienu no istabām viņš nemaz nelietoja, ja lietoja, tad arī tikai kā garderobes istabu, kurā izkāra drēbes un kārtoja savu tualeti. Uz rakstāmgalda viņam arvien gulēja pilns reglamentu komplekts, rokas grāmatas un instrukcijas par kājnieku dienestu, un neraugoties uz to, ka Kalpaks labi pārzināja dienestu, viņš tomēr diezgan bieži ielūkojās reglamentos; viņš no piedzīvojumiem bij dziļi iegaumējis to veco patiesību, ka reglamenti ir katra karavīra katķisms un, lai tos pietiekoši zinātu, nepieciešami biežāk tajos ielūkoties.

Uz nākošās, goda pēc, vietas — uz etažeras virsējā plaukta bij vijoles notis. Pati vijole glabājās futlārī uz etažeras apakšējā plaukta; vidējie plaukti bija grāmatām. Lielāko daļu no saviem vaļas brīžiem Kalpaks ziedoja vijoles spēlei; spēlēja viņš ar bērnišķīgu aizrautību un šinī ziņā bija sasniedzis ievērojamus panākumus. Mīlestība uz mūziku, sevišķi uz stīgu mūziku, bija savā ziņā pat Kalpaka kaislība. Gadījās diezgan bieži, ka Kostromā iebrauca un deva koncertus mākslinieki-gastrolieri; tad Kalpaks darija visu, lai tikai nepalaistu neapmeklēta neviena tāda koncerta.

Kalpaks arī labprāt apmeklēja vakarus, kurus paretam sarīkoja pulka virsnieku klubā. Šajos vakaros Kalpaks vispirms, kā pulka virsnieku saimes loceklis, uzskatīja par savu uzdevumu būt uzmanīgam pret uzlūgtiem viesiem un rūpēties, lai pēdējie negarļaiotos. Kalpaks šo pienākumu izpildīja ar prieku un nekad nelika sajūst, ka viņš to dara kā pienākumu. Viņš dejoja ar sajūsmu, dejoja ar visām uzlūgtām dāmām, nedodams nevienai priekšroku, un var skaidri teikt, ka deļa tam sādāja baudu.

Vispār Kalpakam bija spēcīga miesas būve un stipra veselība. Viņa veselīgais organisms, tērēdams enerģiju intensīvā darbā, prasīja arī intensīvu savu spēku atjaunošanu, un tas pie Kalpaka izteicās, starp citu, sevišķi dziļā, stiprā miegā. Dažreiz Kalpaks atgriezās no rīta mācībām noguris un aizmīga pirms pusdienām. Tādā gadījumā viņu uzmodināt uz pusdienām nebija nekādi iespējams: viņu varēja celt, apvelt, izvelt no gultas — viņš nedomās. Tādos gadījumos, kā pēdējo līdzekli, es uzlaidu viņam savu mazo četrus gadus veco dēlu, kurš Kalpaku ļoti mīlēja. Ar saucienu „krusttēv Oskar!“ dēlēns metās tam ar kājām virsū, plūca matus, ūsas un trokšņoja tik ilgi, kamēr Kalpaks pēdīgi pamodās.

„Krusttēvs Oskars“, kā viņu sauca mans puisēns, tā piesaistījās viņam, ka drīz vien visā pulkā un pat paziņas ārpus pulka citādi viņu nesauca, kā tikai „krusttēvs Oskars“. Jau tas skaidri norāda, kā pret viņu izturējās pulka biedri, un ir pavisam lieki runāt, ka viņam piederēja vispārējās simpatijas, jo citādi tas nemaz nevarēja būt.“

Mūzika tā tad bija Kalpaka otrā kaislība pēc pienākuma, jo arī pienākumam viņš nodevās kaislīgi. Ja Kostromā mūzikālā dzīve bija samērā trūcīga, tad tos pāris gadus, kamēr Kalpaka pulks atradās Varšavā, jaunais virsnieks kārtīgi devās uz visiem labākiem koncertiem, sevišķi uz Varšavas filharmonijas sarīkojumiem.

Kad Kalpaks nemūzicēja, viņš nodevās lasīšanai. Uz viņa rakstāmgalda aizvien bijuši redzami arī žurnāli — „Russkoje Bogatstvo“, „Sovremennij Mir“. Kārtīgi viņš abonēja slavenās krievu t. s. profesoru avīzes „Russkija Vedomostji“. Tās viņš lasīja no viena gala līdz otram. Ja nebija laika pienākušo numuru izlasīt, viņš to uzglabāja un izlasīja vaļas brīdī. Šī akadēmiskā izdevuma daudziem nopietniem rakstiem, bez šaubām, bija paliekoša ietekme uz Kalpaka garīgo cilvēku.

3. Pasaules karā.

Pasaules kara sākums 1914. gadā Kalpaku un viņa pulku pārsteidza vasaras nometnē Jaroslavas tuvumā. 103. Pultuskas pulkam jādodas uz fronti. Bet pulka mācības komanda, kurā iedalīts Kalpaks, pēc mobilizācijas plāna nozīmēta par rezerves bataljona formēšanas kadru, un tai uz fronti nav jāiet. Katrs, kam dārga dzīvība, par to būtu bijis laimīgs. Bet Kalpaks ir noskumis, ka viņa pulks var doties uz kara lauku, bet viņam jāpaliek aizmugurē. Starp iesauktajiem rezerves virsniekiem viņš atrod tādu, kas ir ar mieru viņa vietā palikt rezerves bataljonā, un pats, iecelts par ložmetēju komandas vada virsnieku, dodas līdz pulkam uz kara lauku Austrijas frontē, kur viņš rīkojas tā, ka stādāms par virsnieka varonības paraugu. Jau pirmajās kaujās, augusta otrā pusē, Holmas-Zāmostjes rajonā, Kalpaks tiek viegli ievainots, bet, pēc pārsiešanas, tomēr paliek ierindā. Kaujās Kalpaks nekad nezaudē drosmi un apķērību. Virsnieku un kareivju starpā par Kalpaku izplatās uzskats — „ar viņu tu nepazudīsi“.

Par Kalpaka drosmi un varonību 1914. g. novembra un decembra kaujās pastāsta viņa pulka biedrs K. Gopers:

„Vāci, kas bija atbraukuši no franču frontes palīgā austriešiem, vērsa savus uzbrukumus pret mūsu pozīcijām, kuŗas at-

radās verstis 20 uz rietumiem no Pradlas. Labākā pieeja pie mūsu pulka pozīcijām bij neliela ieleja, aizaugusi ar krūmiem, kuŗos bij nostiprinājies ar savu ložmetējnieku vadu Kalpaks. Vāci jau trīs dienas no vietas vērsa šurp savus daudzus uzbrukumus, kuŗi arvienu tika sekmīgi atsīsti ar Kalpaka ložmetējiem. Pēdīgi viņi pareizi izlūkoja ložmetēju atrašanās vietu un ceturtā dienā apbēra tos ar stipru artilērijas uguni, kuŗa turpinājās vairākas stundas. Viens no ložmetējiem bija sabojāts ar lādiņa šķembeli, vairāk nekā puse no ložmetējniekiem bij ievainoti, bet kad pēc tam vāci gāja jaunā uzbrukumā, Kalpaks, personīgi rikodamies ar ložmetēju, atgriezta atpakaļ viņu biezās kēdes, kuŗas pameta daudz ievainotu un kritušu. Pēc tam vāci izbeidza šīnī vietā savus nodomus.

Kaujas un gājieni mainījās visu 1915. gada vasaru un rudenī, cīņas bij sevišķi sīvas augusta mēnesī joslā uz ziemeļiem no Brestas, Belovežas mūža meža, Baranovičiem. Kalpaks visu šo laiku bij rotas komandieris. Man ļoti bieži bij izdevība satīkties ar viņu visdažādākos stāvokļos un kopīgi ņemt dalību kaujās. Grūti atcerēties un attēlot visas daudzās kauju epizodes, kur Kalpaks pierādīja, ka viņš ir lielisks kauju virsnieks un priekšnieks.

Apmēram jūlija vidū pulks stāvēja pozīcijā Kurovas miestnā. Es ar arjergarda bataljonu tikko pievienojos pulkam un jau gribēju nodoties atpūtai, kad dabūju pavēli iet palīgā Kalpakam, kuŗu it kā esot ielenkuši ienaidnieki pulka kreisajā spārnā. Atstājis divas rotas rezervē, es ar pārējām divām devos aprādītā virzienā. Nogājis verstis piecas, es apstājos kāda mežiņa malā. Priekšā vairākas verstis stiepās klajs lauks ar nelieliem pauguriem, bet 1½ verstis tālumā pie kāda paugura bij dažas zemnieku mājas un citas nelielas koka ēcīņas. Uz šīm ēkām un pauguru ienaidnieks bērtin bēra savas artilērijas viesuļa uguni. Lielākā daļa ēku jau bija aizdegušās no ienaidnieka lādiņiem un dega gaišās liesmās, bet apkārt neredzēja neviena dzīva cilvēka. Tad pie manis atveda kareivi no Kalpaka rotas. Viņš, nākdams atpakaļ uz rotu pēc ziņojuma nodošanas, arī bija sēdējis tepat mežmalā. Uz manu jautājumu par Kalpaku un viņa rotu, viņš man norādīja uz pauguru un degošām ēkām. — Kur vācieši? — Kareivis norādīja uz kādu citu pauguru, netālu pa kreisi. Kad es jautāju, kā varētu nokļūt pie Kalpaka, viņš atbildēja, ka noiet turp nekā nevarot, jo viņš jau izmēģinājis aiziet uz turieni, bet vāci izšāvuši uz viņu dažus lādiņus. Tālāk viņš pastāstīja, ka abus minētos paugurus un lauku pa kreisi no tiem bijis ieņēmis viens krievu grenadieru pulks; ienaidnieks no rīta atklājis uz grenadieru ie-

rakumiem diezgan stipru uguni, kāpēc grenadieru rotas atstājušas savus ierakumus un atkāpušās, bet divas rotas, kuŗas stāvējušas pauguros, padevušās. Kalpaks, redzēdams, ka grenadieru ar paceltām rokām pārskrej pie ienaidnieka — atklājis uz tiem uguni un tūlīt pēc tam, paņēmis no saviem ierakumiem pusrotu, ieņēmis tuvāko pauguru, kuŗu grenadieru atstājuši, un tur nostiprinājies, apliekdams savu flanku. Vācieši mēģinājuši uzbrukt, bet tikuši atsisti ar šās pusrotas uguni, ieņēmuši tikai nākošo, pa kreisi, pauguru, kuŗa aizstāvēšanai Kalpakam, protams, trūka ļaužu. Tagad vācieši jau apmēram sešas stundas apšauda Kalpaka rotas ierakumus, cerēdami izsist no turienes mūsējos. — „Nesaprot, uz kā uzdūrušies!“ lepmi piemetina kareivis, nobeidgams savu stāstu.

Kad aizdegās pēdējās no palikušām mājām, vācieši pamazām pavājināja savu uguni; es izlietoju šo apstākli, lai nokļūtu pie Kalpaka. Atstādams rotas mežņā, ar ziņnesi un Kalpaka rotas kareivi devos uz pauguru, slēpdamies aiz degošo māju liesmām un dūmiem. Kalpaku es atradu sēdam mazā šaurā ierakumiņā, kuŗš viss bij iedublots ar zemi un māliem, smiltis Kalpakam bij matos un visās apģērba vilēs, tāpat arī kabatās. Uz manu jautājumu, kāda viņam sajūta, tas lamādamies atteica, ka... šie negēļi grenadieru aizšmauca tanī bridī, kad viņš tikko sarīkojies padzert tēju, un, lūk, viņam nu jāšēd še visu dienu nedzērušam, bez tam viņš aizmirsis tajos ierakumos papirosus...

Kalpaka izturība, kas noturēja ne tikai savu iecirkni, bet arī kaimiņu iecirkni, kuŗu bij atstājuši grenadieru, neraugoties uz to, ka frontē bij tukšs, izglāba stāvokli, kuŗu naktī izdevās pilnīgi atjaunot.

Un tālāk Gopers atstāsta gadījumu, kā Kalpaks ar savu varonību izglābis veselu divīziju. „Tas bij 11. augustā. Pēc divu dienu ilgas grūtas kaujas pie Dolbiznas ciema, pulks naktī bij atvests divīzijas rezervē, pie kam bataljons, kuŗā bij Kalpaks, apmetās sādžā „Zaļā pils“, verstis astoņas aiz pozīcijām. Kalpakam bij uzdots vadīt apsardzību uz austrumiem no šīs sādžas, kur bij mežains apgabals. Izstādīdams sargu postenus, Kalpaks ieraudzīja tuvojošos vāciešu ķēdi. Noturēdams to par nelielu vācu izlūku partiju, kuŗa kādā ceļā nokļuvusi mūsu aizmugurē, Kalpaks bez kavēšanās ar viņam palikušo pusrotu pārgāja uzbrukumā un atklāja uz vāciešiem uguni. Atspiedis sākumā vāciešus kādu gabalu atpakaļ, Kalpaks ieraudzīja, ka pie vāciešiem pienāk jaunas un jaunas ķēdes, un pārliecinājās, ka tās nav vis izlūku partijas, bet veselas karaspēka daļas, tikai nevarēja noteikt viņu lielumu, jo viss tas notika mežā. Tad

Kalpaks, nosūtījis bez kavēšanās ziņojumu uz pulku, pats ar rotu, ieņemdams retā ķēdē izdevīgu krauju mežā, sāka aizstāvēties. Vācieši turpināja uzbrukumu apiedami Kalpaka rotu no spārniem, kāpēc Kalpakam vairākas reizes nācās mainīt savas pozīcijas, izdarot nelielu atiešanu, bet neatlaidīgi turoties uz katras vietas. Tā rikodamies, viņš atturēja vācu uzbrukumu trīs stundas, kamēr pienāca šai vietā viss pulks. Tad notika kauja, kurai bij milzīga nozīme.

Tajā reizē mums tā ir palika mīkla, kā varēja notikt, ka vācieši parādījās negaidot mūsu divīzijas rezerves līnijā; acīm redzot, karaspēka daļas, kuras stāvēja pa labi no mums, bij atstājušas pozīciju, mums par to nepaziņodamas, bet mūsu stāvoklis šā iemesla dēļ kļuva ļoti kritisks. Aiz divīzijas rajona bija divi lieli karaspēkam nepārejami purvi — Belobloto un Krasnij Rubec; starp šiem purviem bij josla ar cietu grunti, apmēram pusotru versti platumā un tas bij vienīgais ceļš priekš visas divīzijas atkāpšanās. Bet šī josla atradās taisni pie tā meža, kurā Kalpaks aizturēja uzbrūkošos vāciešus. Ja vāciešiem būtu izdevies ieņemt šo defilē, tad visai divīzijai nebūtu vairs bijis atkāpšanās ceļa. Pateicoties Kalpaka neatlaidībai, izturībai un veiklai darbībai, pulks paguva laikā pienākt un uzsāka kauju, kurā vilkās no pulkst. deviņiem rītā līdz pat vakaram. Tā bij viena no vissivākām pulka kaujām pa visu kara laiku; tajā pulks pazaudēja kritušos un ievainotos, ap 60 procentu no sava sastāva, bet aizturēja lielu vācu spēku uzbrukumu līdz vakaram un deva tādā kārtā iespēju visai divīzijai iziet laimīgi caur defilē. Dažās vietās kauja nonāca līdz štiku cīņām; tika saķerti atsevišķi gūstekņi, kuri bij no septiņiem dažādiem vāciešu pulkiem; no tā redzams, ka vāci šai vietā uzbruka ar divām divīzijām.“

Atkāpjoties no Bugas upes pozīcijām, Kalpaks ar savu rotu atkal izdara darbu, ko citi virsnieki uzskata par neiespējamu. — Viņam uzdots pulka atstātā pozīcijā palikt 24 stundas, lai segtu pulka atkāpšanos. Ar vienu rotu viņam jāapsargā likumota upe 10 km garumā. To Kalpaks, atsitot vācu uzbrukumu, sekmīgi veicis ar demonstrējumu pārcelties upei un uzbrukt vāciem.

Par kādu kauju 1915. g. 17 septembrī netālu no Baranovičiem Kalpaks apbalvots ar Sv. Jura ordeni. Šai kaujā devās 20 pulki. Uzbrukumam bija visās vietās jāsākas tieši plkst. 4. rītā. Bet 17 pulki uzbrukumu bija nokavējuši un tikai trīs savu uzdevumu izpildījuši noteikti, starp tiem visātrāki un sekmīgāki uzbrukumu izdarījusi Kalpaka rota, dzīli ieskrienot ienaidnieka pozīciju aizmugurē. Kalpaks nezinājis, ka pārējās

karaspēka vienības savu uzdevumu nav tik akurāti veikušas un tāpēc Kalpakam vācu aizmugurē sūtīti pakal vairāki sūtņi, lai tas atgriežas vismaz uz vācu otro līniju, jo citi vēl netikuši līdz pirmajai līnijai.

Kad dažas dienas pēc šīs kaujas pulka komandieris paziņo, ka Kalpaks stādīts priekšā Juŗa ordeņa domei, viņš izbrīnījies jautā: „Par ko? Es izpildīju tikai savu pienākumu“.

Šīs pāris kauju epizodes liecina, cik krietns, veikls un varonīgs kauju virsnieks bijis Oskars Kalpaks.

1916. gadā, kad izdeva pavēli, ka latviešu virsnieki var pārcelties uz Latviešu strēlnieku pulkiem, Kalpaks tūdaļ iesniedz lūgumu atļaut pāriet uz strēlnieku pulkiem, bet nesapņem nekādu atbildi. Ka krievi kavēja latviešu virsnieku pārnākšanu uz strēlnieku pulkiem, tas nenotika ar Kalpaku vien. Tādu gadījumu bija daudz. Iespējams, ka Kalpaku kā labu virsnieku negribēja atlaist arī tādēļ, ka viņš bija iecelts par apakšvirsnieku sagatavošanas komandas priekšnieku.

Pultuskas pulkā šai laikā Kalpaks ir ļoti iecienīts. Viņš ir paaugstināts jau kapitana dienesta pakāpē un viņam ir visi apbalvojumi, kādus piešķir par kaujām, to starpā Juŗa ieroči un Juŗa ordenis. Visā pulkā ar šādiem apbalvojumiem ir tikai trīs personas.

1916. g. jūnijā Kalpaka pulks izcīna vairāku dienu sīvas kaujas, un Kalpaks iet atkal ugunī, komandēdams bataljonu. No 70 pulka virsniekiem šai kaujā dzīvi paliek tikai 15. Pēc šīm kaujām pulku atkal papildina un aizsūta uz Podoliju, tad uz Rumīniju.

1917. g. vasarā Kalpaku paaugstina par apakšpalkavnieku un iecel par kupa komandieri — tajā pašā pulkā, kur pirms 10 gadiem viņš sāka dienestu kā jaunākais virsnieks. Bet tad drīz uznāk lielniecisma vilnis, tomēr Kalpaks līdz 1918. g. pavasarim pulkā uztur stingru disciplīnu. Hetmaņa Skoropadska varas laikā Krievijas dienvidos pulku ielenkuši vāci un aŗbrņojuši. Tad Kalpaks demobilizē pulku un ar dažiem virsniekiem, pulka karogu un svarīgākiem dokumentiem dodas uz Kostromu, kur to visu nodod glabāšanā mūzejam. Izpildījis līdz galam iespējamo pienākumu pret savu pulku, Kalpaks atgriežas dzimtenē, lai ķertos pie arkla sava tēva mājās, bet še Kalpaks kļūst par mūsu topošās armijas pirmo komandieri.

4. Kalpaks — Latvijas bruņoto spēku pavēlnieks.

Latvijā, savās tēva mājās, Kalpaks atgriežas 1918. g. rudenī. Zeme ir sarkanā tvana pilna. Tāda rakstura cilvēks kā

Oskars Kalpaks par lieliniecisko anarchiju un dezorganizāciju aizvien varēja tikai sašust. Strēlnieku laiku nacionālās sajūsmas vilnis un viņa atplūds internacionālismā Kalpakam gājis secen. Tāpēc Liepsalās pārnācis, viņš tausta zemi godīgai dzīves jaunceltniecībai, bet kad redz staigājam apkārt sarkanās paradīzes sludinātājus, Kalpaks organizē pretlieliniecisku sapulci. Tomēr šāds viņa patriotisks solis nerod piekrišanu. Sapulcē Kalpaku vienkārši izsvilpj.

Bet arī līdz Meirāniem jau ir atšalkusi ziņa, lai gan vēl diezgan neskaidra, ka Rīgā proklamēta Latvijas valsts. Kalpaks dodas uz Rīgu uzzināt, kas noticis, un vai jaunā valsts neorganizēs cīņu pret lieliniekiem. Rīgā Kalpaks satiekas ar dažiem virsniekiem. Tie visi priecājās par Latvijas valsts nodibināšanu. Nu Kalpaka sirds sāk straujāk pukstēt. Bet ko darīt Kalpakam vēl nav, jo proklamētā valsts pašlaik tikai top. Bruņotā spēka tai vēl nav, pat apsardzības ministrijas vēl nav. Rīgā ir daudzi virsnieki, kuŗi gaida kas būs, lai varētu ko darīt. Kalpaks apmetas viesnīcā, lai nogaidītu, kamēr jaunā valsts pirmajās dienās paspēj paveikt pirmos organizēšanās priekšdarbus.

Bet 22. novembrī jau nodibina apsardzības ministriju. Par ministra biedru un pagaidām arī par ministrijas pārvaldnieku ieceļ pulkvedi-leitnantu R. Dambīti. Tai pašā dienā ministrijas pārvaldnieks izdod pavēli, ka otram ministra biedram G. Grinbergam uzdots dibināt organizācijas daļu. Ar 1918. g. 22. novembri, kad nodibina apsardzības ministriju, var arī sākt skaitīt valsts bruņoto spēku organizēšanas sākumu, nerunājot, piem., par Latvju kaŗavīru nac. savienības kaŗavīru organizēšanas darbiem. 25. novembrī apsardzības ministrijas rīcībā ieskaita pirmās 15 personas — mobilizācijas, rīcības, tehniskā, artilērijas u. t. t. daļās*).

6. decembrī apsardzības ministrijai ieceļ pilntiesīgu ministru bij. valsts domnieka J. Zālīša personā, un jau 7. decembrī Pagaidu valdībai ar Vācijas valsts pilnvaroto A. Vinnigu izdodas panākt vienošanos par bruņotā spēka organizēšanu valsts aizsardzībai un cīņai pret lieliniekiem. Latvijā vēl bija daudz vācu kaŗaspēka, un līdz šim okupācijas pārvalde Pagaidu valdībai neatļāva atklāti organizēt savus bruņotos spēkus. Pēc līguma, kuŗu 7. decembrī noslēdza ar A. Vinnigu, organizējamais kaŗaspēks bija nosaukts par zemessargiem (Landeswehr) un tas bija sastādāms no latviešu, Baltijas vācu un krievu tautībām. Zemessargu spēku lielums — 26 kājnieku rotas un 5 ar-

tilerijas baterijas, un proti šādā samērā: latviešiem 18 rotas un 3 baterijas, vāciešiem — 7 rotas un 2 baterijas, krieviem 1 rota. Kopā apm. 6000 vīru. Katras nacionālītes kaŗaspēka vienībā bija paredzēta arī attiecīga valoda. Par virspavēlnieku bija domāts zviedrs, bet kamēr tādu dabū un par viņu vienojas — vācietis. Visu Latviju pēc šī līguma sadalīja 4 kaŗa apgabalos: Rīgas (ar priekšnieku vācieti un latvieti kā palīgu), Vidzemes, Kurzemes (priekšnieki latvieši, palīgi vāci) un Latgales (priekšnieks un palīgs — latvieši). Par visu Latvijas zemessargu virspavēlnieku palika Baltijas vācu zemessargu komandieris, Vācijas armijas majors Šeiberts. Te jāpiezīmē, ka Baltijas vāci jau pirms 18. novembra bija paguvuši noorganizēt 2 rotas un novembra otrā pusē vēl divas rotas un 1 lielgabalu bateriju un loŗmetēju nodaļu. Zemessargu ūtabam no latviešu puses piekomandēja trīs virsniekus: R. Kļaviņu, M. Hartmani un J. Stiebri. Par kaŗa apgabala priekšniekiem iecēla: Rīgā par vācu ģenerāļa Freitag-Loringhoveņa palīgu kapt. J. Zemītanu, Vidzemē — plkv. Apini, Kurzemē — plkv. M. Penīki un Latgalē — plkv.-leitn. Imaku.

Latviešu organizējamo bruņoto spēku padotība vācu virskomandai daudzos latvjos radīja pašu par sevi saprotamu īgnumu. Bet — mūsu valdība, apstākļu spiesta, tomēr nevarēja citādāki rīkoties, kā šādus nevisai glaimojošus noteikumus pieņemt, jo, pirmkārt, ūe vēl atradās stiprs vācu okupācijas spēks, un, otrkārt, pašu kaŗaspēka organizēšanai valdībai nebija ne līdzekļu, nedz — galvenais — vajadzīgā apbruņojuma. Tāpēc bija jābūt pat pateicīgiem, ka pēc 7. decembra līguma apbruņojumu un ietēŗpu, pret vēlāku norēķināšanos, Latvijas zemessargiem, latviešiem un vāciešiem, apņēmas dot okupācijas vara no saviem 8. armijas krājumiem, lai gan tie tā kā tā draudēja nokļūt lielnieku rokās. Pārtiku un dzīvokļus apņēmas sagādāt Pagaidu valdība, bet, līdz apģādības noorganizēšanai, arī pārtiku solīja dot vāci no sava kaŗaspēka krājuma. Tomēr pret latviešu spēkiem ūis vācu varas solījums lielāko tiesu palika tikai tukšs solījums*).

Kā aprādīto, tā citu (vēsturisku) apstākļu dēļ īgnums latvjos pret vāciem auga. Vietām izcēlās pat nepatīkami pārpratumi. Tāpēc apsardzības ministrs J. Zālītis 24. decembrī bija spiests izdot pavēli ūādu pārpratumu novēršanai: „Lai novērstu varbūtējus pārpratumus, vēlreiz pastiprinu, ka visas valsts apsardzība ir padota zemessargu virspavēlniekam Rīgā. Tu vākas pārvaldes dēļ, valsts terriģorija ir sadalīta Kurzemes,

*) A. Plensners — Mūsu armija.

Vidzemes, Latgales un Rīgas apsardzības iecirkņos ar attiecīgu iecirkņu uzraudzības priekšniekiem priekšgalā, kuriem iecirkņa apsardzība padota kā tiešiem priekšniekiem un kuŗu ziņā atrodas vietējās zemessargu organizācijas un ieroču krājumi. Rīgas un Latgales apsardzības priekšnieki atrodas Rīgā, Kurzemes —

J. Zālītis — Latvijas pirmais apsardzības ministrs.

Jelgavā, Vidzemes — Cēsis. Visu apsardzības spēku formēšana atrodas šo apsardzības prieknieku pārziņā**).

Tādos apstākļos decembra pirmajās dienās sāk organizēties Latvijas bruņotie spēki. Līdz mēneša beigām latviešiem ir jau šādas karaspēka vienības: 1) Instruktoru (virsnieku un apakšvirsnieku) rezerve kapt. (vēlākā ģenerāļa) J. Baloža va-

*) Apsardzības ministra pavēle Nr. 17. 1918.

dībā, 2) Atsevišķā (studentu) rota kapt. N. Grundmaņa vadībā, 3) Latgales virsnieku un apakšvirsnieku rota pl.-ltn. Imaka vadībā, 4) Rīgas apsardzības trīs rotas, 5) Skolnieku rota un 6) Cēsu rota. Kopā nevisai liels kaŗavīru skaits, tikai pa daļai apbruņots, nepilnīgi apģērbts.

Sākot organizēt kaŗaspēku, apsardzības ministrija, Latvju kareivju nacionālās savienības darbīgi atbalstīta, vāc kopā visus uzticamos kareivjus, galvenā kārtā virsniekus. Arī Oskaru Kalpaku tagad aicina Latvijas armijā.

Par Kalpaka aicināšanu un viņa pirmo darbību mūsu armijā zv. adv. Viktors Dāle, toreizējais virsleitnants un apsardzības ministrijas rīcības daļas darbinieks, pastāsta sekošo: „Decembra pirmajās dienās man apsardzības ministrijas ģenerālštabs uzdeva uzmeklēt pulkvedi Kalpaku, kuŗš bija ieradies no Lubānas Rīgā. Dabūju zināt, ka pulkvedis Kalpaks apmeties Centrālviēsņīcā. Nogāju turp. Pēc piekļauvējuma mani ielaida istabā. Viņā atradās divi virsnieki, abi, pēc ārējā izskata spriežot, vidējā vecumā. Kad iepazīnāties, izteicu Kalpakam ģenerālštāba priekšlikumu — lūgumu ierasties apsardzības ministrijā. — Mans pirmais iespaids par pulkvedi Kalpaku: viņš ārēji atgādināja sevišķi stipru un norūdītu cilvēku, kas paradis panest visus kaŗavīra grūtumus. Kājnieku virsnieka tips, vienkāršs un labsirdīgs, bez tās ārējās elegances un spožuma, kas bieži piemita kavalerijas un artilerijas virsniekiem. Viņa stāvs bija kareivisks, taisna gaita, kustības noteiktas, lēnas, bez lieka žesta. Pirmā acumirkļī man uzkrita viņa jaunums, kas parastos kaŗa apstākļos nesakrīt ar samērā tik augstu dienesta pakāpi kā pulkvedis. Tūlīt manī arī izgaisa šis uzskats, jo es ieraudzīju uz mundiera Juŗa ordeņa kavalieŗa dzeltenmelno nozīmi... Pēc dažām dienām mēs satikāmies atkal apsardzības ministrijā. Ar apsardzības ministra pavēli 11. decembrī uz Cēsīm nobrauca Vidzemes apgabala apsardzības štabs ar plkv. Apini priekšgalā. Reizē ar plkv. Apini brauca arī Kalpaks, es kā štāba vecākais adjutants un citi štāba virsnieki. Minētā štāba uzdevums bija organizēt zemes apsardzību Vidzemē pret iebrukušiem lieliniekiem. Cēsīs toreiz jau bija pa daļai saorganizējusies pazīstamā Cēsu rota. Bet šie spēki vēl bija par daudz niecīgi nopietnai pretestībai lieliniekiem. Pulkvedim Kalpakam tika uzdots izdarīt priekšdarbus atbalsta punkta organizēšanai pie Ieriķu stacijas. Šis punkts bija svarīgs kā dzelzceļa mezglu punkts. Tā kā atkāpjošās vācu kaŗaspēka daļas bija jau paspējušas izpostīt tiltus un dzelzceļu uz Vecgulbenes līnijas, tad nevarēja vairs sagaidīt no šīs puses ātru lielinieku virzīšanos, un Ieriķu stacijas svarīgums atkrita. Kalpaks sabija divas vai

trīs dienas, noskaidrodams vietējos apstākļus un orientēdamies par ienaidnieku. Šo uzdevumu viņš izpildīja viens pats. Pēc divām vai trim dienām Kalpaks ieradās Cēsīs. Še man nācās tuvāk iepazīties ar rakstura cilvēku pulkvedi Kalpaku. Atceros, ka Kalpaks uzņēmās lielu izlūkošanu ar nedaudz cilvēkiem. Bija jāapbrauc divi simts verstis liels apgabals, izzinot pretinieka līnijas un spēkus. Kalpaks izpildīja šo grūto un riskanto uzdevumu ar apbrīnojamu pacietību un izturību, ievākdams vērtīgas ziņas. Man toreiz uzkrita Kalpaka nesatricināmā pacietība un nosvērtība. Viņa militāros uzņēmumos valdīja vislielākā apdomība, savienota ar apķērību. Ar šīm dārgām īpašībām viņš uzreiz ieguva Cēsu rotas uzticību.

Lielineki mācās Rīgai virsū no visām pusēm. Latviešu un baltvācu nelielie spēki tos nespēja atturēt, kurpretim okupācijas karaspēks pat nemaz negribēja pret lielinekiem cīnīties, lai tiem neļautu iebrukt Latvijā. Bija sagaidāms, ka valdībai vajadzēs Rīgu atstāt. Uz Rīgu atkāpās arī Cēsu rota. Cerībā, ka varbūt Rīgu tomēr izdosies vēl aizstāvēt, 1919. g. 1. janvārī apsardzības ministrs Zālītis dod pavēli Instruktoru rezerves un Cēsu rotām doties uz Ropažiem pretim ienaidniekam. Abu rotu vadību uzdod Kalpakam. Bet Instruktoru rotai trūkst šauteņu un tāpēc arī Cēsu rota nepaspēj no Rīgas iziet, jo tai pašā dienā plkst. 5. iziešanas pavēli atceļ. Lielineki ir jau pie Rīgas vārtiem, arī pilsētā gruzd sarkanais nemiers. Naktī uz 2. janvāri Pag. valdība nolemj no Rīgas plkst. 7. rītā aizbraukt uz Jelgavu. Šai sakarībā arī Studentu rotai dod rīkojumu 2. janvāra vakarā iziet uz Jelgavu (rota domāta Pag. valdības apsardzībai). Ar kara ministra Zālīša priekšrakstu visas citas latviešu karaspēka daļas apvieno, nodod Kalpaka vadībai un norīko Latvijas zemessargu virspavēlnieka rīcībā.

1919. g. 2. janvārī tā tad Kalpaks stājas latviešu bruņoto spēku priekšgalā. Iepriekš viņam uzticēti mazāki pienākumi, kuŗus viņš veicis spīdoši, pierāddams savas izcilās karaspēka vadona spējas.

3. janvārī pēc pusnakts Kalpaks saņem rīkojumu ar savām rotām atstāt Rīgu. Plkst. 6. no rīta mūsu kareivji atstāj Latviešu biedrības namu un caur iekšpilsētu dodas uz dzelzstiltiem. Kalpakietis plkv. Kārlis Ramats tā apraksta šo pēdējo iziešanu no Rīgas: „Vēl kūpēja un sārtojās (vietējo lielineku naktī aizdedzinātais) vācu teātris. Pie tilta nomaiņija sargus. Angļu kara kuŗu staru metēji, kā atvadīdamies, brīžam apgaismoja rotu gājienu pār tiltu. No Daugavmalas atskanēja šāvieni un vairākas lodes nosvilpa pār mūsu karavīru galvām. Šāva, domājams, vietējie lielineki, bet bez panākumiem. — Kad rotas

pārgāja pār tiltu, pulkvedis Kalpaks viņas apstādināja, lai pārlicinātos, cik bija sekojuši viņa pavēlei. Gandrīz pilnā sastāvā bija Instruktoru rezerves un Cēsu rotas, maz bija palicis no jau tā mazajām Latgales brīvprātīgo un apakšvirsnieku rotām un tikai 10—15 cilvēku no skaitliskā ziņā lielajām Rīgas apsardzības trim rotām. Morāliski nesatricinātas un pilnīgi vienprātīgas no Rīgas iznāca Instruktoru rezerves, Studentu un Cēsu rotas. — Rodas jautājums, kur šo rotu kaŗavīri smēla to lielo morālisko spēku, ar kuŗa palīdzību viņi izgāja nesatricināti cauri visiem smagiem pārbaudījumiem. Šis spēka avots meklējams vispirms tai savstarpējā cienībā un uzticībā kaŗavīru starpā, kas sakausēja priekšnieku ar padotiem vienā stiprā vienprātīgā masā. Šis mazais uzticīgais pulciņš sastāvēja no intelligences, studējošās jaunatnes, dedzīgiem patriotiskiem pilsoņiem un piedzīvojušiem kaŗavīriem**).

3. janvāra vakarā Kalpaks ar savu uzticīgo kaŗaspēku ierodas Jelgavā. 4. janvāra rītā Kalpaku ar virsniekiem uz apspriedi ieaicina kaŗa ministrs Zālītis un, pēc stāvokļa pārrunāšanas, paziņo, ka valdība pārcelsies uz Liepāju, ņemot līdzi Studentu rotu apsardzei.

4. janvāra vakarā Kalpaks izdod savu pirmo pavēli par visu viņam padoto rotu pārgrupēšanu un savienošanu „1. Latviešu atsevišķā bataljonā“, kuŗš sastāv no divām rotām. 1. rotā ietilpinātas Instruktoru rezerves un Latgales virsnieku rota. Par komandieri ieceļ kapt. Balodi. 2. rotā ietilpinātas: Cēsu rota, otrā Latv. apsardz. rota, trešā Latv. aps. rota un Latgales apakšvirsnieku rota un to komandē št. kap. Skujiņš. Kalpaka bataljona kaŗavīru kopējais skaits ir apm. 500.

6. janvārī bataljonu izsūta no Jelgavas uz vecajām Olaines pozīcijām.

7. janvārī bataljons ieņem arī lecavas līniju. Kaujas nenotiek, bet sakarā ar landesvēra un vācu zaudējumiem pie Vecmuižas, Kalpaka bataljonam dod pavēli atkāpties. Bataljons atkāpjas caur Jelgavu un Dobeli uz Lielauci, kur novietojas 12. janvārī. 14. janvārī bataljona I. rotu pārdēvēja par virsnieku rotu un II. — par Cēsu rotu.

5. Pirmā Kalpaka vadītā kauja Latvijā.

Līdz Aucei Kalpaka bataljons bija nogājis bez kaujām ar pretinieku. Bet jau 14. janvārī virsštāba priekšnieks hauptmanis f. Bekmanis aicināja Kalpaku ar viņa virsniekiem uz ap-

*) Kalpaka bataljons neatkarības cīņās, 1929.

spriedi, kuŗā nāca pie slēdziena, ka jāved partizāņu karš visaktīvākā veidā un lielinieku pārspēkam jāstāda pretim aktivitāte, ātra kustība un mūsu karavīru lielākā inteliģence. Bija cerības, ka, lielinieku spēkiem dezorganizējoties, varēs no aizstāvēšanās jau pāriet uzbrukumā. Bet negaidot, naktī uz 16. janvāri, lielinieku spēki, no Dobeles nākdami, uzbruka mūsējiem Aucē. Notika pirmā kauja, kuŗu sekmīgi vadīja pulkvedis Kalpaks.

Šī kauja, kas pilgti apgaismota Kalpaka bataljona cīņu vēsturē, savā norisē liecina par spirtgo cīņas spēku, kāds valdījis mūsu karavīros. — Vairākas dienas nemanot pretinieku, mūsējie 15. janvāra vakarā, izlikuši apsardzību, devās pie miera Lielauces pilī. Bataljona apsardzību Kalpaks bija norīkojis šādi: viena apture no virsnieku rotas atradās uz ceļa krustojuma pie Lielauces mežsargu mājas, no viņa apm. km. uz austrumiem ceļa krustojumā bija nostādīta sardze, kuŗa atradās uz paaugstinājuma nogāzes un labi varēja pārredzēt priekšējo līdzenumu un ceļus uz Dobeli. Otra virsnieku rotas apture atradās uz Tukuma lielceļa, kur ceļš no Lielauces iziet uz Tukuma ceļu. Trešā apture no Cēsu rotas atradās skolā, netālu no mācītāja muižas, pie ceļa krustojuma. — Nakts bija ļoti tumša. Pēc pusnakts sacēlās sniega putenis. Ap plkst. 2 naktī sargi, kuŗi stāvēja uz ceļa krustojuma austrumos no mežsarga mājas, ieraudzīja no meža izjājam no Dobeles puses trīs jātniekus un viņiem sekojošus kājniekus. Uz sarga kliedzienu „Apstāties!” jātnieki metās bēgt. Sargs mēģināja izšaut norunāto brīdinājuma raķeti, bet šāviens negāja vaļā. Lai ziņotu mūsējiem briesmas, viens sargs skrēja uz Lielauces pili, kur nakšņoja mūsu rotas, otrs uz apturi pie mežsarga mājas. Dziļais sniegs traucēja skriešanu, pretinieks sekoja uz pēdām. Tomēr sargi pēdējā brīdī sasniedza mērķi. Pirmo apturi pretinieka pārspēks piespieda lēnām atkāpties no mežsarga mājas uz Lielauci. Pa to laiku karavīri pilī bija sagatavojušies cīņai. Virsnieku rota jau bija iesākusi cīņu pie pils parka. Lai nodrošinātu flankus, Kalpaks pavēlēja vienai Cēsu rotas daļai iet virzienā uz Auces krogu un tālāk uz Auces mežsargu mājām, pārējiem Cēsu rotas kareivjiem doties uz kreiso spārnu, lai apiētu ienaidnieka labo flanku. Redzot sevi ielencam un centrā stipru pretestību, ienaidnieks sāka bēgt uz dažus kilometrus attālo mežu. Dziļā sniega dēļ ienaidnieka vajāšana bija grūta. Pēc kādas pusstundas ienaidnieks mēģināja no jauna uzbrukt, bet virsnieku rota viņu ar zaudējumiem atsita. Ar to lielinieku uzbrukums bija galīgi atsists. Tā tad jau pirmajā kaujā par Latviju Kalpaks parādīja ātru orientēšanos un veiklu darbību, jo uzbrukumu

naktī atsist nav viegli. Nakņojošiem kalpakiešiem bija uzbrucis viens kājnieku bataljons un viens eskadrons. Šai kaujā tomēr 8 mūsējie bija ievainoti un virsnieku rotai 4 krituši. Šie 4 pirmie par Latvijas neatkarību kritušie ir leitnanti Kārlis Dambītis un Fr. Liepa, kara ierēdnis V. Cīrulis un instr. J. Būrmeistars.

Ne tik sekmīgi kā Kalpaka bataljons lielinieku uzbrukumu tai pašā laikā varēja izturēt landesvērs, kas ar virsštābu atradās Vecaucē. Tas atkāpās un reizē arī Kalpakam tika dota pavēle atkāpties uz Vecvārdi.

6. Tālākie apstākļi frontē.

17. un 18. janvārī mūsējie vēl atkāpās un ieņēma fronti aiz Ventas, Skrundas un Lēnas muižas rajonā. 20. janvārī virsštabs izdeva pavēli, ka virspavēlniecību par visiem kara pulkiem (okupācijas, dzelzdivīzijas un latviešu un vācu zemes sargiem) uzņēmis vācu majors Bišofs.

Par to, kāds stāvoklis šai laikā ir frontē, gaišu liecību dod apsardzības ministra biedra plkv. R. Dambiša ziņojums apsardzības ministram 22. janvārī 1919. g., no kuŗa daļu šē citēsim: „No 10.—21. janvārim es abraucu latviešu zemessargu un vācu nodaļas frontē, pie kam viņas atradu šādā stāvoklī: 1) Mūsu spēki 20. janvārī stāvēja uz Ventas upes krastiem un tālāk uz dienvidiem no Lušas stacijas uz Šidikiem. Skrundā stāvēja vācu Jelgavas rota, Lēnē Kalpaka bataljons un tālāk uz dienvidiem dzelzdivīzijas daļas. Bez tam abos spārnos atrodas nelieli jātnieku izlūku pulciņi. Pavisam kopā ar vācu spēkiem ap 1000 šautenes ar 6 lielgabaliem. 2) Pēc ievāktām ziņām pret mūsu spēkiem virzās uzbrukumā 4 l. strēlnieku pulki ar 6—8 lielgabaliem un jātnieku izlūku daļām . . . pavisam kopā 3000 līdz 4000 vīri. Rīgā atrodas 4., Daugavpili 6. un Vidzemē 8. str. p. 3) Salīdzinot mūsu spēkus ar pretinieka spēkiem, štābs ir nācis pie slēdziena, ka ar mūsējiem nav iespējams apturēt lielinieku uzbrukumu uz daudz maz ilgāku laiku, ja netiks sūtīti palīgspēki. Lai varētu sekmīgāki aizstāvēties, landesvēra štābs nekavējoši prasa ap 1000 cilvēku pastiprinājumu ar 4 lielgabaliem no latviešu un vietējo vācu daļām (ārzesmes vācu daļas nebauda uzticību). Mūsu spēkus vājina un pretinieka spēkus stiprina lielās vietējo lielinieku bandas, kas izturas ļoti aktīvi un uzbrūk atsevišķiem posteņiem pat mūsu aizmugurē. 4) Štābs lūdz nekādā ziņā pastiprinājumu nesūtīt uz Vaiņodi majora Bišofa vadībā, bet sūtīt tos tieši uz landesvēra štābu jeb tieši uz bataljonu Kalpakam. 7) Apgādība, izņemot veļu, tabaku un da-

Kalpaks 1919. g. februārī Rudbāržu muižā, kur atradās viņa bataljona štabs.

žus sīkumus, atrodas apmierinošā stāvoklī...“ Stāvoklis frontē nav spīdošs, bet labāks viņš nav arī Liepājā, kur okupācijas vara visādi kavē Pagaidu valdības darbību.

Nākošās dienās sīvākas kaujas, izņemot izlūku darbību, notiek. 21. janvārī lielinieki sāk virzīties uz Skrundu. Lai viņus aizkavētu, landesvēra štabs nolemj 22. janvārī iet pretuzbrukumā. Kalpaka aizrādījumu, ka uzbrukums jāatliek, lai izlūkotu darbības rajonu un ievāktu noteiktākas ziņas, neievēro. No Kalpaka bataljona šai uzbrukumā, kas notiek pie Skrundas skolas (22. janvārī) piedalās tikai Cēsu rota. Uzbrukums nav sekmīgs. Zaudējumu Cēsu rotai tomēr nav, bet vispār jāatkāpjas. 23. janvārī Kalpaks saņem pavēli no Lēnes muižas, kur viņa bataljons vairākas dienas bija uzturējies, atkāpties uz Rudbāržiem. Bet tur saņem otru pavēli — atkāpties vēl uz Aizpura mājām, kur nonāk 23. janvāra vakarā. Šī ir pēdējā atkāpšanās diena un pēdējā vieta, līdz kurai Kalpaks ir bijis spiests atkāpties ar savu bataljonu. No šejienes sākas viņa uzvaras gājiens.

7. Pretim uzvarai un slavai.

24. janvārī Kalpaka bataljons ieņem atpakaļ Rudbāržu un Lēnas muižas rajonu, pretinieku ceļā nesastapdams. 25. janvārī bataljonam pienāk pirmie pastiprinājumi no Liepājas, kurus iedala Cēsu rotā.

29. janvārī notiek otra lielākā kauja (pēc kaujas Lielaucē), kad mūsējie ieņem Skrundu, kur atrodas lielinieku štabs. Še pretinieks izrāda stipru pretošanos un tāpēc kaujas laukā viņš atstāj daudzus kritušos. Tie bija jauni zēni 17—20 g. v. Kalpaka bataljonam bija tikai 2 ievainotie. Mūsu rokās krita arī vairāki ložmetēji.

Šai kaujai bija izšķiroša nozīme turpmākām uzvarām. Svarīgā Skrundas pāreja pār Ventu bija mūsējo rokās, tāpat kā visa turpmākā kauju iniciatīva. 29. janvāra uzvara pie Skrundas sajūsmināja kā karavīrus, tā Pag. valdību. 3. febr. apsardzības ministrs Zālītis izdeva pavēli, kurā sirsnīgiem vārdiem cildināja Kalpaka un viņa bataljona nopelnus un izteica tiem visdziļāko pateicību par tautas interešu aizstāvēšanu, ko pavēlēja atzīmēt Kalpaka un visu viņa kareivju dienesta sarakstos. Šai pašā pavēlē arī instruktoru rezervi par nopelniem kaujas laukā pārdēvēja par „Pirmo Latvijas neatkarības rotu.“

Pēc 29. janvāra kaujas, apm. mēnesi frontē, kas stiepās gar Ventas rajonu, iestājās puslīdz pamiens ar izlūku darbību un nelielām sadursmēm, atskaitot to, ka 13. februārī landesvērs ar

Līvena daļām ieņēma Kuldīgu un 25. februārī Ventspili. Bet šis laiks bija ļoti grūts aizmugurē. Pag. valdība bija gan enerģijas un ticības pilna. Bet katru viņas soli, katru rīcību apgrūtināja vācu okupācijas vara. 1. februārī Liepājā ieradās vācu ģenerālis fon der Golcs, kurš bija iecelts par Liepājas gubernatoru un visa kara spēka virspavēlnieku. Visu februāra mēnesi Golcs nedomāja tik daudz par notikumiem frontē, kā vairāk par to, lai kopā ar Baltijas vāciešiem mēģinātu nobīdīt pie malas Pagaidu valdību, vai tās darbību vēl vairāk ierobežotu. Tā viņš kavēja valdības izsludinātās mobilizācijas un vēlāk (aprīļa sākumā) tās pat aizliedza, lai tikai latviešu bruņotie spēki nevarētu. Februārī un marta sākumā valdība gan bija paspējusi samobilizēt pāri par 1000 kareivjus ar virsniekiem. Šādi apstākļi latviešu un vāciešu attiecības vēl vairāk saasināja. Tumši mākoņi un intrigas savilkās arī pār frontes karavīriem. Mūsu kara spēka vadībai vajadzēja liela patriotisma un apķērīgi aukstasinīgas galvas, lai no šiem mākoņiem neizšķiltos zibeņi. Kad intrigas aizklīst līdz Kalpaka bataljona štābam Rudbāržos, viņš raksta kara ministram Zālitim vēstuli, lai valdība zinātu, kāds gars valda frontē, un lai varētu uz to palaisties. Vēstule rakstīta 24. februārī 1919. g. Tā ir īsa, lakoniska, kā jau noteikta karavīra, bet daudz izteicoša: „Pagaidu valdību mēs aizstāvēsim līdz pēdīgai asins pilei. Ministru pārmainīšanu var darīt tikai min. prezid. Ulmanis. Še mēs būsīm uzmanīgi! Tūlīn vajag izsludināt mobilizāciju Durbē un apkārtējos pagastos. Mobilizēto apmācīšana būs Durbē. Pie mums mobilizācija izgāja jauki*). Ar cien. Kalpaks.“ Bet drīzi iesākās lielās Kurzemes atbrīvošanas kaujas, un Kalpaks krita.

8. Kalpaka nāve.

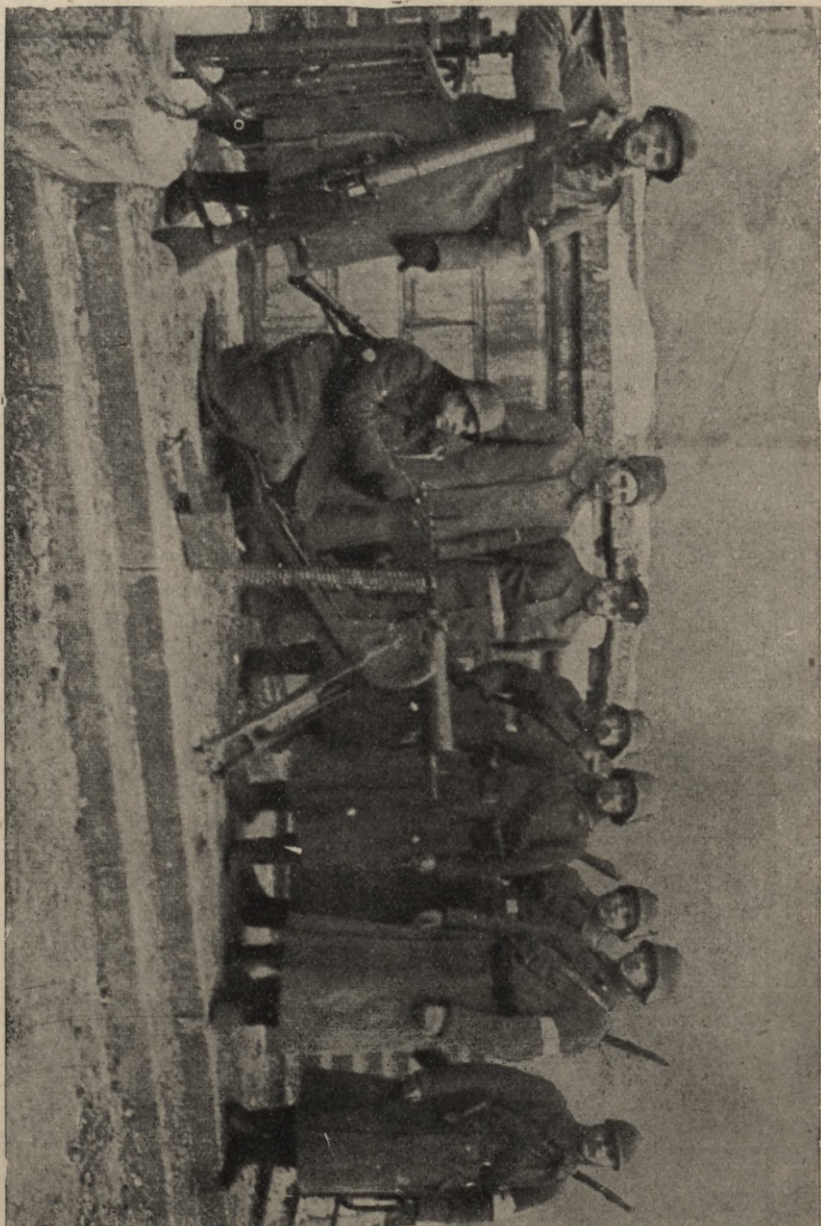
Kalpaka uzvaras gājiens pretim slavai bija īss.

Februāra beigās bija papildinājušies kā vācu, tā latviešu spēki. Tāpēc martā varēja sākt vispārēju uzbrukumu lieliniekiem. Kalpaka bataljonā tagad ietilpa arī studentu rota, atsevišķā jātnieku nodaļa un izlūku komanda. Papildināts bija arī Cēsu un Neatkarības rotas sastāvs.

1. martā Kalpaks no virsštāba saņēma pavēli, ka vispārējam uzbrukumam jāsākas 3. martā un bataljonam jāpāriet Venta un jāieņem Jaunā muiža. Plkst. 7 Kalpaks deva pavēli sākt uzbrukumu, un bataljons augšpus Lēnes muižas pārgāja Ventu

---

*) Rudbāržos, Lēnes un Tašu Padures pag. mobilizācija bija no 21.—23. febr. Tur iesauca 175 personas.

Kalpaks un Balodis (aiz ložmetēja) starp ložmetēju komandas kaŗavīriem.

pretinieku uguns izvirzījās līdz mūsējo ķēdei un sāka apšaudīt ienaidnieku pie Skrundas skolas. Ap plkst. 10 rītā Studentu un Cēsu rotas ieņēma Skrundas skolu. Mūsējo rokās krita divi ložmetēji. Lielinieki steidzīgi atkāpās pa vēl brīvo meža ceļu Dzelzkalnu virzienā. Kad no Skrundas skolas un mācītāju muižas rajoniem ienaidnieks bija padzīts, Kalpaks sapulcēja abas rotas pie skolas, kur sakārtojās un pēc īsas atpūtas devās uz priekšu caur lielo mežu Dzelzkalnu virzienā. Priekšā jāja atsevišķā jātnieku nodaļa, aiz viņas nelielā atstatumā gāja Cēsu rota, baterija un Studentu rota. Ceļā uz Saldu pa Skrundas lielceļu no Engurniekiem uz mūsējiem atklāja uguni tās pretinieka daļas, kas bija atkāpušās no Skrundas skolas. Abpus lielceļam uzbrūkot, kalpakieši piespieda pretinieku atkāpties. Tālāk Cēsu rota virzījās uz priekšu gar dzelzceļu, Studentu rota gar lielceļu, bet priekšā jāja jātnieku nodaļa. No Engurniekiem līdz Skudrām, kur Kalpaka bataljonam bija jāsatiekas ar Borcha bataljonu, bija vairs jāiet tikai 2 km. Abpus lielceļam un dzelzceļam te ir biezs mežs, kas beidzas apm. kilometri šai pusē Skudrām. Kad jātnieku nodaļa aizsniedza meža malu, no Skudru māju puses uz to atklāja strauju uguni.

Domādams, ka priekšā vēl ir pretinieki, Kalpaks pavēlēja Cēsu rotai doties uzbrukumā gar dzelzceļu, Studentu rotai gar lielceļu. Kalpaks ar savu štabu bija pie Studentu rotas.

Sākās nikna kauja ar abpusēju šauteņu, ložmetēju un artilērijas uguni. Kalpaka rotas tomēr sekmīgi virzījās uz priekšu, un Cēsu rota jau sāka apiet pretinieka kreiso spārnu, bet tuvāku pievirzoties, abi pretinieki gandrīz reizē ieraudzīja, ka ienaidniekam ir tādas pat bruņu cepures kā pašiem. Šaušanu tūdaļ pārtrauca. Bija notikusi klūmīga pārskatīšanās, jo iedomātais pretinieks, kurš pirmais atklāja uguni, bija dzelzdivīzijas f. Borcha bataljons, kas jau bija iznācis pie Skudrām un mūsējos bija noturējis par lieliniekiem. Bet šī īsā klūmīgā kauja tomēr beidzās ar ļoti sāpīgiem zaudējumiem. Krita plkv. Kalpaks, Studentu rotas komandieris kapt. Nik. Grundmanis, jātnieku nodaļas virsleitn. Krievs, vācu baterijas leitn. Šrinders, vairāki karavīri bija ievainoti. Borcha bataljonam bija 9 krituši un vairāki ievainoti.

Pulkveža Kalpaka nāvīgā sašaušana pēc aculiecinieka kapt. Kīselļa liecības notikusi šādos apstākļos. — Pēc pavēles rotām doties uzbrukumā, Kalpaks ar savu štabu pa lielceļu devās uz priekšu, kur bija uzkalniņš, ko bija ieņēmuši mūsu jātnieki. Ienaidnieks atklāja uz uzkalniņu niknu ložmetēju uguni. Jātnieki aicināja Kalpaku atstāt uzkalniņu un doties mežā, jo uzkalniņš bija ļoti bīstama vieta. Kalpaks arī to gribēja darīt

un pārlēca lielceļa grāvi, lai dotos mežā, bet pagājis dažus soļus, saņima un iesaucās: „Es laikam esmu ievainots!“ To redzot, kapt. Ķisēlis ar kapt. Kociņu piesteidzās, paņēma Kalpaku un nesa uz aizmuguri, kur stāvēja pajūgs ar ložmetēju patronu kastēm. Ievainoto pulkvedi noguldīja ragavās. „Es paķēru zirgu aiz galvas,“ saka Ķisēlis, „un sāku vest to pa lielceļu uz leju. Atskatoties atpakaļ, redzēju kapteini Grundmani guļam augšpēdu, kā likās, jau beigtu. Netālu no viņa agonijā mocījās virsleitnants Krievs. Nezinādams, kur Kalpaks ievainots, un baidīdamies, ka to vēl neķer kāda lode, es saņēmu

6. marta cīņu vietas plāns. Ar X apzīmētā vietā starp Nuškes (Airitis) staciju un Skudrām krita Oskars Kalpaks.

zirgu aiz pavadas un sāku skriet. Bet Kalpaku mocīja sāpes, un viņš vairākas reizes iesaucās: „Ķisēl, lēnāk!“ Ceļa pagriezienā ieraudzīju Dr. Vanagu nākam ar sanitāriem. Jau pa gabalu saucu, lai steidzas ātrāk, jo Kalpaks ievainots. Jātnieku zirgu turētāji norāva no sedliem dažus dekus un izklāja tos uz lielceļa, kur Kalpaku noguldījām. Ātri attaisījām viņa drēbes un ieraudzījām mazu ievainojumu vēderā, kurš neasiņoja. Kalpaks ar savu labo roku turēja manu kreiso roku un neteica ne vārda. Vanags, ievainojumu redzēdams, pagriezās pret mani un, gribēdams Kalpaku mierināt, teica: „Nekas, lode kampusi tikai ādu,“ bet pašam birst asaras pa vaigiem. Nebija šaubu,

Piemineklis Kalpaka nāves vietā pie Airītēm, Skrundas-Saldus lielceļa malā.
Pie apšuķotās priedes Kalpaks krita.

ka ievainojums bija pārāk bīstams un asinis izlīst uz iekšu... Drīzi sākās agonija, un pēc dažām minūtēm pirmais Latvijas nacionālā karaspēka virspavēlnieks pulkvedis Kalpaks bija miris**).

Kalpaka bataljona cīņu vēsturnieks plkv. K. Ramats, izpētījis un apsvēris visus nelaimīgās sadursmes cēloņus, kas laupīja Kalpaka dzīvību, nāk pie slēdziena, ka šie tiešām bijis neizdevīgu apstākļu radīts pārpratums**), un proti — „kaujas rajons gandrīz viss aplāts ar lielu mežu. Attālums starp Skrundas skolu un Višķieru koloniju (pēc jaunās kartes Vecvagari), starp divām vietām, caur kurām gāja Kalpaka bataljona un Borchas bataljona uzbrukuma ceļi, ir 6 kilometri. Starp latviešu un vācu daļām atradās pretinieks, un tāpēc saprotams, ka sakarus uzturēt starp abām uzbrūkošām daļām nebija iespējams ar tiem līdzekļiem, kas bija šo daļu rīcībā. Sakaru trūkums aizklātā apkārtnē viegli varēja novest pie nejausībām, pie kam tai brīdī, kad mūsu daļas atradās pie Engurniekiem, vāci atradās Skudru māju rajonā, bet starp Engurniekiem un Skudrām vēl atradās izklīduši sarkanarmieši, no kuriem daļa,

*) Citēts pēc E. Virzas grāmatas.

**) Opuss cit. 108.

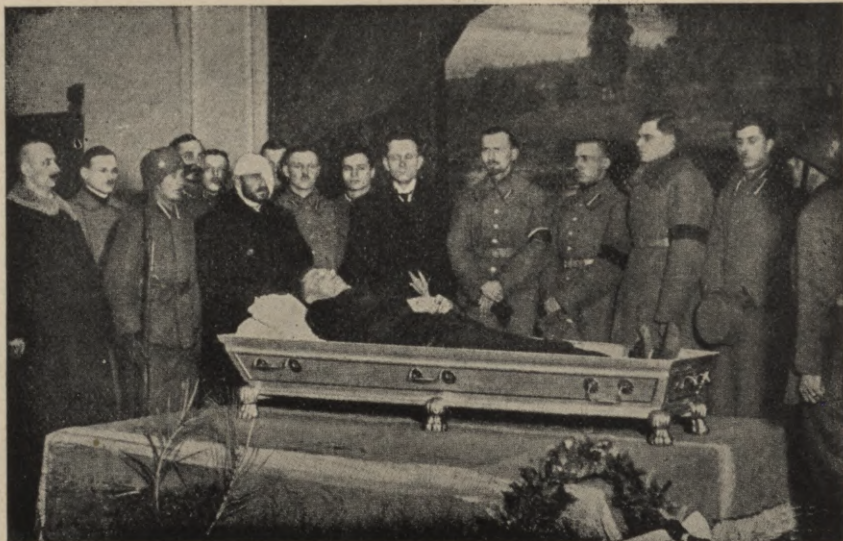
bēgot no latviešiem, bija uzdūrušies uz Borchas bataljonu. Latviešu un vācu daļas vajāja pretinieku no divām pretējām pusēm. Maldināja mūsu karavīrus arī tas apstāklis, ka pēc pavēles Kalpaka bataljonam bija jāiziet uz Nuškes staciju (tagad Airītes) un pēc viņas sasniegšanas jāmeklē sakari ar Borchas bataljonu. Bet pēc vācu kartēm, ko visi lietoja, minētā stacija atradās 1½ km. no Skudrām uz Skrundas pusi, bet īstenībā tā atradās pie pašām Skudrām. Grūti bija iedomāties, ka vāci pašu būvētu dzelzceļa staciju uz savām kartēm būtu atzīmējuši nepareizā vietā. Dabiski, ka Kalpaka bataljons mežā aiz Engurniekiem izbīdījās stipri un pārāk strauji uz priekšu, domādams, ka tik drīzi nesastaps Borchas bataljonam nozīmēto vietu.“

Kalpaka nāve atstāja ļoti skumju iespaidu nevien uz karavīriem frontē, bet uz visiem, kas zināja viņu mūsu armijas priekšgalā, un kuŗu sirdīm bija tuvs mūsu jaunās valsts liktenis. Kara ministrs Zālītis Kalpaka nāves piemiņai visai latviešu armijai uzlika 2 nedēļu sēras.

Kalpaka nāvi nožēloja arī vāci. Tā armijas virspavēlnieks vācu ģenerālis fon der Golcs, vēstīdams Pag. valdībai par Kalpaka nāvi, starp citu, raksta: „Mani tas dziļi sāpina, ka savu karavīru tik karsti mīlētais, visu kaujas biedru cildinātais, drošsirdīgais varonis, ar kuŗu savu personīgo paziņanos es uzskatīju par godu, kritis tik traģiskā nāvē tai brīdī, kad savu uzvarošo karaspēku tas veda cīņā par tēvijas atbrīvošanu.“ Vēl tai pašā 6. martā, pirms ziņas saņemšanas par Kalpaka nāvi, Golcs bija nosūtījis Kalpakam telegrāfisku laimes vēlējumu par viņa bataljona spožiem panākumiem kaujās dienvidaustrumos no Skrundas. Arī vācu avīze „Libausche Zeitung“ rakstīja, ka ar Kalpaku „mūsu tēviņa zaudējusi pilnīgu personību, izcilu karavīru, dedzīgu patriotu, priekšzīmīgu cilvēku.“

Kalpaku, kopā ar kritušajiem latvju karavīriem, pārveda uz Liepāju, kur to izvadīja no Annas baznīcas un guldīja Ziemeļu kapsētā. Bet 1919. g. rudenī Kalpaka mirstīgās atliekas no Liepājas caur Rīgu aizveda uz Meirāniem un 18. septembrī guldīja viņa dzimtenes kapos Visagalē, kur uz viņa kapa vēlāk uzcēla pieminekli.

Rakstnieks, kas Liepājā redzējis Kalpaka bēres, tās tēlo ļoti plastiskiem vilcieniem. — Baznīca pilna ļaudīm, tumšas ērģeļu skaņas, klusas, skumjas un drebošas skaņi, it kā visas zemes raudāšana. Lai gan tautas vidū, bet tomēr jau atšķirti no viņas, guļ pie altāra savos zārkos slavas laukā kritušie. Valdība, satriekta no milzīgā smaguma, stāv šo zārku priekšā, kuŗos gulētāji padarīja katru dienu lielāku to teritōriju, par kuŗu

Pulkvedis Kalpaks zārkā Liepājas latviešu biedrībā. Pie viņa stāv kara-
vīri ar apsardzības ministru J. Zālīti (vidū). No labās puses trešais —
toreizējais ģenerālštaba priekšnieks A. Plensners.

viņai vajadzēja valdīt. Caur baznīcas durvīm vainagi, iedami pār ļaužu galvām, apstājas pie altāra un nogulstas pie zārku pakāpēm... Nodzied koris, kuŗš no strādniekiem un visām citām aprindām sastāvošs, pats ieradies pie mākslinieka Kaluma, lai viņš to diriģētu šajā dienā. Noskan mācītāja E. Stanges izjustā runa un baznīcas dziesmas, vainagi un deputācijas, zārki un visi, kas atrodas viņu svītā, paceļas un iet uz durvīm, kur goda vaktis, ļaužu pūlis un sēru rati. Šopēna sēru maršs, nākdams no šatricinātu ērģeļu dziļumiem, raud pāri ļaužu galvām. Baznīca paliek tukša, visi jau uz ielām, nepārredzams ļaužu pūlis, kareivji atdod godu: tiek vests uz kapiem pulkvedis Kalpaks un viņa varonīgie biedri. Logi, namu durvis, trepju pakāpieni un trotuāri — viss pilns ļaužu un cāuri pilsētai, izstiepdamies bezgalīgi un pārvērzdami par tautas gājienu, iet sēru procesija, apvienodama sevī visas Liepājas ļaužu šķiras un nācijas. Karogi nolaisti pusmastā un lāpu ugunis pie pilsētas domes skumji plivinās dienas pelēkumā...

Eduards Virza, lielākais latviešu patriotiskās dzejas meistars, par pulkveža Kalpaka nāvi uzrakstījis neaizmirstamo dzejoli — Pulkvedim Kalpakam, — kuŗš būtu jāzin katram latvietim!

Stāv ļaužu pulks atsegtām galvām, gods atdots no kareivjiem
tiek,

Viens otrs pie nodurtām acīm sev roku trīcošu liek.
Un komanda atskan, rīb zalves un spēlēt mūzika sāk,
Jo nobeidzis uzvaras savas, uz mājām Pulkvedis nāk.
Caur pilsētu trokšņainu, skaļu, kur ļaužu uz laukumiem daudz,
Viņš lēnajos triumfa ratos pa prospektu svinīgi brauc.
Raud, Pulkvedi, kareivji Tavi. Jel nelauji taurēm vairs pūst,
Un piecelies, runā uz tautu, lai klusums par gaviļēm kļūst.
Bet neatbild Pulkvedis vairāk ne kareivjiem, tautai, ne kam:
Sedz karogs sarkanbaltsarkans ir seju, ir augumu tam.
Jel nopemiet apsegu svēto, lai Vadons veļ acis un redz
Ir sauli uz kareivju pierēm, ir to, kuŗa noriet un lec.
Viņš kluss. Tik ar Latvijas zemi vēl sajaukties nesas tam prāts.
Šis karogs sarkanbaltsarkans pār kritušu Pulkvedi klāts.

K. Zales un A. Dzirkala darinātais Kalpaka piemineklis Višagales kapšētā.

Ģenerālis Jānis Balodis

Ģenerālis Jānis Balodis ir slavenākais latviešu kara vadonis. Viņa pieri apvij viskrāšņākais uzvaru vainags.

Ko Kalpaks sāka un, likteņa rokas apturēts, pārtrauca, to Balodis turpināja un beidza. Latviešu kara pulkus, tos vairodams un disciplinēdams, viņš veda uzvarošās kaujās un atbrīvoja dzimteni no ienaidniekiem un latviešu tautu pēc septiņi simts gadu ilga posma atsvabināja no sveštautu jūga.

Tas ir tāds slavas vainags Baloža galvā, kas nenovītis saules tveicē, un kuru neapklās laika putekļi.

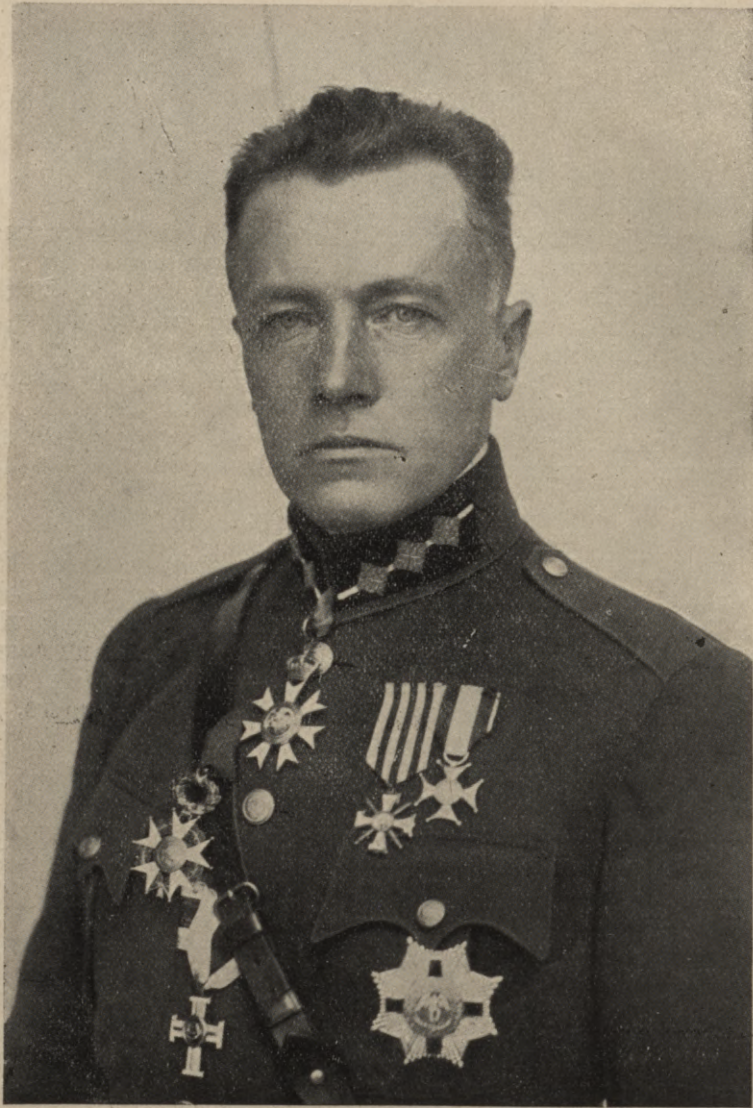
1. Dzimtene un skola.

Jānis Balodis, tāpat kā Kalpaks, ir vidzemnieks. Viņš, gandrīz vārda tiešā nozīmē, nāk no karavīru pagasta — Trikātes. Trikāte jau pirms kara ir devusi vairākus desmit latviešu virsniekus, no kuriem daži kļuvuši slaveni karavīri un sasnieguši augstu stāvokli, bez Baloža, piem. — bij. strēlnieku pulkvedis un Vidzemes divīzijas komandieris ģen. K. Gopers, pirmais apsardzības ministrijas pārvaldnieks un tag. armijas intendants pulkvedis R. Dambītis, bij. kara ministrs plkv. E. Laiņiņš, atv. plkv. Silenieks u. c. Tie visi, izņemot Goperu, ir Baloža skolas biedri.

Dzimis Jānis Balodis 1881. g. 20. februārī, Trikātes pag. Vēžnieku mājās, kurās pieder Baloža tēva brālim. Baložu dzimta šē dzīvojusi jau no 17. g. s. beigām. Visi Trikātes Baloži ir ilga mūža dzīvotāji. Tā ģenerāļa vecāki pārsnieguši 80 g. vecumu, bet citi radi 90 un 100 gadus.

Trikātes Vēžniekiem, kur aizrit Baloža bērnu dienas, ir jauka apkārtnē*). Skaistā Abulas upe, pa Vēžnieku tīrumiem un pļavām tecēdama, padara visu ainavu par ziedošu gleznu. Jaunatnei te neizsmelams prieka avots. Uz upes izmantošanu norāda māju nosaukums — Vēžnieki. Tīkls, makšķere, ķesele, tie vēlākā karavīra ciņas ieroči agrā jaunībā. Dažreiz rodas

*) Rob. Bērziņš — Ģenerālis Jānis Balodis. Raksts atmiņu krājumā „Ģenerālis Jānis Balodis“, 1931.

Generālis Jānis Balodis.

Trikātes Vēžnieki, kur dzimis J. Balodis.

arī citi uzdevumi: jāgana lopi Abulas līcos. Te poēzija jaucas ar apzinīgu pienākuma izpildīšanu.

Baloža bērnība, kā to saka Rob. Bērziņš, norit kā netraucēts, gaišs strautiņš ziedošā pļavā. Ģimenes attiecības priekšzīmīgas, mīlas un noskaņo mazā Jāņa sirdi satiecībai un draudzībai.

Pirmo mācību Balodis dabū mājās. Viņam ir viegla galva, tas visu ātri piesavinās, un kad paliek 9 gadus vecs, sāk apmeklēt Trikātes draudzes skolu. Šī skola tolaik ir slavena plašā apkārtnē un arī uz ģenerāļa Baloža turpmāko dzīvi draudzes skolas laiks atstājis izšķirošu iespaidu.

Slavu Trikātes draudzes skolai pag. g. s. pēdējā pusē sagādā divi izcili skolotāji — cimzenietis P. Apinis un Baltijas skolotāju semināra audzēknis J. Mūrnieks.

Baloža skolas biedrs Trikātes draudzes skolā pulkvedis R. Dambītis par šo skolu saka: „Sākumā skolu vadīja Apinis, un Mūrnieks bija palīga skolotājs. Bet kad Apinim, krievu valodas neprašanas dēļ, skolotāja vieta bija jāatstāj, tad viņa vietā stājās Mūrnieks. Abi skolotāji bija teicami audzinātāji un šajā ziņā tie viens otru teicami papildināja, kaut viņu uzskati par skolēnu dzīves mērķiem un par to, kā virzīt savu audzēkņu

nākošās dzīves gaitas, diezgan lielā mērā šķirās. Apinis no saviem audzēkņiem gribēja izaudzināt pagasta skrīveru palīgus, bodzellus, muižkungu palīgus un, visaugstākais, sagatavot skolotāju semināram. Par virsniekiem Apina spriedums bija negatīvs, viņš tos sauca par „spīdošo postu“ u. tml. Bet Mūrnieka sirdij bija patīkamāki, ja viņa audzēkņi gatavojas iestāties kara skolā, mērnieku skolā, skolotāju semināros, vai citās skolās, kur varēja smelties plašākas zināšanas un kur pašķirās ceļš tālākai izglītībai**).

Skolotājs Mūrnieks nu Baloža dzīvei dod ideālas censības ietekmējumu. Mūrnieks visu savu personību ziedo skolai un skolēniem. Tiem viņš ir audzinātājs, padomdevējs un draugs reizē. Katru, kurā manāma apdāvinātība, viņš skubina uz augšu, palīdzēdams arī materiāli, lai tikai viņa skolēni varētu tālāk izglītoties. Šis skolotājs ir liels nacionālists. Viņš pilns tautiskās atmodas gara un tā viņš audzina arī savus audzēkņus. Tāpēc arī ģenerālis Balodis ir liels nacionālists, ne tikai brīvības cīņu laikā un tagad, bet arī kā pirmskara krievu armijas virsnieks. Kādā garā un noskaņojumā pret muižniekiem Mūrnieks audzinājis savus skolēnus, liecina šāds raksturīgs gadījums. Reiz kāds muižnieks aptur Trikātes skolas skolnieku pulciņu uz ceļa un noprasa: „Kālab jūs nesakāt — labdien!“ — Kāds skolnieks tūdaļ atbild: „Tādēļ, ka Jūs nepazīstam. Mēs sveicinām tikai pazīstamus.“ Tas liecina par nacionālo pašapziņu, kāda valdījusi Trikātes skolniekos.

Tāpat biedrisks gars un pārdomas ierosinoša pašdarbība, skolotāja veicināta, plaukst skolnieku starpā. To skolotājs panāk ar interesantām sarunām par daudziem svarīgiem jautājumiem ārpus mācības stundu laika. No skolotāja dzirdēto katrs pārdomā un vēlāk apspriež draugu pulkā. Šādas skolnieku savstarpējas pārrunas notiek pirms rīta stundām vai pusdienas brīvlaikā, kad tos izvilina ārā pie skolas atrodošās Kalna un Lejas birzis. Še dažreiz izcīna arī īstas puiku cīņas Poruka „Knipskas kaujas“ garā. Kā šādās cīņās, tā arī gudrajos disputos Jānis Balodis nem dzīvu dalību.

Trikātes draudzes skolā Balodis mācās no 9. līdz 16. dzīves gadam. Bet ko darīt pēc skolas beigšanas? Visi 7 skolā pavadītie gadi ir bijuši mudinājums uz augšu. Tagad nu virsū mācas klusas domas par tālāku izglītošanos ģimnazijā, bet šīs skaistās domu pilis sabrūk materiālo neiespēju priekšā. Pulkv. R. Dambītis liecina, ka ģenerālis Balodis piedzīvojis daudz

*) „Kādēļ ģen. Balodis izvēlējās kaŗavīra gaitas un kas viņu Latvijas liktenīgajās dienās izvirzīja armijas priekšgalā.“ Piem. atmiņu krājumā.

šaubu, un vairāki nodomi bijuši jāgroza, kad skolotājs Mūrnieks izrēķinājis, cik vajaga naudas, lai nodomu sasniegtu, jo vecāku līdzekļi bija trūcīgi. Generāļa Baloža vecākais brālis Dāvids tai laikā gan strādā Rīgā kā grāmatvedis, bet jaunākam brālim arī nevar daudz palīdzēt, pats ģimenes cilvēks būdams. Tā kā vairāki Trikātes draudzes skolas bij. skolnieki ir jau virsnieki un kā virsnieks Daugavgrīvā dien arī Jāņa Baloža brālēns, tad arī viņš izšķiras kļūt par virsnieku. Uz to pamudina vēl tas apstāklis, ka arī daži Baloža skolas biedri sagatavojušies iestāties par savvaļniekiem armijā, lai tad vēlāk beigtu kara skolu, piem. Dambītis, Silenieks, Celmiņš, Kamols, Svika, Bērts.

Izvēlējies kara dienestu, Balodis dodas uz Rīgu pie sava brāļa un, te kādu laiku dzīvodams, pamatīgāki sagatavojas savvaļnieka eksāmenam. Tad brauc uz Pleskavu, kur pie kadetu korpusa 1897. g. savvaļnieka eksāmenu noliek. Bet Balodim nav pilni 17 gadi un tāpēc viņš armijā vēl netiek. Viņam jānogaida 1898. g. augusts, kad jaunums vairs nav kavēklis, lai iestātos armijā.

2. Kauņas garnizonā un Viļņas kara skolā.

Baloža vēlēšanās ir tikt tādā pulkā, kas atrodas Latvijā. Bet izrādās, ka kara ministrija izdevusi rīkojumu, ka katrā pulkā, kas noņemtiņš Latvijā, nedrīkst uzņemt vairāk kā 2 latviešus. Visur latviešu skaits ir jau pilns. Tādēļ Balodis sarunājas ar Dambīti, Silenieku un vēl diviem draudzes skolas biedriem un brauc uz Kauņu, kur iestājas kā savvaļnieks 110. Kammas kājnieku pulkā. Tūdaļ jātērpjas kareivja drēbēs un ar šauteni rokā jāsāk karadienesta apmācība. Kā visi, Balodis katru dienu dabū trīs mārciņas maizes, putru vai kāpostus un 45 kapeikas algas par 2 mēnešiem. Karavīra dzīve rit vienuļi, bet intensīvās apmācībās laiks paiet ātri. Brīvlaikā tiem, kas gatavojas iestāties kara skolā, pasniedz vēl stundas. Dienestu Balodis izpilda priekšzīmīgi, kālab, pēc mācības komandas beigšanas, viņu paaugstina par kaprāli. Līdz ar to viņš saņem arī lielāku algu — 67½ kap. par diviem mēnešiem.

1900. gadā, dienestu beidzis, Balodis atstāj pulku un iestājas Viļņas kara skolā, kurū stingrā režīma dēļ dēvē par „disciplināro bataljonu“. Kara skolā no visiem audzēkņiem ap 10% ir latviešu. Tie savā starpā satiekas un runā latviski. Tēvu valoda un dzimtene stāv cieņā. Viļņā dzīvo arī vairākas latviešu ģimenes, kur latviešu kadeti ir gaidīti viesi. Viļņa nav tālu un svētku brīvlaikos šad tad var dabūt atvaļinājumu un atbraukt uz dzimteni apciemot savējos. Reiz kādos svētkos

Balodis kopā ar citiem latviešu kadetiem brauc uz Latviju. Daugavpils stacijā, gaidot vilcienu, viņi diezgan skaļi sarunājas latviešu valodā. Te kadetiem pienāk stalts virsnieks ar kuplu bārdu un arī sāk sarunu latviešu valodā. Kā izrādās, tas ir dzejnieks Andrejs Pumpurs. Škiroties Pumpurs jaunajiem kadetiem saka: „Lai jūs būtu kur būdami un jums klātos kā klādamies, nekad nekaunieties atzīties, ka esat latvieši!“

Kara skolu Jānis Balodis beidz 1902. gadā.

3. Balodis japāņu karā un 1905. g. revolūcijas noskaņās.

Pēc kara skolas beigšanas Balodis atkal vēlas dabūt vietu kādā pulkā, kas atrastos Latvijā. Tomēr nav viegli šādu vietu saklaušināt. Beidzot viņš uzzina, ka Daugavpilī 100. Ostrovas pulkā adjutants ir latvietis Kalniņš — vēlākais ģenerālis un latviešu strēlnieku 3. pulka komandieris. Ar Kalniņa gādību Balodi ieskaita kā virsnieku Ostrovas pulkā Daugavpilī. Daugavpils garnizonā ir vairāki latviešu virsnieki, kas savā starpā satiek ļoti sirsnīgi. Par šī latviešu virsnieku pulciņa centrālo figūru ir Pumpura radnieks kapt. Kreicbergs — vēlākais Latvijas armijas ģenerālis. Balodis kopā ar citiem latviešu virsniekiem bieži piedalās arī Daugavpils latviešu biedrības saietās. Tā viņam pāriet pirmie divi virsnieka gadi.

1904. gadā izceļas Krievijas un Japānas karš. Uz fronti Tālos austrumos sūta arī Baloža divīziju. 1904. g. septembrī divīzijas ešalons dodas ceļā. Pēc 52 dienu ilga brauciena Balodis ar pulku nonāk frontē. 1905. g. janvārī Baloža pulks jau iet kaujās. 22. februārī pulks izcīna kādu smagu kauju. Balodis cīnās pie Juchantuna sādžas. Pēc uzdevuma, ienaidnieks jāpadzen no viņa vietas, bet japāņi ir ļoti sirdīgi karotāji, tie nelabprāt atkāpjas un gūstā dzīvi nedodas. Baloža rota pāriet durkļu cīņā. Bet te kāda japāņu mesta rokas granāta Balodi smagi ievaino. Viena granātas šķembele viņam sadrumstalo kreisās rokas stilbu, otra ievaino plecu. No cīņas lauka Balodi aizved uz Harbinas slimnīcu. Medicīniskā personālā šie ir daži latvieši: galvenā ārsta palīgs Fogelis un divas žēlsirdīgās māsas. Baloža ievainojums izrādās tik nopietns, ka viņam gandrīz jāamputē roka, bet beidzot to izdodas saārstēt, un 1905. g. jūlijā viņš dabū slimības atvaļinājumu un brauc uz Rīgu, kur kara slimnīcā savu ievainojumu dziedina vēl ambulatoriski. Slimnīcas ārsta, tag. profesora P. Sņikera gādībā pateicoties, Balodim piešķir 2 mēnešu veselošānās komandējumu uz Kaukāzu. Šis ceļojums dod daudzas patīkamas pieredzes.

Kad rudenī Balodis atgriežas Rīgā, te ir revolūcionārs savilņojums. Revolūcijas notikumi iet pilnā gaitā. Latviešu radikālā intelliģence par tiem lielā sajūsmā. Balodis, lai gan cariskās armijas virsnieks, vēro visus notikumus ar klusu, bet patiesu prieku. Viņš satiekas arī ar radikālo latviešu intelliģenci. Šī satikšanās vieta ir Baloža dzimtas laba paziņas raunenieša K. Bērziņa grāmatu veikals Dzirnavu un Tērbatas ielu stūrī. Stundām ilgi poručiks Balodis dažreiz sēd šai veikalā ar paziņām pārrunādams pašreizējos notikumus. Še viņš iepazīstas ar „Pēterburgas Avīžu“ izdevēju un redaktoru Oskaru Rāviņu, tolaik revolūcionāro studentu Kārli Ducmani, vēlāko Latvijas sūtni daudzās ārvalstīs u. c. Par Baloža nacionālo noskaņojumu 1905. g. revolūcijas laikā zīmīgus kontūrējumus sniedz K. Ducmaņa atmiņas: „Pa daļai aiz instinktīvas uzticības, ko iedvēsa šis latvju oficiers krievu ādā un viņa skaidrās acis (dvēseles spogulis), pa daļai aiz tajā jaunības pavasarī piemītošās vieglprātības — es šim „ticības, cara un tēvijas“ sargam Vērmaņa dārzā un krusttēva Bērziņa grāmatu veikāla „kabinetā“ noskaitīju priekšā labu vāceli revolūcijas baušļu pie pirmās tikšanās. — Kā šodien atceros, ka tās atbildes, ko man deva latvju oficiers ķeizariskā krievu ādā, Jānis Balodis, un kuŗu sīkumus vairs neatceros, iedvēsa manī pavisam negaidītu sajūtu: bažas viņa dēļ, ka viņam, kā oficerim, ko uzmana simtreiz vairāk, nekā tādu „špaku“ studentu, ka viņam — kuŗu no pirmās reizes sajutu kā simpatisku — neiziet slikti ar tādām dumpīgām domām, kādas izpaudās viņa atbildēs. Nebija viņa stilā tā asuma, kas man toreiz; viņš runāja apvaldīti, par piem., arī ļoti pieklājīgos teicienos par krievu ķeizaru un tml., bet saturs bija tas pats, kas 1905. g. lozungos“*)

Kādu svētdienu tai pašā rudenī Balodis ar K. Bērziņu u. c. apmeklē Zvārguļu Eduardu viņa Leikadijā — Zvārguļu Eduardu, kas ap gadsimtu maiņu bija ļoti populārs revolūcionārs dzejnieks un tautas sāpju izteicējs. Zvārgulis Balodim saka: „Ja man nebūtu pārliecības, ka Latvija piedzīvos labākus laikus, tad es pakārtos pie pirmā Raunas tilta staba.“ Šos vārdus atcerējušies abi, kad pēc 15 gadiem dzejnieks un kara vadonis atkal tikušies brīvajā Latvijā.

4. Otrreiz Viļņā.

Bet revolūcijas gada rudenī drīzi izbeidzās poručika Baloža ievainojuma dziedēšanas atvaļinājums. Izveselojies un ar An-

---

*) K. Ducmanis — „Valsts un nācijas spēka centrs un ģenerālis Jānis Balodis.“ — Piem. atmiņu krājumā 100., 101. lpp.

nas ordeni greznots, viņš dodas uz Viļņu, štaba rīcībā. Balodi iedala 106. Ufas kājnieku pulkā, kur viņš pavada visu laiku līdz pasaules kara sākumam. Viļņā Balodis atrod priekšā vairākus latviešu virsniekus. R. Dambītis pats dien tai pašā 106. pulkā. Ar viņu kā savu skolas biedru Balodis tiekas ļoti bieži. Četrus gadus viņi nodzīvo pat vienā dzīvotī.

Viļņas garnizona dienestā pavadītie astoņi gadi Baloža dzīvē ir svarīgi tai ziņā, ka šai laikā viņš no jauna virsnieka tika par vīru. Nobrieda viņa raksturs, izveidojās uzskati, izauga personība.

Vispirms Balodis šē stipri paplašina savas militārās zināšanas, par šo jautājumu daudz lasīdams un diendienas darbā ar to praktiski nodarbojamies. Priekšniecība Balodi labi ieredz, pulka virsnieki, sevišķi jaunākie, viņu ciena kā mīlu un sīrsnīgu draugu, kuŗš nedrīkst trūkt nevienā virsnieku saiešanā.

Militārās zināšanas pamatīgi piesavinājies, pārējo brīvo laiku Balodis izlieto, lai padziļinātu savus uzskatus sociālos un politiskos jautājumos, nododamies viņu studijām, jo 1905. g. revolūcija, kuŗu Balodis Rīgā vēroja visā tuvumā, bija ierosinājusi daudz ko pārdomāt un pārvērtēt. Un šī skola Balodim ne tikai nāca par labu, bet vēlāk, Latvijas atbrīvošanas cīņu vadībā, bija nepieciešama.

Ciešas un dzīvas saites Balodis Viļņā nodibina atkal ar civīlo latviešu sabiedrību, kuŗa šē nodibinājusi pat savu biedrību. To vada veterinārārsts Zāmelis. Biedrības sadzīvē, oficiālus amatus gan nevarēdams uzņemt, Balodis darbojas ļoti rosīgi un atbalsta visus tautiskos pasākumus. Liels morālisks atbalsts Balodis ir jaunajiem latviešu kadetiem, kas mācās Viļņas kara-skolā. Pulkvedis K. Ramats, tā laika kadets, piem., stāsta: „Kara skolas audzēkņi — latvieši sīrsnīgi mīlēja un cienīja J. Balodi. Viņš bija kaujas virsnieks, bet apgājās ar mums kā ar sev līdzīgiem. Bieži viņš mūs uzaicināja pie sevis uz mājām, izmaksāja mums pie gadījuma arī kafiju un cepumus. Runājām savā starpā latviski un bieži vien par mīlo dzimteni, kā arī sa-jūsmināti dziedājām mīlās tautas dziesmas. Tā Balodis zināmā mērā kļuva par jauno virsnieku audzinātāju.“

1913. g. Balodi paaugstina kapitāna dienesta pakāpē un iecel par rotas komandieri, bet jau nākošā gadā sāk dārdēt pasaules kara rati un Balodis otrreiz brauc uz kara lauku.

5. Balodis pasaules kara cīņās un vācu gūstā.

Baloža pulku aizsūta uz Austrumprūsiju, kur jau augustā tas piedalās kaujās. Kaujās B. piedalās visu rudenī dažādās

vietās. Augustovas mežos reiz Baloža komandētā rota sagūsta 138 vāciešus ar 5 virsniekiem pilnā apbruņojumā, par ko rotas komandieri stāda priekšā apbalvošanai ar zelta ordeni un Sv. Juŗa krustu. Staņislava, Annas un Vladimira ordeņi Balodim jau ir piešķirti. 1914. g. rudenī Baloža pulks cieš lielus zaudējumus. No 16 rotu komandieriem 15 krīt vai tiek smagi ievainoti. Balodi ievaino tikai viegli. Smagāki viņu ievaino 1915. g. 8. februārī netālu no Grodņas. Lode caururbj B. kāju. Kamēr kapitans Balodis (jau stādīts priekšā paaugstināšanai apakšpalkavnieka dienesta pakāpē) guļ slimnīcā, vācieši ielenc ģenerāļa Rennenkampa armiju un saņem gūstā 150.000 krievus. Starp sagūstītiem ir arī kara lauka slimnīcā gulošie, un tā Balodis ievainots jau 1915. g. sākumā krīt vācu gūstā. Šai pašā laikā tiek sagūstīts latviešu virsnieks K. Ramats, vēlākais mūsu armijas pulkvedis. Viņš gūstniecības laiku pavadījis kopā ar Balodi un par to raksta: „Dzīvojam ar ģenerāli Balodi visu laiku kopā, vienā istabīnā, papriekšu Neisā Gnadenfrejā un beidzot Fridbergā. Ēdamvielu trūkums, kas bieži līdzinājās badam, bija liels. Tādos apstākļos, kad jādama tikai par maizi, cilvēki top par plēsīgiem zvēriem. Lielākā daļa domā tikai par sevi un lūko noraut tuvākam ko var. Šinī laikā iepazīnos ar ģenerāļa dziļi mīlo sirdi. Viņš ar biedriem dalījās beidzamā kumosā. Tā kā viņš saņēma lielāku algu, tad dažam biedram varēja palīdzēt pat rēgulāri. Gūstā viņš daudz lasīja un papildināja zināšanas visādās nozarēs. Bija mums sarīkoti pat kursi, kur paši gūstekņi lasīja lekcijas. Slepni studējam pat stratēģiju un taktiku, lai gan pēdējās zinības vācieši neatlāva. Ģenerāļa Baloža atmiņu aprīnoja visa nometne. Fridbergā bija sapulcēti latvieši un igauņi vien. Drīz arī nomanījām, kādēļ tas tā. Vāci sāka vest dzīvu propagandu par Baltijas hercogistes dibināšanu zem Vācijas protektorāta. Šai domai visnoteiktāki stājās pretim ģen. J. Balodis un mēdza sacīt: „Apstākļi var grozīties tā, ka mēs paši dabūjam vairāk, nekā vāci mums sola“*).

6. Balodis Latvijas armijā.

1918. g. novembrī Jānis Balodis, atsvabināts no vācu gūsta, ieradās Rīgā. Še pirms dažām dienām bija proklamēta Latvijas valsts — bija noticis tas, ko Balodis apmēram paredzēja jau vācu gūstniecības laikā. Rīgā iebraucis, Balodis nejauši satiek uz Kaļķu ielas un Aspazijas bulvāra stūŗa savu skolas un

*) R. Bērziņa cit. rakstā, 24., 25.

pulka biedru Viļņas garnizonā R. Dambīti, kurš ir jaunnodibinātās apsardzības ministrijas pārvaldnieks. Pēc informēšanās par stāvokli, Balodis tūdaļ izsaka vēlēšanos ar prieku iestāties organizējamā Latvijas armijā. Pagaidām notiek tikai reģistrēšanās, un tūdaļ Balodis to izdara.

Decembra pirmajās dienās latviešu virsnieki, kas pieteikušies valsts apsardzības dienestam, sanāk uz sapulci Annas ielā Nr. 2, kur viņus uzrunā apsardzības ministrijas pārstāvis. Sapulce nāk pie slēdziena, ka vispirms jāsaformē instruktoru rezerve, no kuŗas vēlāk varētu ņemt virsniekus un instruktorus dibināmām latviešu kuŗaspēka vienībām. Jau 3. decembrī nodibina Instruktoru rezerves rotu un par tā komandieri ieceļ kapteini Jāni Balodi. Rota sastāv galvenām kārtām no agrākiem virsniekiem un instruktoriem. Viņā valda moŗš nacionāls gars. Decembra vidū rezervē skaitās pāri par 200 cilvēku. Apbruņojumu rezerve iegādājas lielāko tiesu paši, atpērkot ieročus no vāciem, vai arī saņem no Latvju kuŗavīru nacionālās savienības. Drēbes bija katram pašam savas. Instruktoru rezerve nebija padota vispārējam vāciskajam zemesargu štābam, bet tieši apsardzības ministrijai.

Kāds kuŗavīrs, kas decembra pirmajās dienās iestājies Latvijas armijā un iedalīts Instruktoru rezervē, šādi attēlo Balodi kā šīs rezerves komandieri: „Devis solījumu un parakstu ziedot savus spēkus dzimtenei, klusi jautāju savam nākamam cīņu biedram: — kas ir mūsu komandieris? — Kapteinis Balodis, skanēja atbilde. Ar rotas komandieri iepazīnos jau nākošā dienā. Vēl šodien man atmiņā viņa stingrais skats, vīrišķīgais stāvs, vienkāršais apģērbs un... raksturīgie vācu dzeltenie stulpiņi... Mūsu pulciņš ar katru dienu vairojās, ikdienas nāca klāt jauni brīvprātīgie, pa lielākai daļai bijušie virsnieki. — Rotas komandieris bija stingrs un no katra prasīja pienākuma apziņu. Kuŗavīri izdarīja apmācības un nesa sardzes dienestu pilsētā. Rotai nebija savas saimniecības. Kuŗavīriem izsniedza talonus, pret kuŗiem tie kādā virtuvē — Valdemāra ielā — kopā ar izsalkušiem Rīgas iedzīvotājiem iebaudīja pusdienas.“

18. decembrī Rīgā ieradās angļu eskadra. Jaunās valsts un latviešu nelabvēļi tās komandierim no visām pusēm ziņoja, ka latvju kuŗavīri esot lielnieciski. Lai šīs baumas izklīdinātu, apsardzības ministrija 27. decembrī Stabu un Brīvības ielas stūrī sarīkoja angļu virsniekiem mūsu kuŗavīru parādī-skati, kuŗā piedalījās Instruktoru rezerve un Studentu rota. Šo parādī, kuŗā komandas pirmo-reizi atskanēja latviešu valodā, komandēja kapteinis Jānis Balodis. Bet dažas dienas vēlāk Ba-

loža vadītā Instruktoru rezerve, kopā ar pārējām Kalpaka kara spēka daļām, bij spiesta Rīgu atstāt.

1919. g. 5. janvārī, kad Kalpaks Jelgavā izdod savu pirmo pavēli, nodibinādams latviešu atsevišķo bataljonu, viņš Instruktoru rezerves rotai vēl piedala Latgales virsnieku rotu, to nosaucot par I. rotu. Par šīs apvienotās rotas komandieri atkal ieceļ kapteini J. Balodi.

Balodis jau pirmajā laikā Latvijas armijā, iekams nav notikusi vēl neviena kauja, uzrāda sevišķi izcila virsnieka īpašības, kuŗas ievēro un augstu vērtē arī Kalpaks, uzticēdams viņam visatbildīgākos pienākumus. Tā pēc Jelgavas atstāšanas, kad kara spēka un frontes stāvoklis ir neskaidrs un ļoti kritisks, Aucē virsštaba priekšnieks ar Kalpaku un viņa virsniekiem notur apspriedi, kuŗā, starp citu, nolemj, ka jāsūta latviešu bataljona un landesvēra priekšstāvji uz Liepāju pie apsardzības ministra Zālīša, lai informētu valdību par frontes stāvokli un savukārt informētos par valdības nodomiem, — vai ir cerības dabūt palīdzību no ārzemēm, vai varēs izdarīt mobilizāciju un dabūt apbruojumu? Par frontes delegātu pie valdības Kalpaks ieceļ kapt. Balodi un par viņa pavadoni virsl. Smilgu.

Liepājā ieradies, Balodis redz, ka okupācijas vara mūsu valdību te tāpat ierobežo kā Rīgā. Pat Studentu rotu, kas brauca valdībai līdzī no Jelgavas to apsargāt, vācieši gribējuši atbrūnot. Tikai ar ministra Zālīša aktīvu uzstāšanos tas nenotīcis. Apstākļus novērojis, Balodis liek Zālīšam priekšā neatlaūt nevienam kara vīram izbraukt uz ārzemēm, bet organizēt kaut arī sīkas kara spēka vienības un tās pēc iespējas ātrāki sūtīt uz fronti, kur nepieciešams katrs kara vīrs. Zālītis piekrīt šādam Baloža plānam, bet ne ar kādiem konkrētiem solījumiem Balodis frontē nevar atgriezties. Valdība dara iespējamo, lai meklētu palīdzību ārzemēs un atbalstu pie ārzemju misijām Liepājā.

Kad Balodis ar šādām nevisai iepriecinošām ziņām 20. janvārī atgriežas frontē, Kalpaka bataljons ir jau izcīnījis pirmo kauju un atkāpies uz Lēnes muižu. Tālāk Balodis kā I. instruktoru rezerves rotas komandieris ņem daļību visās Kalpaka bataljona kaujās.

1919. g. 3. februārī kara ministrs Zālītis izdod pavēli, ka Baloža komandēto Instruktoru rezervi — „par nopelniem bagātu pagātni uz kaujas lauka cīņā par Latvijas neatkarību, pavēl pārdēvēt“ par „Pirmo Latvijas neatkarības rotu.“ Tā pašā mēneša beigās, izdarot pirmos paaugstinājumus mūsu armijā, Balodi paaugstina par kopvedi (pulkvedi-leitnantu).

7. Balodis — Kalpaka pēcnācējs.

Kurzemes atbrīvošanas cīņu turpinājums.

Marta pirmajās kaujās, kad sākās lielā ofensīve pret lieliniekiem visā frontē, Balodis nedabūja piedalīties, jo no 25. februāra ar Neatkarības rotas daļu atradās atpūtā Liepājā. Bet jau 5. marta vakarā Neatkarības rota ieradās frontē un Baloža vadībā 6. martā piedalījās sīvās cīņās ar lieliniekiem. Kad šai dienā Kalpaks pie Skudrām krita, Balodis nāca viņa vietā par latviešu bruņoto spēku virspavēlnieku. „Latvijas Sargs“ 7. marta num. ziņo, ka „Balodis, tāpat kā pulkvedis Kalpaks, bauda frontē nedalītu virsnieku un kareivju uzticību, ko viņš iemantojis kopīgās varonīgās cīņās. Par kopvedi Balodi frontes kareivji mums rakstītā vēstulē saka: „Viņa vadībā mēs panāksim to, ko iesāka pulkvedis Kalpaks.“

Pirmo pavēli Balodis izdod 7. martā un viņa ziņo: „1) Izslēgt no bataljona sastāva sarakstiem, no algas un uztura pulkvedi Kalpaku, kaujā kritušu pie Skudru mājām 6. martā š. g. Pamats: bataljona ārsta rap. Nr. 48. 2) Paziņoju visiem kareivjiem, ka esmu pagaidām uzņēmies, sākot no 6. marta š. g., mūsu nelaiķa pulkveža Kalpaka vietas izpildīšanu — bataljona komandēšanu.“

Jaunā pavēlnieka kopveža Baloža vadībā Kalpaka bataljons 7. martā atkal turpina iesāktās cīņas pret ienaidnieku. 8. un 9. martā notiek izlūku apšaudīšanās un virzīšanās uz priekšu. 10. martā turpinās uzbrukumi visā frontē.

Balodim uzdots ar savu bataljonu virzīties uz Saldu un, nodibinot sakarus ar dzelzsdivīzijas Borcha un Libermana bataljoniem, kas operēja frontes labā spārnā, 11. martā kopēji ieņemt Saldu.

Bet Balodis ar sava bataljona rotām devās straujā uzbrukumā Saldus virzienā un, pēc sīvām cīņām, to ieņēma jau 10. marta vakarā, kad vācu daļas atradās aiz Saldus vēl kādus 10 kilometrus. Saldū mūsējie iegāja „Dievs, svēti Latviju!“ dziedādami un bez kauju uzdevumiem palika pilsētā līdz 15. martam.

Arī pārējie frontes spārne ar cīņām sekmīgi virzījās uz priekšu. Labais spārns (dzelzsdivīzija) 11. martā ieņēma Gruzdu, Žagari un Veģeri, bet 12. martā — Vecauci un 13. martā — Bēni. Bet kreisais spārns (landervērs majora Flečera vadībā) 13. martā ieņēma Kabili un 14. martā — Kandavu.

14. martā pie mūsu kaŗaspēka Saldū ieradās apsardzības ministrs Zālītis kopā ar angļu misijas pārstāvi majoru Kinanu,

kuŗš personīgi pārliecinājās par mūsu kaŗavīru braŗumu, lielajām cīņās spējām un nacionālo noskaņojumu. Zālītim un Kinnanam par godu Balodis tirgus laukumā notur parādi. Pēc parādes Zālītis paziņo, ka kopvedis Balodis par veikli vadītām kaujām paaugstināts par pulkvedi (15. martā 1919. g.).

Pēc šī apmeklējuma frontē ministrs Zālītis izdeva gaŗāku pavēli (Nr. 21), kuŗā Baloŗa darbību, starp citu, novērtē tā: „Kopvedis Balodis, uzņemdamiess grūtos apstākļos bataljona komandēšanu, bija veicis nevien savus operatīvos uzdevumus, bet lielā mērā ievērojis arī atsvabināto iedzīvotāju intereses. Lielākos centros droŗības un likumības sargāšanai ierīkojis komandantūras. Par varonīgo un apzinīgo darbu Latvijas atsvabināšanā latvieŗu atseviŗķam bataljonam visā viņa pilnā sastāvā es vēlreiz atzīmēju savu pateicību.“

15. martā Baloŗa bataljons iziet no Saldus un ieņem Remti un Pilsblīdeni. Lielinieku pretoŗanos salauzdams, 16. martā tas ieņem Jaunpili, bet 17. martā — Bikstus un 18. martā — Pētermuiŗu un tā apkārtni.

Kreisā spārnā operējoŗais landesvērs pa to laiku bija ieņēmis: 15. martā Tukuŗu un Irlavu, bet 18. martā, izlietojot ūķūtniekus ātram kaŗaspēka transportam, arī Jelgavu. Jelgavas ieņemŗana Flečera vadītajam landesvēram nemaz nebija uzdots, bet ar to lielā mērā pārsteidza lieliniekus un atgriezta stipriem viņu spēkiem atkāpŗanos caur Jelgavu Rīgas virzienā. Pēc Jelgavas ieņemŗanas, fronti vajadzēja vēl nostiprināt ar labā spārna un latvieŗu bataljona gājienu uz priekŗu un lielinieku iztīrīšanu no ūiem rajoniem.

19. martā Baloŗa bataljons ieņēma Līvberzi un Bērmuiŗu. Tad pat Borcha bataljons ieņēma Dobeli. 19. martā latvieŗu bataljonam bija jādodas uz Apŗupes rajonu.

8. Baloŗa brigāde.

20. martā latvieŗu bataljonam pienāķ diezgan prāvs papildinājums — divas rotas, viena ar 130 un otra ar 162 kaŗavīriem. Sakarā ar ūiem un vēl gaidāmiem papildinājumiem, pulkvedis Balodis Pirmo latvieŗu atseviŗķo bataljonu pārvēŗš par — Latvieŗu atseviŗķo brigādi. Tās sastāvā ietelp trīs bataljoni, dabūdami agrāķo rotu nosauķumus, 2 jātnieķu eskadroni, velosipedistu izlūķu, sakarnieķu un vezumnieķu komandas un bez tam no dzelzsdivīzijas piekomandētā baterija. Bataljona pārformēŗanu par brigādi apsardzības ministrs apstiprina ar pavēli 1919. g. 21. martā. Par brigādes komandieri iecel pulkvedi Balodi, bet par I. (Neatkarības) bataljona komandieri kapt.

Lapsu, par II. (Cēsu) bat. kom. — kapt. Puriņu un par III. ats. bat. kom. — kapt. Galindomu. Nu latviešu bruņotie spēki Kurzemē brigādes lielumā bija pieauguši jau līdz 1000 cilvēkiem.

22. marts Baloža brigādei ir atkal ļoti sīvu kauju diena ar lieliniekiem, kuri, pēc Jelgavas krišanas, bija sakārtojušies un nāca pretuzbrukumā, sevišķi virzienā uz Tukumu. Balodis bija saņēmis pavēli 22. martā ar savu brigādi izvirzīties līdz Lielupei un ieņemt viņas pāreju pie Kalnciema, bet virzoties no Ērzelu muižas uz priekšu, mežā pie Sarmu mājām brigāde uzdūrās uz stipriem pretinieka spēkiem. Lielinieki, kā vēlāk izrādījās, bija no Tukuma jau izsītuši landesvēru, un tagad uz viņu karaspēka galvenām daļām uzdūrās Baloža brigāde. Šai kaujā krita kādi 50 sarkanarmieši, bet Baloža brigādei bija 10 krituši un 25 ievainoti. Lielinieki atkāpās un otrreiz atstāja arī Tukumu. Tāpat neveiksmi bija cietis lielinieku uzbrukums Jelgavai tai pašā 22. martā.

24. martā Baloža brigādei bija pavēlēts izvērsties frontē gar Lielupi un ieņemt tās līniju. Tai pašā dienā Neatkarības bataljons padzina lieliniekus no Ķemeriem, iznīcinot viņu lauksardzi, bet 26. martā, kopā ar landesvēra Malmedes bataljonu, tas ieņēma Sloku. Cēsu bataljons pulkveža Baloža personīgā vadībā 24. martā pēc sīvas cīņas ieņēma Kalncienu, bet 3. bataljons 25. martā ieņēma Klīves muižu.

Pēc Kalnciema un Slokas ieņemšanas gandrīz visa Kurzeme bija no lieliniekiem iztīrīta, bet līdz ar to vācu virspavēlnieks ģen. Golcs apturēja vispārējo uzbrukumu. Tagad tikai vajadzēja aizsargāt fronti apm. Lielupes rajonā. Latviešu brigādes aizsargājamā līnija bija ap 15 klm. gaŗa un tās rajonā ietilpa tik svarīgi punkti, kā Sloka un Kalnciems. Jelgavas-Bauskas rajonā atradās vācu dzelzsdīvīzijas karaspēks, bet landesvērs bija aizmugurē — Tukumā, Talsos un daļa Liepājā. Latviešu brigāde šai laikā bija vēl papildinājusies ar divām rotām, bet frontē, atskaitot sīkākus pretinieku uzbrukumus, uz pāris mēnešiem bija iestājies pamiers, — tāpēc, ka Liepājā izcēlās ļoti nepatīkams karš uz politiskās skatuves. Arī pie tā mums pāris vilcienos jāapstājas, jo arī šajos notikumos pulkvedis Balodis parādīja savu lielo patriotismu un nesalaužamo ticību Latvijas valsts patstāvībai.

9. Vācu sazvērētība pret Latvijas valsti un Baloža uzticība Pagaidu valdībai.

Latvijas Pagaidu valdībai jau tūdaļ pēc valsts proklamēšanas, kā minēts, bija gandrīz pilnīgi saistītas rokas. Viņa valsts

vēl atrodās okupācijas pārvaldībā, kurai bija stipri bruņoti spēki. No otras puses savus bruņotus spēkus ar okupācijas varas ļoti labvēlīgu atbalstu organizēja arī vietējie vācieši — muižnieki un pilsoņi. Viņu intereses bija pilnīgi pretējas tām, kuras aizstāvēja Pagaidu valdību, t. i. pretējas latvju tautas interesēm, jo visus okupācijas gadus Baltijas vācieši, saziņā ar Vācijas armijas virspavēlnieka Hindenburga štabu, gatavojās dibināt Baltijas valsti, kura sastāvētu no Rīgas, Vidzemes, Igaunijas un Sāmsalas (Kurzeme bija paredzēta par patstāvīgu hercogvalsti) un būtu pilnīgi pakļauta Vācijai. Bet kara zaudējums rietumu frontē un Vācijas revolūcija šo mēģinājumu izjauca. Tomēr Vācijas ķeizars Viļums vēl 1918. g. 21. septembrī, kad Vācijas kara zaudējums jau bija skaidri paredzams, lai vēl kaut kā saglābtu vācu iespaidu Baltijā, parakstīja aktu, kas piešķīra Baltijas zemēm neatkarību. Uz šī akta pamata, kas no Berlīnes uz Rīgu „ceļoja“ gandrīz veselu mēnesi, 1918. g. no 5.—9. novembrim Rīgā sanāca apvienotā Rīgas, Vidzemes, Igaunijas un Sāmsalas zemes sapulce (galvenā kārtā vācu, tikai ar dažu latviešu un igauņu piedalīšanos), kura arī nolēma dibināt Baltijas valsti un iecēla jau valdonības padomi, t. i. ministru kabinetu, kas pārņemtū zemes pārvaldību, izstrādātu satversmi u. t. t. Bet zemes padomes pēdējā sēdē, sestdien, 9. novembrī — pienāca no Berlīnes telegramma, ka Vācijā izcēlusies revolūcija un Viļums atteicies no troņa. Protams, Baltijas valsts dibinātājiem, kas savu varu gribēja dibināt uz vācu armijas spēku un savu padevību Vācijas tronim, ar Berlīnes revolūciju pamati izslidēja zem kājām un viņi, it kā galvu zaudējuši, izklīda. Pa to laiku latviešu tautas darbīgie un aktīvie vadoni, kas jau vairāk kā gadu nemitīgi un pašreizēji bija strādājuši pie Latvijas valsts dibināšanas priekšdarbiem, proklamēja Latvijas valsti. Latvju tautas un jaunās Latvijas valsts mērķi, bez šaubām, nesaskanēja ar vācu mērķiem. Bet pa tam abiem uzbrūkošais kopējais ienaidnieks — lielnieki — piespieda kā Pag. valdību, tā Baltijas vācus un daļu vēl palikušā okupācijas karaspēka saprasties un strādāt kopā.

Bet Tautas padomi un Pagaidu valdību vācieši tomēr nevarēja ciest. Savas domas un nolūkus maskēdami un valdības rīcību visādi traucēdami, viņi to pielaida tikai tik ilgi, kamēr Kurzeme bija atbrīvota no lielniekiem. Lai Pagaidu valdība šai laikā nenostiprinātos, vācu virspavēlnieks ģen. Golcs (kura mērķi sakrita ar vietējo vācu mērķiem), ne tikai aizliedza valdībai izdarīt iedzīvotāju mobilizāciju, bet arī no brīvprātīgi savervētajiem latviešu kareivjiem Liepājā atļāva uzturēties ne vairā kā 300. Tāpat kara šautenes Liepājā bija atļauts turēt

tikai 300 ar 15 patronām uz katru apmācībām. Ložmetējiem Liepājā drīkstēja būt tikai vingrinājuma patronas. Ieročus, ko valdība saņēma no ārzemēm, bija pavēlēts sūtīt tūdaļ uz fronti. Ar to izskaidrojams, kāpēc pat vēl marta beigās latviešu bruņoto spēku skaits Kurzemes frontē tikai drusku pārsniedza 1000, bet landesvēra bruņoto vīru skaits bija 2200, Vācijas karaspēku neskaitot.

Pagaidu valdību likvidēt vācieši bija domājuši jau tūdaļ pēc valsts proklamēšanas, bet atklātībā šī doma izpaudās tikai 1919. g. februārī, kad valdība atklāja t. s. fon Strika sazvērētības plānu un šo nodomu izjauca. Pēc Kurzemes atbrīvošanas nu vācieši nedomāja par Rīgas ātrāku ieņemšanu, iekams tie nav izrēķinājušies ar Pag. valdību. Tāpēc 12. aprīlī no piefrontes rajona Liepājā ieradās vācu landesvēra triecienu bataljons (ap 600 vīru) barona H. Manteifeļa vadībā, kurš Golca un viņam padoto spēku atbalstījis Pagaidu valdību 16. aprīlī gāza, apšaujot vai atbruņojot dažus mūsu karavīrus un izdemolējot mūsu valdības iestādes.

Bet latviešu tauta lielā vienprātībā novērsās no pučistiem un nostājās aiz Pagaidu valdības. Pagaidu valdību aizstāvēja arī Sabiedrotie, lai gan viņu politikā nebija vajadzīgās noteiktības un konsekvences. Tāpēc vācu sazvērnieki, lai stāvokli kaut kā glābtu un legalizētu, centās dabūt savā pusē latviešu bruņoto spēku vadību. Pagaidu valdību gāžot, vācu karaspēks, kuŗa rokās atradās arī telefona tīkls, pārtrauca telefona satiksmi ar fronti. Mūsu karavīriem par notikumiem Liepājā nebija skaidru un pareizu ziņu.

Pulkvedim Balodim no landesvēra štaba tad pienāk uzaiicinājums braukt uz Liepāju. Balodis nojauž, ap ko lieta grozās, un atsakās. Tad landesvēra štabs saka, lai Balodis sūta savas brigādes štaba priekšnieku Bolšteinu. Balodis atbild, ka arī tas nebrauks. Otrā dienā Balodi izsauc uz Tukumu, un landesvēra komandieris majors Flečers liek viņam priekšā lidmašīnā doties uz Liepāju. Balodis atkal atsakās to darīt. Ja Balodis būtu uz Liepāju braucis, vācieši lietu nostādītu tā, ka arī viņš un viņa karaspēks piekrīt pučam.

Tad vācieši sādāmā dibināt „kaŗa direktoriju“, kas atvietotu gāzto Pagaidu valdību, un arī Balodi aicina tajā. Kņazs Līvens raksta Balodim, ka ar prieku ziedošot savus spēkus ne atsevišķu personu, bet Latvijas labā, ja Balodis piekritīšot direktorijas idejai un ņemšot viņā dalību, jo vajagot zināt, ka latviešu karaspēks ir ar viņiem. Barons Manteifels raksta Ba-

lodim, ka viņa neiestāšanās direktoriņā varot izjaukt Rīgas atbrīvošanu*).

Pulkvedis L. Bolšteins liecina, ka vācieši par visu varu gribējuši dabūt Balodi savā pusē. „Speciāli šim nolūkam pilnvarotas personas jau atklāti saka Balodim, ka gadījumā, ja viņš neliks tiem šķēršļus un atbalstīs viņu nolūkus, viņam nodrošināta labākā muiža Latvijā, pēc paša izvēles“**).

Beidzot vāci lūdza Balodi sūtīt uz Liepāju delegāciju vai pilnvarotu personu sarunu vešanai par jaunās valdības sastādīšanu. Tā kā tiešu sakaru trūkuma dēļ ar Liepāju, nebija skaidru ziņu par turienes apstākļiem, Balodis uzdeva trim virsniekiem (Luteram, Galindomam un Mežciemam) doties uz Liepāju kā frontes delegātiem. Šos delegātus vācieši sagaidīja ļoti laipni un gribēja dabūt savā pusē, atkal paceļot „kaŗa direktoriņas“ jautājumu. Bet mūsu virsnieki vācu laipnību noraidīja. Pēc sarunas ar ministru prezidentu K. Ulmani, kas atradās angļu priekšstāvniecībā, un ar angļu majoru Kinanu, viņi pēc Baloŗa līdzdotiem norādījumiem vāciešiem iesniedza ziņojumu, ka latvieŗu kaŗaspēka komandieris pulkvedis Balodis katēgoriski atsakās no piedalīšanās kaŗa direktoriņā un aizliedz arī viņam padotiem kaŗavīriem piedalīties jebkādā direktoriņā. Latvieŗu armija balstās vienīgi uz Tautas padomes platformu un Tautas padomes iecelto Pagaidu valdību un par notikumiem 16. aprīlī Liepājā izsaka savu visstiprāko saŗutumu. Vācieŗi tad centās nodibināt jaunu valdību, kas it kā reprezentētu latvijus. Tā radās viņiem padevīgā valdība ar A. Niedru priekšgalā, bet tā nespēja nekā darīt, jo latvieŗu tauta un armija viņu vienkārŗi ignorēja.

Pagaidu valdība pārcēlās uz tvaikoņa „Saratovs“, kur āŗvalstju pāŗstāvju apsardzībā turpināja darboties. Bet viņas darbība tad bija vēl vairāk ierobeŗota kā pirms 16. aprīļa puŗa. Armijas nesatricināmā uzticība valdībai tomēr bija neatsverams morālisks atbalsts. Baloŗa izturēŗanos un rīcību šais notikumos par augstu nemaz nav iespējams novērtēt. Noraidīt vācu vilinoŗos piedāvājumus tik kritiskos brīŗos, kad visi apstākļi mums bija nelabvēlīgi un kad nevarēja zināt, vai liktenis nebūs stiprāks par latvieŗu tautas patstāvības gribu, varēja tikai tāds cilvēks, kam tēvijas un tautas gods ir augstāks par visu. Un tāds bija pulkvedis Jānis Balodis.

*) K. Ramats — Kalpaka bataljons etc. 156. lpp.

**) Mūsu vadonis — piem. rakstu krājumā.

10. Rīgas atbrīvošana.

Pa to laiku, kamēr vācieši nodarbojās ar sazvērestību pret Pagaidu valdību, uzbrukumu lieliniekiem neturpinot*), pēdējie Rīgas pievārtē pastiprināja savus spēkus un sagatavojās pārīet pretuzbrukumā uz Kurzemi. Tā 18. maijā lielinieki jau sāka pretuzbrukumu visā frontē. Tai dienā sevišķi sīvs ienaidnieka uzbrukums mūsējiem bija jāiztur Kauguru rajonā, kur stāvēja studentu bataljona 2. rota. Jūrmalas smilšu putenī tai samaitājās ložmetēji un krievu šautenēm aprūka patronu. Tikai pārejot durkļu cīņā, mūsējie noturējās. Šai cīņā varoņa nāvē krita rotas komandieris kapteinis Zolts, virsleitnants Grīntals, virsleitnants Kīncis zaudēja acis un krita vairāki kareivji.

Pavēli, sākt uzbrukumu Rīgai kopā ar landesvēru, Baloža brigādes stabs saņēma 20. maijā. Baloža brigāde, papildinoties ar brīvprātīgajiem karavīriem, līdz šim laikam jau bija pieaugusi krietni liela. Viņā pēc 16. maija saraksta skaitījās 341 virsnieks, 333 apakšvirsnieki un 1391 kareivis, kopā 2065 vīri, no kuriem faktiski vienībās atradās 1890 cilvēku, kas bez šautenēm bija aprūnāti arī ar 19 ložmetējiem un 56 patšautenēm. Vācu landesvērā turpretim bija 3500 cilvēku un tā rīcībā bija arī 17 lielgabali. Latviešiem gan bija nodibinājies arī vēl Bauskas bataljons ar 300 kareivjiem, bet tas pagaidām bija padots dzelzsdivīzijai un Golcs viņam neatļāva pievienoties Baloža brigādei.

Uzbrukumā, ar nolūku ieņemt Rīgu, Baloža brigādei, jauktai ar landesvēru, bija jādožas naktī no 21 uz 22. maiju. Šīs karaspēka daļas gāja virzienā no Jūrmalas un Kalnciema, kurpretim dzelzsdivīzijas daļas devās uz Rīgu no Jelgavas un Bauskas.

Baloža un Flečera vadītie spēki strauji sāka uzbrukumu, sakāva pretnieku un devās uz Rīgu, priekšpusdienā vadošajām grupām satiekoties Dzilnu rajonā. Bet tad nāca jauna pavēle, kas latviešu spēkus, kuri bija iedalīti landesvēra kaujas vienībās, atkal no tām izdalīja. Vācu daļas devās tieši uz Rīgu, bet Baloža brigādei vajadzēja iet caur Piņķiem uz Pūpi un tad tikai uz Rīgu. Mūsējiem jūrmalas, Piņķu un Pūpes rajonā

---

*) Golcs savos memuāros gan saka, ka Vācijas valdība viņa karaspēkam nav atļāvusi iet tālāk kā līdz Lielupei, un viņš maija beigās tikai ar veiklu manevri lietu nostādījis tā, ka Rīgai var uzbrukt landesvērs, un dzelzsdivīzija tad tikai var viņam pievienoties frontes apsargāšanai. Bet īstais iemesls tagad bija rādīt — it kā Rīgu atsvabina ar Niedras valdības gādību.

vēl bija jāizcīna sīvas cīņas ar lieliniekiem, kuri atkāpās uz Daugavgrīvu un tur pārcēlās pār upi. Tāpēc arī iznāca tā (acīm redzot, vācu virspavēlniecības nolūks), ka vācieši pirmie ieņēma Rīgu jau 22. maijā. Bet Baloža brigāde Rīgā varēja ieņākt tikai 23. maija rītā.

Rīgā Balodis savas brigādes sastāvu vēl palielināja, formēdams jaunus brīvprātīgo kadrus, par kuŗu priekšnieku iecēla kapteini Zommeru. Tā kā latviešu karaspēku vāci samērā slikti apgādāja un dažreiz, piem. pēc 16. aprīļa pat uz laiku pārtrauca tam apgādību, tad Balodis ar savu brigādi izstājās no zemessargu virsštāba saimnieciskās padotības un sāka pats organizēt savas brigādes saimniecisko apgādību.

24. maijā Baloža brigādes kaujas vienību lielāko daļu izsūtīja uz fronti. Brigādes štabs palika Rīgā.

11. Cēsu kaujas.

Pēc Rīgas ieņemšanas landesvērs un dzelzsdivīzija savus

Ziemeļlatvijas armijas organizētājs un komandieris pulkvedis Jorgis Zemitāns.

spēkus nevirzīja pret lieliniekiem, bet devās uz ziemeļiem, kur darbojās igauņu karaspēks un mūsu Ziemeļu armija.

Mūsu Ziemeļarmija dibinājās 1919. gada sākumā, kad Igaunijā dzīvojošos latviešus cīņai pret lieliniekiem sāka organizēt mūsu militārais pārstāvis Igaunijā Zemitāns. Un 3. februārī apsardzības ministrs J. Zālītis, saziņā ar Igaunijas valdību, jau izdeva pavēli, ar kuŗu Zemitānam Igaunijā uzdeva saformēt atsevišķu latviešu bataljonu, iecelot Zemitānu par tā komandieri un padotot viņam arī visas citas Igaunijā darbojošās latviešu karaspēka vienības. Tai pašā laikā pulkvedim-leitn. Ed. Kalniņam uzdeva organizēt latviešu artilērijas vienības Igaunijā un

Studentu rotas virsnieku M. Gailīti iecēla par Pagaidu valdības

pilnvarnieku Ziemeļlatvijā, kurš no lieliniekiem atbrīvotos apgabalos noorganizēja valdības civilās iestādes. Tā latvieši, kopā ar igauņiem padzenot lieliniekus no Ziemeļlatvijas apgabaliem, sāka še enerģiski formēt savu Ziemeļarmiju, kura arī bija vienas brigādes lielumā, bet krietni prāvāka par Baloža brigādi. 1919. g. maija beigās Ziemeļlatvijas brigāde, kura sastāvēja no 1. Valmieras un 2. Cēsu pulka, bija 110 virsnieki un 3400 kareivji, tai bija arī viens jātnieku eskadrons un 3 baterijas. Šī samērā prāvā armija bija pilnīgi uzticīga Pagaidu valdībai.

Pret šo Ziemeļu armiju, kas cīnījās kopā ar igauņiem, tad nu vērsās landesvēra un vācu spēki, kas satikās slavenajā 22. jūnija kaujā pie Cēsim. Tā bija viena no sīvākajām kaujām Latvijas atbrīvošanas cīņu vēsturē un viņā izšķirās Latvijas liktenis. Ja mūsējie ar igauņiem nebūtu vāciešus sakāvuši, tad, droši, tagad nebūtu arī brīvās un neatkarīgās Latvijas.

Baloža brigāde šajās kaujās dalību neņēma un nevarēja nemt. Daži neapzinīgi prātotāji, kas apstākļus nepārzina un nav spējuši vai nav papūlējušies tos saprast, par to Balodim izteikuši it kā pārmetumus. Bet jāzina, ka pēc Rīgas ieņemšanas Baloža brigādes kaujas vienības gan izsūtīja pozīcijās Gaujas un Ādažu rajonā, bet, tikko zemessargu, virsštabs bija novērojis, ka brigāde meklē sakarus ar Ziemeļlatvijas spēkiem, to tūdaļ nosūtīja lielinieku frontē uz dienvidiem — Ērgļu, Vecpiebalgas, Lubānas un Cescvaines rajonā. Rīgā atradās tikai brigādes štabs un jaunformējamās vienības, kas še izpildīja garnizona dienestu. Arī Ziemeļu brigādes Valmieras pulks bija frontē pret lieliniekiem un Cēsu kaujās piedalīties nevarēja. Bez tam Balodim bija jāreķinās ar Sabiedroto militāro pārstāvju uzskatiem. Viņu diktēts bija arī Strazdumuižas 3. jūlija pamiers, kas pārtrauca cīņas, jo citādi mūsējie ar igauņiem būtu vāciešus varbūt pānikā pat pilnīgi no Latvijas izdzinuši. Tā toreizējais Anglijas militārās misijas priekšnieks ģen. Bertis Baloža rīcību Cēsu kauju laikā un pēc tam atzīst par pilnīgi pareizu un novērtē šādi: „Igauņu armija ar Ziemeļlatvijas latvju pulku atdzina vācus atpakaļ līdz Rīgai, kur atradās pulkvedis Balodis ar daļu no saviem kareivjiem. — Igauņiem un latvjiem bija milzīgs rūgtums pret vāciem, un daži gaidīja, ka Balodis izlietos šo gadījumu, lai kopā ar igauņiem un pulkveža Zemītāna radītām latvju armijas vienībām vērstos pret fon der Golca spēkiem.

Tomēr pulkvedis Balodis to nedarīja, bet palika pie stingras neitrālītātes, turpinot cīņas lielinieku frontē, pret kuriem

agrāk bija gājis kopā ar vāciem, un tagad turējās viens pats ar nelielu patriotiski noskaņotu latvju karavīru pulku.

Viņa rīcības iemesls, pirmkārt, bija tas, ka Baltijā bija ieradusies Sabiedroto misija, kas centās attiecības nokārtot, un, otrkārt, apspriedēs ar sabiedrības pārstāvjiem viņš noskaidroja, ka nebūtu vēlams iesākt cīņu pilsētā. Gaidīja, ka vāci ēvakuēs pilsētu, kādēļ tiem deva laiku kārtīgi atkāpties.

Ja tūdaļ iesāktu cīņu, tad, droši vien, nenovēršama būtu iedzīvotāju izkaušana — un pilsētā taču dzīvoja latvieši, balti, kā arī citu tautību piederīgie, galvenā kārtā veci vīri, sievas un bērni, pēc tam būtu sākusies iznīcinoša, pilsētu sagraujoša artilērijas darbība.

Igauni un latvju armijas ziemeļu pulks, kaut noguruši pēc sekmīgā gājiena, ļoti gribēja uzbrukt pilsētai, un vāci, kas bija no Vācijas dabūjuši laužu un kara materiālu pastiprinājumus, ieņēma pozīcijas Rīgas priekšpilsētās, nolēdami tur noturēties. Bet Sabiedroto pārstāvji prasīja, lai vāci šīs pozīcijas atstāj un atkāpjas 20 jūdzes uz dienvidiem no Rīgas.

Nav šaubu, ka pulkvedis Balodis ar savu izturēšanos glāba Rīgu un viņas iedzīvotājus, ar to iegūdam Sabiedroto atziņību, kurām bija lemta svarīga loma šajā stāvoklī. Balodis pierādīja, ka viņš ir pirmklasīgs karavīrs, kas spēj savaldīties un apvaidīt arī savus pulkus pilsētā, nenovēršot uzmanību no lielinieku frontes^{**}).

Tautas padomes loceklis M. Skujenieks tāpat atzīst, ka Balodis darījis pareizi, aktīvi neiejaukdamies cīņās, kas notika Vidzemes ziemeļos. — „Pulkvedim J. Balodim padoto latviešu kareivju aktīva uzstāšanās būtu radījusi tikai jaunu cīņas lauku Cēsu un Rīgas apriņķu dienvidos un eventuālas ielu cīņas Rīgā, kurās, bija iemesls pieņemt, ka latvieši nebūtu bijuši uzvarētāji. Ar to Vidzemes latviešu un igauņu spēkus nestiprinātu nedz militārā, nedz morāliskā ziņā. Varbūt no tā būtu guvuši lielinieki. Šinī svarīgā jautājumā pulkvedis J. Balodis ar savu štābu patstāvīgi nāca pie minētiem slēdzieniem, bet tos pilnā mērā atzina par pareiziem arī tie Tautas padomes locekļi, kas Rīgā aktīvi darbojās. Pēc Cēsu kaujām daudzi latviešu darbinieki, kas nāca no Vidzemes, bet it sevišķi no Cēsu pulka apriņķa, izteica pulkveža Baloža štābam pārmetumus par aktīvītes trūkumu. Tagad pagājis pietiekoši ilgs laiks, lai bez sakarsēšanās spriestu par šo lietu^{***}).

*) Rakstā — Generālis Balodis, A. Krodera sakopotā rakstu krājumā par Balodi.

**) M. Skujenieks — Karavīrs kā tautas vienotājs; cit, rakst. kr. 81. lpp.

12. Pulkvedis Balodis — Kurzemes divīzijas komandieris.

Atbrīvošanās no vācu virspavēlniecības.

Līdz Cēsu kauju finālam Balodis ar savu brigādi vēl oficiāli skaitījās padots vācu zemessargu virspavēlniekam majoram Flečeram. Bet tagad Baloža brigāde pirmo reizi atbrīvojās no vācu virskomandas. Tas notiek pēc Strazdumuižas līguma, 4. jūlijā, — kad vācu spēkiem jāatstāj Rīga. Šo notikumu aculiecinieks, Baloža brigādes rezerves rotas komandieris Rīgā J. Ķīsēlis, par to atceras kādu ļoti zīmīgu ainu:

„4. jūlijā pulkvedis Balodis,“ saka J. Ķīsēlis*), „pavēlēja man ierasties štābā un braukt viņam līdz uz Pēterburgas viesnīcu. Tur bija sapulcējušies visu Sabiedroto misiju priekšnieki ar saviem štāba priekšniekiem: amerikāņu pulkv. Grīns, angļu pulkveži Talents, Aleksandrs un majors Kinans, franču pulkv. Diparkē. Sasveicinājāmies un sākām gaidīt mūsu pretinieku.

Mazajā viesnīcas kabinetā valdīja svinīga noskaņa: katrs no klātesošiem apzinājās, ka nākošajās minūtēs tas būs aculiecinieks svarīgam notikumam Austrumeiropas politikā. Sarunas ritēja pusbalsī.

Pēc dažām minūtēm ārā bija dzirdams piebraucoša auto troksnis un kabinetā ienāca mūsu bijušais komandieris, bet tagad ienaidnieks, majors Flečers ar savu adjutantu leitnantu Engelmani, krietnu kaujas virsnieku un goda vīru ar vienu roku (otru tas bija pazaudējis rietumu frontē).

Abi vācieši palocījās, bet rokas nevienam nesniedza. Pulkvedis Grīns ieņēma vietu galda galā un uzaicināja arī pārējos sēsties. Majors Flečers ar savu adjutantu nosēdās pulkv. Balodim un man tieši pretim.

Sarunas norisinājās pa daļai angļu, pa daļai vācu valodās. Tad maj. Flečers, cieši fiksēdams pulkvedi Balodi teica:

„Soll ich verstehen, dass Oberst Balodis mich nicht mehr als seinen Oberbefehlshaber annerkennt?“ (Vai man jāsaprot, ka pulkv. Balodis vairs neatzīst mani par savu virspavēlnieku?)

Uz to pulkvedis, tāpat stingri savam pretiniekam acīs skatīdamies, atbild ar noteiktu: „Nē!“

Sabiedrotie saskatās.

Tad ņem vārdu atkal pulkvedis Grīns un, ar roku pie katra vārda pa galdu uzsizdams, lēnā, lauztā vācu valodā saka: „Vēl — šodien — Jūs — atstāsiet — Rīgu — un atiesiet — uz — Olaines līniju...“ Te majors stipri nobāl un grib kaut ko

*) „Brīvā Zeme“ 1934. g. 30. jūnijā.

iebilst, bet amerikānis to enerģiski pārtrauc: „Jeb es Jums uzlaidīšu tūlīt virsū visu latviešu un igauņu sabiedrotās armijas!“

Majors Flečers cieši sakniebj lūpas un nesaka ne vārda. — Tālāk pulkvedis Grīns nolasa Sabiedroto kopīgi izstrādātos evakuācijas noteikumus un beidzot piebilst, ka nākošā rītā pulkst. piecos angļu pulkvedis Aleksandrs ar mani izbraukšot uz Torņkalnu, lai pārliecinātos, ka evakuācija tiešām notikusi; lai majors Flečers atsūtot uz Torņkalna staciju mums pretim kādu sava štaba virsnieku, kurš būtu pilnvarots parakstīt attiecīgu aktu.

Visa sēde ilga varbūt divdesmit minūtes, bet priekš mums tā bija dziļas nozīmes un nopietnības pilna, — atšķirās jauna lapa Latvijas vēsturē.“

Pēc vācu izvākšanās, 6. jūlijā pulkvedis Balodis ar savas brigādes pārstāvjiem, piedaloties Tautas padomes prezidijam, Rīgas iedzīvotājiem lieliski gaviļējot, Rīgā sagaidīja ienākam mūsu Ziemeļlatvijas brigādes štabu ar 2. Cēsu pulku pulkveža Zemitāna un Berķa vadībā. Nu abas latviešu armijas — ziemeļnieki un dienvidnieki — satikās.

8. jūlijā ar tvaikoni „Saratovu“ no Liepājas Rīgā iebrāuca Pagaidu valdība, kurās sagaidīšana izvērtās par grandioziem tautas gaviļu svētkiem. Valdībai Balodis un Zemitāns tūdaļ sniedza savus ziņojumus. Viens no pirmajiem valdības darbiem bija abu armiju apvienošana, nodibinot Latvijas armijas virspavēlnieka amatu. Par virspavēlnieku 10. jūlijā iecēla ģenerāli Simansonu, kurū 13. jūlijā iecēla arī par kara ministru. Par sava štaba priekšnieku virspavēlnieks iecēla pulkvedi Ed. Kalniņu.

Apvienojot abas brigādes, ar virspavēlnieka 15. jūlija pavēli, tās pārformēja un pārdēvēja — Kurzemes brigādi par Kurzemes divīziju un Ziemeļlatvijas brigādi par Vidzemes divīziju. Pulkvedi Balodi iecēla par Kurzemes divīzijas komandieri, bet par Vidzemes divīzijas komandieri — Zemitānu. Pulkvedim Berķim uzdeva stāties pie Latgales divīzijas formēšanas. Baloža komandai Kurzemes divīzijā 16. jūlijā jau bija padoti 834 virsnieki un 9533 kareivji. Vidzemes divīzijā bija 320 virsnieki un 9295 kareivji. Landesvēru pēc Strazdumuižas līguma pārcēla uz Tukumu, no tā izslēdza Vācijas vāciešus un pēc tam angļa pavēlniecībā 6000 cilvēku sastāvā aizsūtīja uz lielnieku fronti. Uz Liepāju turienes apsardzībai un garnizona dienestam no Ziemeļlatvijas bija aizsūtīts Jelgavas pulks ar apm. 1500 cilvēkiem.

Pulkvedis Balodis ar Kurzemes divīziju pēc tās saformēšanas tūdaļ devās uz lielnieku fronti. Divīzija ieņēma pozīci-

J. Balodis Pļaviņās 1919. g.

jas abpus Krustpils-Rēzeknes dzelzceļam. Divīzijas komandieris pulkvedis Balodis ar savu štabu atradās Pļaviņās. Viņa komandai bija padota arī visa pret lieliniekiem vērstā fronte.

13. Bermontiāde. — Balodi iecel par armijas virspavēlnieku.

Pēc Strazdumuižas līguma Vācijas karaspēka daļām bija jāatkāpjas uz Jelgavu un no turienes jāēvakuējās uz Vāciju. Bet aizrunājoties, ka armiju ar viņas kara materiālu krājumiem tik drīzi nevar izvākt, vācu spēku pavēlnieks fon der Golcs nemaz nedomāja atstāt Latviju. Viņš gatavojās vēl vienai cīņai, lai Latviju pakļautu Vācijas mērķiem. Bet Golca karaspēka stāvoklim sekoja Sabiedroto pārstāvji un tāpēc viņš noorganizēja krievu brīvprātīgo korpusu, kas it kā gatavotos cīņai pret lieliniekiem. Daļa karavīru šē bija krievi, bet lielākā daļa vācieši, arī par korpusa komandieri vārda pēc iecēla kādu bij. Krievijas kapelmeistaru, avantūristu Bermontu, bet visa korpusa faktiskā vadība atradās vāciešu — paša Golca (neoficiāli) un majora Bišofa rokās. Arī šīs armijas apgādība nāca

no Vācijas. Un kad nu šī armija bija šķietami saorganizējusies un tai, saziņā ar Sabiedrotiem un krievu ziemeļrietumu armijas komandieri Judeniču, vajadzēja doties uz Narvu, kur pret lieliniekiem uz Pēterpili bija sācies karagājiens, Bermonta armija to tomēr nedarīja. Latvijas valdībai jau sen bija skaidrs, pret ko gatavojas Bermonta spēki, bet tagad to sāka noprast arī Sabiedroto pārstāvji un maršals Fošs 27. septembrī nosūtīja Vācijas valdībai protestu par vilcināšanos izvākt savu kara spēku no Latvijas teritorijas. Tas bija pamudinājums Bermonta pulkiem sākt uzbrukumu Rīgai, iekams vāci vēl nav no Latvijas izvākti.

Bermonta uzbrukums Rīgai sākās 8. oktobrī. Bermonta karaspēks pārsniedza 50.000 vīru, no kuriem 40.000 bija vācieši, pārējie krievi. Kaujas karavīru vien Bermontam bija ap 45.000, kas bija apgādāti ar 100 lielgabaliem, 600 ložmetējiem, 120 lidmašīnām un 50 mīnometējiem. Mūsu armija, kas visu laiku veda cīņas ar lieliniekiem un oktobra sākumā bija jau ieņēmusi Līvānus un pie Jersikas pārgājusi Daugavai, nebija tik liela. Lai neatstātu neapsargātu lielinieku fronti, mūsu spēki Rīgas frontē, Bermonta uzbrukumu gaidot, bija tikai 11.500, bet kaujas kara vīru apm. 5000. Šai frontē bija tikai 9 lielgabali, 23 ložmetēji, 45 patšautenes, 1 bruņotais vilciens un 2 lidmašīnas. Kaujas līnija stiepās 30 km. garumā no Vecdubultiem līdz Ķekavai.

8. oktobra uzbrukums bermontiešiem neizdevās. 9. oktobrī viņi sakoncentrēja visus spēkus un nāca no jauna uzbrukumā pret Torņakalnu. Sākumā mūsu pulki ienaidnieku atsvieda pat drusku atpakaļ, bet tad viņš laida darbā visas savas rezerves un spēcīgo artilērijas uguni un vakarā jau ieņēma daļu Torņakalna.

9. oktobra vakars bija kritiskākais moments bermontiādes dienās. Šai vakarā jau deva rikojumu ēvakuēties valdības iestādēm. Arī frontes komandieris Zemitāns, uz nepārbaudītu ziņu pamata, pats ar savu štabu bija atstājis Rīgu un devis karaspēkam pavēli atkāpties uz Juglas pozīcijām. Bija mirklis, kad domāja, ka Rīga būs jāzaudē. Bet karaspēks vēl neatstāja Torņakalnu. Armijas virspavēlnieks Simansons ar štaba priekšnieku personīgi ieradās Torņakalna frontē, lai pārbaudītu apstākļus. Torņakalnu noturēt bija grūti. Tāpēc karaspēkam pavēlēja naktī uz 10. oktobri pāriet tiltus un ieņemt pozīcijas Daugavas labā krastā no Rīgas līdz Stopiņiem un uz otru pusi līdz jūrai. Šai kritiskajā momentā Rīgu neatstāja un ar to viņu glāba. Rīgas aizstāvēšanā ar lielu sajūsmu piedalījās visa tauta. Kas vien spēja, iestājās armijā un devās uz

Daugavas krastu aizsargāt Rīgu. Armijā iestājās arī daži valdības un Tautas padomes locekļi. Rīgas frontē tagad atradās Vidzemes un Latgales divīzijas. Bet armija auga lielumā pa dienām un pa stundām. Nostiprinājušies un spēkus pavairojuši, mūsējie varēja sākt domāt par uzbrukumu, lai ienaidnieku aizdzītu no Rīgas.

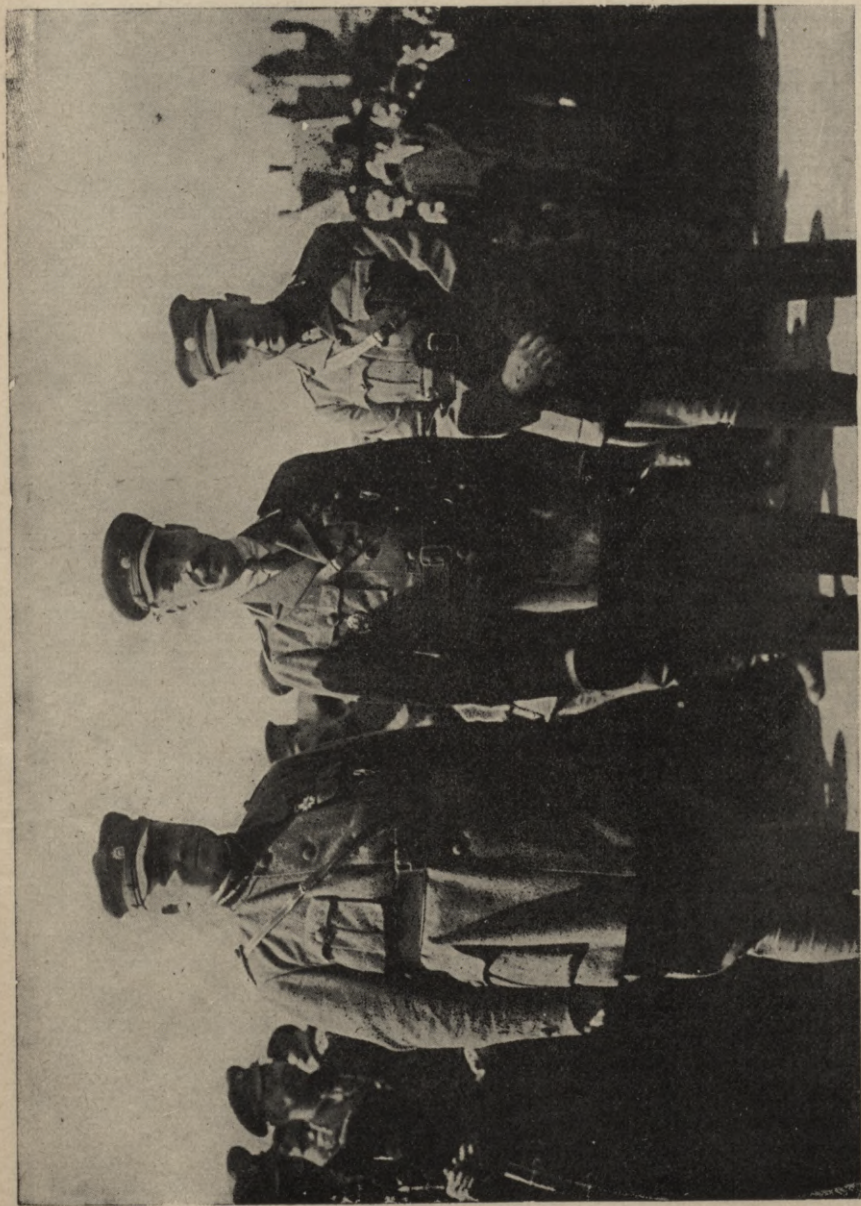
Uzbrukums pret Bermonta pulkiem, kas bija nocietinājušies Torņakalnā un Daugavas kreisajā krastā, sākās 14. oktobrī, bet nebija vēl sekmīgs. 15. oktobrī pār Daugavu pie Bolderājas uz kreiso krastu izdevās pārcelties mūsu 9. Rēzeknes pulkam. Šī pārceļšanās bija iespējama tāpēc, ka Sabiedroto flote, kas stāvēja Daugavgrīvā, atklāja spēcīgu artilērijas uguni pret bermontiešiem no 4 angļu un 4 franču karakuģiem. Nākošā dienā uz Daugavas kreiso krastu tai pašā rajonā pārcēlās arī Siguldas pulks, un vēlāk — Daugavpils pulks. Ar to pie Bolderājas bija radīta bāze, no kurās varēja sākt ienaidnieka padzišanu no Torņakalna.

Šais kritiskajās bermontiādes dienās slimības dēļ savu amatu atstāja armijas virspavēlnieks ģen. Simansons. Viņa vietā 16. oktobrī 1919. g. par armijas virspavēlnieku valdība iecēla pulkvedi Balodi. Tā bija tiešām laimīga diena, kad Balodis stājās armijas virspavēlnieka amatā. Neviens ar savu līdzšinējo darbību viņš bija pierādījis, ka ir šī karavīra visaugstākā amata cienīgs, bet viņš arī pilnīgi attaisnoja tās cerības, ko uz viņu lika valdība un tauta. Baloža vadībā mūsu armija atbrīvoja Latviju no visiem ienaidnieku karapulkiem.

Uzņēmies armijas virsvadību, Balodis tūdaļ enerģiski sāk gatavoties izšķirošam uzbrukumam, lai ienaidnieku aizdzītu. Tā, visu rūpīgi sagatavojot un pretinieka nelielos uzbrukumus atsitot, pāiet oktobra mēneša pēdējā puse. Mūsu spēki pret bermontiešiem nu jau pieauguši līdz 15.000 vīriem, ir 47 lielgabali, ap pusotra simta ložmetēju un patšautenes, 21 bumbu metējs.

Uzbrukums bermontiešiem sākās 3. novembrī no Bolderājas, kur ir Latgales divīzijas pulki. Uzbrukumam ievada spēcīga Sabiedroto flotes artilērijas uguns. 3. novembra vakarā mūsējie ir jau ieņēmuši Bulduru tiltu, Piņķu muižu, Babītes staciju, Jaunmuižu. 4. novembrī mūsējie sīvās cīņās atkal virzās uz priekšu. Tad mūsējie sāk apiet Torņakalnu no divām pusēm, no jūrmalas un no dienvidiem. 11. novembra rītā bermontiešus no Torņakalna galīgi padzina.

1919. g. 11. novembrī — Rīgas atbrīvošanas dienā — pilsetas iedzīvotājiem bija neaprakstāmas gaviļes. Kaujas pirmā

K. Ulmanis, Z. Meierovis un ģen. J. Balodis pēc Bermonta pulku izdišanas no Torņakalna.

linija, kas veselu mēnesi bija atradusies uz Daugavas krastiem, tagad bija pārsviesta Jelgavas rajonā.

Par Rīgas atbrīvošanu ministru prezidents K. Ulmanis valdības vārdā armijas virspavēlniekam pulkvedim Balodim un visiem karavīriem izteica pateicību.

Turpinot bermontiešu vajāšanu pēc padzīšanas no Rīgas, 14. novembrī mūsējie ieņēma Sloku un Kalnciemu, 16. novembrī Ķemerus, 21. novembrī Jelgavu, 22. novembrī Tukumu, 24. novembrī Saldu un Priekuli. Novembra vidū vāci bija mēģinājuši uzbrukt Liepājai, kur bija mūsu garnizons, bet atsisti. 27. novembrī mūsu armija ieņēma Vecauci, bet 28. novembrī visā rajonā pārgāja Lietuvas robežu, ieņemot Žagari un Žeimi. Ar to pulkveža Baloža vadītā armija Kurzemi bija pilnīgi atbrīvojusi no ienaidniekiem un galīgi izbeigusi visas vācu avantūras Latvijā.

14. Latgales atbrīvošana un Baloža paaugstināšana par ģenerāli.

Bermontiādes likvidēšanas laikā Latgales frontē ar lieliniekiem lielākas kaujas nenotika, tomēr tur bija jātur diezgan stiprs mūsu karaspēks — gadījumam, ja lielinieki nāktu uzbrukumā. Tā Latgales frontē atradās Kurzemes divīzija, Latgales partizāņu pulks un landesvērs. Padzenot bermontiešus, Balodis koncentrēja visus spēkus austrumu frontē lielinieku izdzīšanai no Latgales.

Vispārējo uzbrukumu lieliniekiem nolēma sākt 1920. g. 3. janvārī. Mūsu armija pa to laiku aizvien bija augusi kā skaitliskā sastāvā, tā arī apbruņojuma ziņā. 1920. g. janvāra sākumā armijā bija 73.246 cilvēki, no tiem kaujas karavīri 22.140 ar 930 virsniekiem. Apbruņojumā: 69 lielgabali, 476 smagie un 183 vieglie ložmetēji un 45 mīnumetēji*). Sākoties 3. janvārī ofensīvei, ar mums pret lieliniekiem cīnījās arī daži poļu kara pulki. Latgales atbrīvošana sekmīgi virzījās uz priekšu. 14. janvārī ieņēma Daugavpili, 21. janvārī Rēzekni, 26. janvārī — Ludzu. 30. janvārī un 1. februārī mūsu karapulki, lieliniekus smagi sakaujot, aizsiedza Zilupi, ar ko faktiski Latgale bija atbrīvota. 1. februārī Padomju Krievija piedāvāja Latvijai pamieru. Miera sarunas sākās 16. aprīlī un mieru noslēdza 1920. g. 11. augustā.

Bet pirms Latgales galīgās atbrīvošanas, Tautas padome 23. janvāra sēdē 1920. g., atzīstot Baloža lielos nopelnus Lat-

*) P. Bērziņš — Latvijas brīvības cīņas, 88.

Virspavēlnieka štābs 1920. g.

vijas atbrīvošanā, vienbalsīgi nolēma iecelt pulkvedi Balodi par ģenerāli.

Par lielajiem nopelniem valsts atbrīvošanā ģenerāli Balodi apbalvoja arī ar Lāčplēša kara ordeņa visām trim šķirām. Apbalvošanas motīvi, kā ordeņa domes protokolā teikts: 3. šķ. par to, ka Balodis, pieņemdam Latvijas armijas vadību vienā no viskriticākākiem brīžiem, veda to pie spožas uzvaras, galīgi satriekdam pretinieka armijas; 2. šķirai — par to, ka 1919. g. oktobrī un novembrī, visai grūtos apstākļos, uz savu ierosmi, ar izturīgu varonību, trūcīgi apbruņotiem un skaitliskā ziņā mazākiem spēkiem salauza Bermonta Avalova kaŗaspēku, to galīgi izdzīdam no Latvijas: 1. šķirai — par to, ka 1920. g. janvārī un februārī, uz savu ierosmi, ar izturīgu varonību, trūcīgi apbruņotiem un skaitliskā ziņā mazākiem spēkiem, nepārtrauktās kaujās satrieca un izdzina mums naidīgo Krievijas kaŗaspēku no Latvijas robežām.

Balodi apbalvoja arī ar Triju zvaigžņu ordeņa 1. šķiru. Ar augstākiem ordeniem kā Latvijas armijas virspavēlnieku ģenerāli Balodi apbalvoja vairākas ārvalstis. Tā viņam piešķirti: Francijas Goda leģiona, Anglijas Sv. Miķeļa un Sv. Jura ordeņi, Igaunijas Brīvības krusta I. šķiras 1. pakāpe, Polijas — Virtuti militāri ordenis un Somijas Baltās rozēs lielkrusts.

Pēc miera noslēgšanas, ģenerālis Balodis sāka armiju, kas bija pieaugusi līdz 76.394 vīriem, reorganizēt, — samazināt un piemērot miera laika apstākļiem, daudzās daļās, kaŗavīrus un virsniekus pakāpeniski demobilizējot. Arī šis darbs no ģenerāļa Baloža prasīja diezgan daudz pūļu. Kad tas bija pabeigts, valdība nolēma ar 1921. g. 1. aprīli virspavēlnieka amatu un tā štabu likvidēt, līdz ar to arī ģenerālis Balodis atvaļinājās no armijas. Savu pēdējo pavēli armijai viņš izdeva 1921. g. 31. martā, kurā paziņoja par virspavēlnieka posteņa un štaba likvidēšanu un sirsnīgi atvadījās no visiem sev padotiem apakšniekiem, izteikdam pateicību — „visiem, kas Latvijas brīvību, neatkarību un tautas mīlestību stādījuši augstāk par visu citu.“

Ministru prezidents Kārlis Ulmanis, atvadīdamies no armijas virspavēlnieka, rakstīja viņam vēstuli, starp citu, ar šādiem Baloža darbību dzīli un patiesi vērtējošiem vārdiem: „Jūs, ģenerāļa kungs, piedzīvojāt mūsu nacionālās armijas izaugšanu, Jūs viņu veidojāt. Jūs pazīstat vislabāk visas tās ārkārtējās grūtības, kuŗas nācās pārdzīvot un pārvaret Latvijas armijai viņas tapšanas stāvoklī. Cik daudz nebija atklātu un slēptu naidīgu spēku, kuŗi visādi mēģināja noveikt Jums uzticēto, sākumā mazo pulciņu, kuŗš visam par spīti arvien pieauga! Ar nesatricināmu pārliecību un uzticību val-

Balodis savās mājās — Līvberzes Baložos.

stij un tautai Jūs vedāt savu karavīru pulkus pretim uzvārām. Jūsu kopdarbība ar nacionālo Latvijas armiju ir norisinājusies Latvijas vēstures visslavenākā laikā, no valsts pasludināšanas sākot, caur neatkarības cīņām, līdz starptautiskai atzīšanai!“

15. Ģenerāļa Baloža darbība miera laikā.

Kad ģenerālis Balodis bija atvaļinājies no mūsu armijas, Satversmes sapulce ar 1921. g. 20. aprīļa likumu piešķīra viņam kā jaunsaimniecību Līvberzes pagasta Upes muižu ar 100 ha zemes platību. Šo jaunsaimniecību ģenerāļa Baloža vārdā nosauca par Baložiem.

1921. gada Jurgos jau Balodis pārcēlās uz savu saimniecību, lai sāktu nodarboties ar zemkopību. Šai Jurgu dienā Rīgas-Līvberzes dzelzceļa stacijās pulcējās daudz ļaužu, kas ar lielu sajūsmu sagaidīja un apsveica jauno Zemgales zemnieku — to varoni, kas visiem Latvijas zemes arājiem bija atbrīvojis un atdevis viņu zemi.

1923. gadā pirmais Latvijas aizsargu kongress ģenerāli Balodi iecēla par savu goda šefu, bet 1925. g. rudenī zemnieku savienība ģenerāli Balodi aicināja politiskā darbā. Viņu uzstābija kā kandidātu Saeimas vēlēšanās, tauta viņu ievēlēja, un ar 1925. g. sākot ģen. Balodis ir bijis visu Latvijas Saeimu loceklis. Vairākās valdībās viņš bija kara ministrs un arī pēc 15. maija, kura notikumos kopā ar Dr. K. Ulmani viņš spēlēja galveno lomu, ģen. Balodis visu laiku ir bijis šai atbildīgajā amatā.

Ģenerālis Pēteris Radziņš

Ģenerāli Pēteri Radziņu kara lietu labi pazinēji dēvē par vienu no apdāvinātākajiem Latvijas atbrīvošanas cīņu vadoņiem, par labāko speciālistu stratēģijā un taktikā. Ja pārējie vadoņi bija vairāk kaujas virsnieki ar bagātīgu kaujas vadoņu praktiku, tad Radziņam nāca vēl klāt ģenerālštaba akadēmijas teorētiskā izglītība. Tāpēc tā ir bijusi sevišķa laime Latvijas armijai, ka bermontiādes laikā tā ieguva tik apdāvinātu vadoni kā Pēteri Radziņu — armijas virspavēlnieka štaba priekšnieka amatam. Kā ģenerāļa Baloža tuvākais palīgs un padomnieks, Radziņš tad arī bija galveno Latvijas atbrīvošanas cīņu operatīvais vadītājs līdz miera noslēgšanai.

1. Ģenerālis Radziņš jaunībā.

Ģenerālis Pēteris Radziņš, tāpat kā Kalpaks un Balodis, ir vidzemnieks, pie kam viņa dzimtene, Lugāžu pagasts, nav visai tālu no Baloža dzimtenes Trikātes. Balodis ar Radziņu — abi viena laikmeta bērni, Radziņš ir tikai nepilnu gadu vecāks par Balodi.

Dzimis Pēteris Voldemārs Radziņš 1880. g. 2. maijā Lugāžu Jaunvīndedzēs, kur viņa vecāki bija saimnieki. Radziņi ir ļoti reliģioza un tikumīga ģimene, sevišķi pati saimniece. Tādā garā viņi audzina arī savus bērnus, kuŗu tiem ir trīs — bez jaunākā dēla Pētera vēl meita un vecākais dēls Jānis. Ikritus, pieceļoties, bērniem jānoskaita pātari. Pēteris Radziņš savos puikas gados dažreiz pātarus tik viegli nevar iemācīties, bet par to no rīta jāpaliek bez brokasta un jāstāv kaktā. Vakaros, pirms gulēt iešanas, Radziņu bērniem atkal jānodzied pa garīgi dziesmai.

Savus vecākus, visvairāk māti, Pēteris Radziņš ļoti mīlējis un tās reliģiski tikumiskā audzināšana viņa raksturā laidusi dziļas saknes, kas tur bija stipras visu mūžu. Tā arī jau kā slavens ģenerālis viņš kādā savā grāmatā saka: „Tēvijas mīlestība ir vislielākā sakarā ar vispārējo tikumību un reliģiju. Ja tikumība sāk krist tautā un ģimenē, tad tiek nicināta arī tēvijas mīlestība. Ja cilvēkam nav nekā svēta un dārģa, tad, zi-

nāms, arī sava tēvija, sava tauta nebūs tādām cilvēkiem svēta un dārga, un viņš neko neupurēs savas tautas labā, kā varbūt tikai skaistas runas un skaļus izteicienus.“

Pirmo mācību — grāmatas lasīšanu — Radziņam sniedz māte. Zēna mācīšanos šad tad uzrauga viņa 9 gadus vecākais

Generālis Pēteris Radziņš.

brālis Jānis, bet tam Pēteris ne labprāt grib klausīt, jo negrib pielaist, ka viņa brālis, arī vēl puika, grāmatu zinātu labāk par Pēteri. Tā dažreiz izceļas plūkšanās, bet arī tad jaunākais brālis ne par ko negrib vecākajam padoties. Tā tad jau bērnībā izpaužas P. Radziņa kareiviskais raksturs.

Kad Pēteris mājās grāmatu iemācījies un lasa pilnīgi tekoši, viņu sūta Lugāžu pagasta skolā. Še viņš mācās teicami.

Kā Pēterā Radziņa brālis Jānis liecina, tad jau pagasta skolā iedams, Pēteris runājis, ka gribētu kļūt par „oficieri“.

Pēc Lugāžu pagasta skolas beigšanas, Pēteris Radziņš iestājas tuvējās pilsētas Valkas apriņķa skolā, kurās kursu arī

P. Radziņš 1901. g. — pēc karaskolas beigšanas.

sekmīgi beidz. Apriņķa skolas izglītība deviņdesmitajos gados jau bija pietiekoši liela, lai cilvēks varētu dzīvē tikt uz priekšu — kļūt par pagasta darbvedi, skolotāju, kancelejistu vai citu tamlīdzīgu ierēdni. Bet Radziņš par to nedomā un ar to arī

neapmierinātos. Atgriezies tēva mājās, viņš iet visos darbos, bet svētdienās un dienvidus laikā ļoti cītīgi mācās, lai piesavinātos vidusskolas kursa zināšanas un iekļūtu kara skolā. Lauku cilvēkiem Rudziņš ir jau ļoti izglītots un gudrs, un strādnieki par viņu zobojas, ka tik mācīts kungs strādājot vienkāršus darbus. Radziņš tādos gadījumos parasti atbild: „Ar darbu pats gribu nopelnīt sev maizi un tāpēc strādāju.“

Kad Radziņš ir 18 gadus vecs un zināšanās jūt sevi pietiekoši stipru, viņš atstāj tēva mājas, lai piepildītu savu jau skolā loloto nodomu — kļūtu par virsnieku. 1898. g. augustā P. Radziņš, eksāmenu nolīcis, iestājas kā savvaļnieks 112 Urālu kājnieku pulkā.

Šis pulks atrodas Kauņā. Tur ir arī 110. pulks, kurā par savvaļnieku iestājies Jānis Balodis. Kauņas garnizona 111. pulkam ir labs orķestris, kas sarīko bieži koncertus. Šajos koncertos Radziņš iepazīstas un sadraudzējas ar Balodi.

1899. g. rudenī Radziņš iestājas Viļņas kara skolā. 1900. g. maijā, kā teikts R. dienesta gaitā, viņš uz paša vēlēšanos no kara skolas izstājies, — kālab, nav zināms. Ka Radziņš no kara skolas nav bijis spiests izstāties, liecina tas, ka jau tā paša gada rudenī viņš skolā uzņemts atkal atpakaļ un ieskaitīts pat vecākā kursā, neievērojot pusgada iztrūkumu. P. Radziņš tā tad ir bijis ļoti priekšzīmīgs un labi ieredzēts kadets.

2. Radziņa virsnieka gaitas krievu armijā.

Viļņas karaskolu Radziņš beidz 1901. g. septembrī ar 1. šķiru un kā podporučīks tiek iedalīts 24. Simbirskas pulkā. Balodis šo pašu kara skolu beidz gadu vēlāk, jo viņš kā savvaļnieks Kauņas garnizonā nodienējis divus gadus.

1903. gadā Radziņu apmācībai uz 2 mēnešiem piekomandē 4. sapieru brigādei.

Kad izceļas Krievijas karš ar Japānu, Radziņš lūdz viņu sūtīt uz fronti. 1905. g. janvārī viņu komandē uz Mandžūriju virspavēlnieka rīcībā. Mandžūrijā Radziņu iedala 10. Sibīrijas Omskas pulkā, kur viņš komandē rotu. Maz Radziņš dabū piedalīties kaujās, jo karš drīzi beidzas. 1906. g. Radziņš atgriežas atpakaļ uz savu 24. Simbirskas pulku.

1907. gadā, sagatavojies un izturējis pārbaudījumu, Radziņš iestājas Pēterpilī Nikolaja ģenerālštāba akadēmijā, kur viņš uzrāda ļoti labas sekmes stratēģiskos un taktiskos jautājumos. 1910. g. viņš ģenerālštāba akadēmiju beidz ar I. šķiru. Radziņa diplomdarbu — Rezerves loma augstākās priekšniecības rokās — atzīst par vienu no labākiem un iespiež „Akadē-

miskā Vēstnesī“. Pēc tam to izdod grāmatā un plaši izmanto Krievijas armijā.

Pēc ģenerālštāba akadēmijas beigšanas, Radziņu pieskaita Krievijas ģenerālštābam un nosūta uz Varšavu kara apgabala priekšnieka ricībā. Uz īsu laiku viņu piekomandē 6. kājnieku divīzijas štābam, bet tad, ierindas cenza iegūšanai, R. sūta uz 32. Kremenčugas pulku, kur viņš vajadzīgos divus gadus komandē rotu. Krievi Radziņu uzskata par ļoti spējīgu un gudru virsnieku. Kāds latviešu karavīrs, kas tolaik dienējis Varšavas garnizonā, pēc Radziņa nāves par viņa Varšavas dienesta laiku uzrakstījis interesantas atmiņas, kur, starp citu, saka: „Tas bija 1911. un 1912. gados. Varšavas garnizonā dienēja lielāks skaits latviešu karavīru. Tanī pašā laikā ģenerālis Radziņš, toreiz kapteinis, izpildīja cenza komandas dienestu ierindā vienā no 32. Kremenčugas pulka rotām. Tā kā latviešu virsnieku Varšavā nebija daudz, tad par katru latvieti, kuŗa vārds nāca latviešu karavīru ausīs, radās liela sajūsma un lepnums. Un tā kā uz Radziņu viņa kolēģi, krievu virsnieki, skatījās ar lielu ievēribu un cienību, tad arī mums, latviešiem, prieks par savu tautieti bija visai liels. Radziņš kā ģenerālštāba virsnieks bieži izpildīja adjutanta vietu 8. kājnieku divīzijas štāba operatīvā daļā, šīs daļas pastāvīgā adjutanta kapteiņa Popova prombūtnē. Taisni tur šo rindīņu autoram nācās redzēt un aprīņot darbā savu stalto un gudro tautieti. Viņš gan bija kluss un mazrunīgs, bet laipns un atsaucīgs. Atminos, ka nelaiķa kolēģi, ģenerālštāba virsnieki 8. divīzijas štābā, uz mums, latviešiem, mēdza sacīt: „Jūs varat lepoties ar savu tautieti. Viņš ir gudrākais un spējīgākais virsnieks Varšavas kara apgabalā.“ Un šo vārdu patiesību tikai tagad mēs spējam pilnā mērā aptvert un izprast.

Atminos, ka jau 1911. g. Varšavas kara apgabala štāba grāmatu veikalu logos bija saskatāmas vairākas militārzinātniska satura grāmatas un apcerējumi, kuŗu autors bija Radziņš. Kara spēļu dalībnieku vidū, kuŗas ikrudeņus notika Varšavā, ģenerālštāba virsnieku klubā, Radziņš vienmēr bija redzams un atšķīrās no citiem ar saviem izciliem panākumiem“*).

Arī ģenerālis Balodis stāsta, ka dienot Viļņas garnizonā, viņam daudz stāstīts par Radziņa izcilām dāvanām un ļoti sekmīgu darbību kara akadēmijā**).

*) „Latvijas Sargs“ Nr. 41, 1930. g. 13. oktobrī.

**) „Jaunākās Ziņas“ Nr. 231, 1930. g.

Priekš paša pasaules kara, 1914. g. maijā, Radziņu uz paša vēlēšanos piekomandē aviācijas rotai Varšavā, lai viņš varētu izmācīties aviācijas darbību un dienestu. Te viņš ar interesi nododas aviācijas kā kara vešanas līdzekļa pētīšanai — gan praktiski, gan arī attiecīgu literātūru studēdams.

Neilgos miera laika virsnieka gadus Radziņš tiešām pavadījis ļoti intensīvā speciālo un vispārējo zināšanu piesavināšanās darbā. Viņš studējis un iedziļinājies visos jautājumos, kas var skārt ģenerālštaba virsnieka dzīvi. Tā Radziņa brālis Jānis saka, ka P. Radziņš, katru vasaru kā virsnieks apciemodams sava tēva mājas, kā mājnikiem, tā visiem tuvākiem kaimiņiem devis daudzus vērtīgus padomus lopārstniecības, tieslietu un pat tirdzniecības jautājumos.

3. Pasaules karā.

Izceloties pasaules karā, Radziņu tūdaļ no Varšavas aviācijas rotas izsauc atpakaļ uz viņa parasto dienesta vietu, 38. divīzijas štabā, Brestļitovskā. Radziņš tagad ir pamatīgi sagatavots ģenerālštaba virsnieks. Viņš beidzis akadēmiju, iepazīsies ar sapleru un aviācijas darbību, viņam ir arī pietiekošs ierindas stažs.

Kā divīzijas štaba adjutants Radziņš piedalās kaujās pie Komarovas, kur 5. armija izcīņa ļoti sīvas cīņas, vēlāk pie Varšavas un citur.

Par savu darbību pasaules karā Radziņš pēc Latvijas atbrīvošanas cīņām sāka rakstīt interesantas atmiņas, kurās 1924., 25. un 26. gada gājumos iespieda žurnāls „Aizsargs“. Pēc šīm atmiņām, kurās gan nav nobeigtas, mēs varam sekot P. Radziņa gaitām pasaules karā, kur viņš iestājies teorētiski ļoti sagatavots, bet bez lielākiem praktiskiem piedzīvojumiem. Pulkvedis A. Plensners saka, ka Radziņa teorijai praktika šē dod dzīvību un ka no Radziņa kā teorētizējoša ģenerālštaba virsnieka, kas drošsirdīgi, bet tomēr nevarīgi vēro kaujas un notikumus pirmajās kara dienās, ātri aug ģenerālštaba virsnieks un karotājs vislabākā nozīmē — patiesas kara smadzenes un patiesas aktīvitate*). „Šīs smadzenes un aktīvitate viņā ir vienlīdz apbrīnojamas. Tas, varbūt, viņa dāvanu, viņa temperāmenta rezultāts, bet ne mazumu te, domāju (saka Plensners), spēlē lomu arī tas, ka viņš sevi audzinājis vācu ģenerālštaba — kā viņš pats saka, un kā tas, bez šaubām, arī

---

*) A. Plensners — Ģenerālis Pēteris Radziņš — Jaunatnes gada grāmata, 1931.

toreiz bija — labākā pasaule ģenerālštaba domāšanas un rīcības garā“*).

Pasaules kara notikumus Radziņš tomēr vēro ar sarkastisku smīnu, ne skumdams, ne arī priecādamies par krievu armijas zaudējumiem vai panākumiem. Viņš — kā pats saka — necinās par Krieviju. Radziņš šo karu vēro gandrīz kā militārs sportists, kas vēlas, lai uzvarētu labākais. Bet reizē ar to viņš arī nekad negrib būt sliktākais cīnītājs.

1915. gada maijā Radziņu pārceļ uz Novogeorgijevskas cietoksni par štaba vecāko adjutantu. Kad vāci ielenc cietoksni, ieņem tā ziemelfortus un laužas pašā cietoksnī, Radziņš lidmašīnā aizlido uz Bielostoku. Te viņu piekomandē par sevišķu uzdevumu virsnieku rietumfrontes štabam. Še Radziņu paaugstina arī par pulkvedi-leitnantu un 1915. g. novembrī ieceļ par 8. Sibīrijas divīzijas štaba priekšnieka vietas izpildītāju. 1916. gada martā Radziņu ieceļ par 61. divīzijas štaba priekšnieku. Tas ir ļoti atbildīgs amats un Radziņš ir visu šīs divīzijas kara operāciju vadītājs. Vēlāk šai štabā apvieno veselu divīziju grupu (apm. 5 divīzijas) štabu, un Radziņš ir visu divīzijas grupu štaba priekšnieks. Šīs grupas komandieris ir krievu kara akadēmijas profesors ģen. Simanskis, ar kuŗu Radziņš strādā kopā.

1918. g. maijā Radziņu paaugstina par pulkvedi, bet izcelties Krievijas revolūcijai, drīzi tai seko arī krievu armijas sabrukums. Pēc lielinieku apvērsuma, Radziņš paliek uzturēt kārtību 61. un 8. divīzijā. Kad sarkanā armija no Odesas iebrūk Besarabijā, Radziņš abas divīzijas izformē un pats aizbrauc uz Ukrainu, kur hetmaņa laikā izpildīja ģenerālštaba organizācijas-apmācības daļas priekšnieka amatu. Pēc hetmaņa valdības krišanas, Radziņš iestājas Ukrainas tautas republikas (Petļuras) armijā kā ģenerālštaba priekšnieka palīgs. Šai amatā viņš bija līdz 1919. g. septembrim, kad Ukrainas republika sabruka. Tad Radziņš dodas uz Varšavu, kur dzīvojis kā virsnieks miera laikā un kur tam palikušas dažas mantas. Kādas būs Radziņa turpmākās gaitas, to viņš pats vēl nezina. Bet Varšavā tai laikā iebraucis mūsu ārlietu ministrs Z. Meierovics, kas meklē Polijas militāru palīdzību Latvijai pret Bermontu. Poļu pašu stāvoklis ir ļoti grūts. Viņi mums nevar palīdzēt, bet Meierovics satiek Radziņu un atved viņu uz Latvijas armiju.

---

*) Turpat.

4. Pēteris Radziņš — Latvijas atbrīvošanas cīņu operatīvais vadītājs.

Par Pēteru Radziņu ierašanos Latvijas armijā un stāšanos tūdaļ štaba priekšnieka amatā toreizējais armijas virspavēlnieks ģen. J. Balodis atceras sekošo: „1919. gada 13. oktobrī pie manis Pļaviņās, kā pie austrumfrontes virspavēlnieka, ceļā uz Varšavu ieradās mūsu valdības delegācija ar Z. Meierovicu priekšgalā. Delegācija devās uz Poliju, lai iegūtu no maršala Pilsudska reālu palīdzību mūsu neatkarības cīņās pret kopējo ienaidnieku. Nelaikis Meierovics mani valdības vārdā uzaicināja uzņemties Latvijas armijas virspavēlnieka posteni. Tas bija vakarā, mēs daudz spriedām un pārrunājām ar delegāciju, pārrunājām arī to, kam uzticēt štaba priekšnieka amatu. Es izprasīju laiku pēkšņā priekšlikuma pārdomāšanai līdz nākošam rītam. Delegācija pārgulēja Pļaviņās pa nakti. Jau nākošās dienās notikumi sāka strauji risināties. Delegācija aizbrauca tālāk uz Varšavu, kur viņas ceļu nejauši krustoja no Dienvidkrievijas atgriezies ģen. Radziņš, bet es 16. oktobra rītā saņēmu telegrammu — nekavējoši ierasties virspavēlnieka štabā Rīgā. Tās pašas dienas vakarā ierados Rīgā, bet jau otras dienas rītā man bija jādodas pie ministru prezidenta K. Ulmaņa ar pirmo oficiālo vizīti kā jaunieceltam virspavēlniekam. Tās bija smagas, drūmas dienas. Bermonts jau 9. oktobrī bija ieņēmis Tornakalnu un apdraudēja mūsu metropoli. Mainījās armijas vadība. Katrs mirklis bija svarīgs un izšķirošs, gaidīt nevarēja. Nebija štaba priekšnieka. Tā pienākumus izpildīja apsardzības ministra biedrs plkv. E. Laimiņš.

Šādā saspīlētā stāvoklī, ja nemaldos, tas bija 26. oktobra vakarā, štabā ieradās enerģiska un inteliģenta izskata kungs vienkāršās, melnās privātās drēbēs. Viņš štabā stādījās priekšā: pulkvedis Radziņš. Es Radziņu pazinu jau kopš seniem laikiem.

Bez manis Radziņš atrada priekšā arī citus savus vecus paziņas. Toreizējais mūsu armijas aizmugures priekšnieks plkv. Silenieks nelaikī labi pazina un nodeva par viņu viscil-dinošākās atsauksmes. „Ko tur daudz gudrosim,“ runāja štabā. „Armijai nekavējoši vajadzīgs štaba priekšnieks, te viņš ir un pie tam labu labais.“ Bet Radziņš ne par ko negribēja lautes pierunāties. Kautrīgi, bet noteikti viņš vairījās no augstā amata: „Nē, tas man nav pa spēkam. Esmu tikko ieradies, nēpārzinu jūsu apstākļus. Dodiet man labāk kādu mazāku amatu. Es jau ar visu sirdi gribu strādāt Latvijas labā pēc savām spējām, ieceliet mani par operatīvās daļas priekšnieku.“

Bet Radziņam tomēr beidzot bija jāpiekāpjas. Nākošā dienā tika publicēta pavēle par viņa iecelšanu un tai pašā dienā viņš pārvērtās no privātas personas melnā uzvalkā par štaba priekšnieku attiecīgā militārā tērpā. Ar viņam piemītošām apbrīnojāmām orientēšanās spējām, viņš neticami ātri iejutās un iestrādājās savā jaunajā darbā. Kopā ar štaba vadību, mēs viņu pēc kartēm iepazīstinājām ar frontes stāvokli, un jau nākošās dienās viņš kopā ar mums deva rīkojumus karaspēkam, kuŗu toreiz vēl savām acīm nebija redzējis**).

Pulkvedis Plensners, kuŗš bija galvenā štaba priekšnieks Latvijas armijas pašā pirmajā laikā, par Radziņa pirmajiem soļiem jaunajā amatā saka: „Kad ieradās Radziņš, visam lielajam vairumam viņa agrākā dienesta gaita bija pavisam sveša un svešs viņš pats. Latvietis ir liels skeptiķis. Nevienam un sevišķi, ja tas ir viņa tautas brālis, viņš tā uz reizi arī netic. Arī Radziņā — jaunajā virspavēlnieka štaba priekšniekā — sākumā visai pētoši noraugās kā padotie, tā citi. Tomēr neviens, kas ieskatījies Radziņa „kricelējumos“ (viņa rokraksts ir ļoti savāds), vai kam nācies runāt ar šo uzmanīgo, nepārprotami inteliģento, pareizi saprotošo un uzreizi arī vadošo priekšnieku un cilvēku, nerunā vairs par to kādā sava pārākuma apziņā. Gluži nemanot un bez kādas uzticēšanās no Radziņa pašā vai virspavēlnieka puses, štabā ir nodibinājusies padoto un priekšnieku savstarpēja uzticēšanās un vadoņa autoritāte***).

Par mūsu armijas štaba priekšnieku Radziņu iecēla 27. oktobrī, bet jau līdz 1. novembrim, iepazīnies ar frontes stāvokli un spēku lielumu, Radziņš ir paguvis izstrādāt ļoti labu operāciju plānu. Lielais uzbrukums pret bermontiešiem sākās gan 3. novembrī, bet nolemts un nolikts viņš bija jau uz 1. novembri (to atlika tādēļ, ka Sabiedroto flote nebija varējusi tik ātri sagatavoties artilērijas ugunij). Tā tad pilnīgi svešos apstākļos Radziņš orientējas un strādā apbrīnojami. Tas patiesībā arī bija nepieciešami, jo vilcināties ar uzbrukuma sākšanu vairs nevarēja.

Kad sākas novembra pirmās cīņas pret Bermontu, Radziņš nedomā, ka pretinieku varēs tūdaļ padzīt, un tas arī nav iespējams, bet pirmais uzdevums ar cīņām ir mūsu karaspēka morāliskais noskaņojums galvenām un izšķirušām kaujām. Savā grāmatā „Latvijas atbrīvošanas karš“ (kuŗa, starp citu, ir pirmā un visvērtīgākā mūsu brīvības cīņu teorētiskā vēsture)

*) „Jaunākās Ziņas“ Nr. 231, 1930.

**) Jaunatnes gada grāmata 1931.

P. Radziņš sarunā ar K. Ulmani un ģen. J. Balodi 1920. g.

Radziņš saka, ka „vispirms mūsu kara spēks ir jāpieradina uzvarēt“, kas ir ļoti svarīgi tādā stāvoklī, kad ienaidnieks atrodas pašas galvas pilsētas vārtos. „Tāpēc sākumā (turpina Radziņš) jāved tikai tādas operācijas, kas samērā viegli izpildāmas, t. i., kurās frontes daļās flotes artilērijas uguns jau būs satriekusi ienaidnieku. Tur uzbrukt, ieņemt šās vietas un sākumā apmierināties ar maziem, bet drošiem panākumiem. Sākumā te pietiks. Ja mēs katru dienu uzbrūkam un ja šiem mūsu uzbrukumiem ir tomēr katru dienu panākumi — lai arī tie visniecīgākie — tad mēs ar to pieradinām savu kara spēku uzvarēt, un ar to pašu pieradinām ienaidnieku pie viņa neveiksmēm, ieaudzējam tam neuzticību uz viņa spēkiem un vadoņiem“*).

Pēteris Radziņš kā karavadoņa galvenās un pozitīvās rakstūrpašības tās, ka viņš, būdams labs taktiķis un stratēģis, nedod nevienu uzdevumu, neizlaiž nevienu operācijas plānu, kas nebūtu visos sīkumos un ļoti pamatīgi izstrādāts, saskaņā ar visām reālām iespējām. Otrs — prasība, lai labi un pareizi izstrādātais plāns tiktu arī pareizi izpildīts. Un treš-

*) Latvijas atbrīvošanas karš, I. d. 50. lpp.

kārt — Radziņam kā štaba priekšniekam bija vadoša un no-
teikta griba.

Lūk, ko Radziņš saka par Rīgas atbrīvošanas kaujām, no-
vērtējot mūsu spēku ļoti kritiskos momentus, piem., 7. no-
vembrī: „Izšķirošas sekmes un galīgas cīņas iznākums kritis-
kos momentos atkarājas pilnīgi no tam, kuŗa puse prot labāki
manevrēt un kuŗai pusei ir pietiekoši daudz morāliskā spēka —
izvest savus nodomātos plānus līdz galam, neskatoties ne uz
kādām nejausībām. Nekad nav iespējams gūt uzvaru, ja prāto
par to, ko daris ienaidnieks, un kas mums ir pret to jādara, —
tas noved pie defensīves, kuŗa beidzas ar neveiksmēm. Kas
grib uzvarēt, tam jādomā par to, ko viņš grib panākt un kā
ienaidnieks var reaģēt uz viņa darbību: ir jāuzspiež sava griba
un vara ienaidniekam“*). Un kādā citā vietā Radziņš par šīm
pašām Rīgas atbrīvošanas cīņām saka: „Kauju zaudē kaujas
laukā nevis tas, kuŗam ir lielāki zaudējumi un mazāks vai vā-
jāks kaŗaspēks, bet tas, kuŗš pirmais sāk šaubīties par uz-
varu“**).

Tās ir arī ļoti gaišas liecības par pašu Radziņu kā kaŗa-
vadoni. Viņš nekad nezaudē galvu. Arī ģen. J. Balodis lie-
cina, ka viņa štaba priekšnieks „uztraukumu un pāniku nav
pazinis pat visgrūtākos kaujas brīžos.“ Kāds cits augstāks
virsnieks par šo ģenerāļa Radziņa raksturīpašību saka: „Nāk
atmiņā viņa paša vārdi grāmatā par Latvijas neatkarības cī-
ņām. — Pēdējais rikojums dots un štaba priekšnieks iet mie-
rīgi gulēt. Laikā, kad norisinās vissīvākās cīņas, kuŗās izšķi-
ras valsts un tautas likteņi — štaba priekšnieks saldi dus. Tas
izklausās paradoksāli, bet ir pareizi. Stāvoklis vispusīgi ap-
svērts, operāciju plāns dziļi pārdomāts un pavēles izsūtītas.
Iejaukšanās to izpildīšanā radītu tikai liekus traucējumus un
satricinātu paļāvību vadoņam.“

1919. g. 18. novembra vakarā, valsts gada svētkos, kad
Nacionālā teātri uzveda pirmo reizi Raiņa „Daugavu“, pēkšņi
izplatās baumas, ka bermontieši pārrāvuši mūsu fronti pie
Jelgavas šosejas. Radziņš šo baumu mierīgi pārbauda un kad
tā apstiprinās, dod ātras un lietišķas pavēles. Ap pusnakti
Cēsu pulks jau ir ienaidnieku padzīnis un pārrāvumu likvidējis.

Bermontiešus padzīt un bermontiādi likvidēt mūsu armija
tik sekmīgi varēja tikai tādēļ, ka tai bija spīdoša operāciju
sagatavošana un vadišana. Savā sistēmā, uzmanībā, noteik-

*) Turpat 68. lpp.

**) 81. lpp.

tībā un neatlaidīgajā gribā mūsu armijas vadība šē izrādījās daudz pārāka par bermontiešu armiju.

Arī Latgales atbrīvošanas kaujās visu operatīvo daļu vadīja P. Radziņš kā virspavēlnieka štaba priekšnieks. Uzvarām Latgales frontē Radziņš piešķir pat daudz lielāku nozīmi kā bermontiādes likvidēšanai. „Kaŗojot pret Bermontu,“ saka Radziņš, „mēs vedām kaŗu pret ienaidnieku bez idejas, bez tēvijas; šo ienaidnieku centās apkaŗot arī sabiedrotie un palīdzēja mums vislabākā mērā, kā morāli, tā materiāli. Kaŗojot pret Bermontu, mūsu kaŗaspēks dega kā nacionālā sajūsmā, tā šķiras naidā pret reakcionāro muižniecību. Latgales atbrīvošanā Sabiedrotie mums vairs nepalīdzēja. Mūsu kaŗaspēkā darbojās gan nacionālā sajūta un arī naidis pret sarkano terroru, bet, no otras puses, mūsu kaŗaspēkā un tautā tika vesta propaganda arī par labu šim sarkanam terroram. Mūsu kaŗaspēkam bija jākaŗo ar ļoti lielu ienaidnieku — veselu lielvalsti — ienaidnieku, kas bija uzvarējis visas baltās krievu armijas. Tikai ar šo uzvaru mēs pierādījām visai pasaulei, ka mums ir pilnīgi noteikta valstiska apziņa, kas nepadodas ne kādiem vilinājumiem ne uz labo, ne kreiso pusi. Ja mēs nebūtu kaŗojuši un uzvarējuši Pad. Krievijas kaŗaspēku, tad mēs nekad nepievienotu Latgali Latvijai un nebūtu arī ieguvuši mieru un drošību no Krievijas puses.“

Pēteris Radziņš bija netikai kaŗavadonis šaurākā nozīmē. Viņš bija arī kaŗa politiķis un filozofs. Radziņa interesēja ne kaŗš kā tāds pats par sevi, bet viņa acu priekšā aizvien stāvēja arī kaŗa mērķis. Tāpēc Radziņa rakstos arī katrreiz ir kaŗa filozofiskais attaisnojums un politiskais pamatojums. Savās grāmatās par Latvijas atbrīvošanas kaŗu Radziņš pieskaŗas arī šī kaŗa tai daļai, kas bija jāved un jāturpina mūsu diplomātijai tur, kur armijas darbs jau bija beidzies. Par to viņš pasaka arī dažu asu vārdu. Tā: mūsu ārpolitikas vadība kara laikā gandrīz neko nav darījusi dažu robežu nodrošināšanai. Ja ar Vāciju savā laikā būtu ātrāk noslēgts miers, tad Liepājas rajonā nebūtu vajadzējis turēt zināmu laiku veselu divīziju. To varētu jau janvārī pārsviet uz Latgales fronti, ar to iegūstot tur noteiktu spēku pārsvaru. — Pamiera un miera noslēgšanas laikā ar Pad. Krieviju ārpolitika neesot izmantojusi to, ko devusi stratēģija. Sarunu laikā politika prasīja stratēģijas drošību frontē, bet tanī pat laikā centās saistīt tai rokas. Pamieru ar Krieviju parakstīja ļoti slepeni. Par to neviens nedrīkstēja zināt. Tas tāpēc, ka pamiers bija daudz vajadzīgāks lieliniekiem, kuriem bij jāved aktīva cīņa vairākās

citās frontēs, nekā mums, kas bijām austrumos savākuši pietiekoši spēcīgu armiju.

Ar sasteigtu pamiera parakstīšanu mēs nekā neieguvām, saka Radziņš. Karaspēku mēs samazināt nevarējām, bet tas bij, pēc iespējas, jāpalielina. Armijai bij jāaizsargājas, kā no frontes, tā aizmugures, kur lielinieki pastiprināja propagandu. Daudz enerģijas prasīja ienaidnieka uzbrukumu atsišana un mūsu pašu pastiprinātā izlūku darbība. Bet pa pamiera laiku armijas vadībai pārmeta aktīvo izturēšanos frontē, lai gan tā bija nepieciešama. Šai ziņā gan ārpolitika sapratās ar stratēģiju, bet dažas politiskās grupas, kurām tolaik bija iespaids, to negribēja saprast. — Tā Radziņš.

1930. gada 5. februārī, operāciju laikā ar lieliniekiem, pulkvedi Pēteri Radziņu paaugstināja par ģenerāli. Par nopelniem atbrīvošanas cīņās viņu apbalvoja arī ar Lāčplēša ordeņa 3. un 2. šķiru. Bez tam viņš ir apbalvots ar Triju zvaigžņu ordeņa 1. šķiru, Igaunijas Brīvības krusta 1. šķ. 2. pakāpi un ar Igaunijas atbrīvošanas cīņu piemiņas zīmi, ar Francijas goda leģiona ordeņa komandiera krustu, Polijas Virtuti militāri ordeni, Somijas Baltās rozēs lielkrusta komandiera ordeni un Zviedrijas Šķēpa ordeņa lielkrustu.

5. P. Radziņa literāriskā darbība.

Pēc miera ar Pad. Krieviju, lai gan armijas virspavēlniecība un galvenais štabs vēl darbojās, ģenerāli Radziņu 1920. g. 29. oktobrī atvaļināja no armijas. Palicis par privātcilvēku, Radziņš nodevās militārai rakstniecībai. Tā tagad zināmā mērā bija viņa maizes avots, pieskaitot vēl ienākumus par dažu priekšmetu pasniegšanu militārās mācības iestādēs.

Militārā rakstniecībā Radziņš bija kļuvis pazīstams jau agrākā Krievijā, bet īsti viņa apdāvinātais talants šai nozarē atplauka tikai tagad. Radziņš ir viskompetentākais autors mūsu militārā literātūrā. Viņš publicējis savus rakstus gan speciāli militāros, gan vispārējos izdevumos. Lietpratība, asa domu gaita, koncentrēta un skaidra izteiksme, tāds īsumā var būt slēdziens par Radziņa literārisko darbību. Pirmie Radziņa raksti, galvenā kārtā par militāriem un starptautiskās politikas jautājumiem, parādījās latvju presē tūdaļ, kad bija norimis cīņu troksnis. Latvju sabiedrība tiem sekoja ar dzīvāko interesi un arī ar lielāko ticību, jo miera noslēgšana ar viņu bija nākotnes jautājums.

Kad 1920. gada vasarā sarkanā armija iesāka sekmīgu uzbrukumu Polijai, arī Latvijā radās savādas bažas, kas no-

tiks ar Latviju, ja lielinieki Poliju galīgi iznīcinās? Kā atbildi uz šīm bažām Radziņš ievietoja armijas laikrakstā „Latvijas Kareivis“ garāku rakstu, kurā vispusīgi aprēķināja lielinieku un poļu spēku samērus, kara darbības raksturu, abu armiju vadoņus u. t. t. un nāca pie slēdziena, ka jau drīzā laikā lielinieku armija Poliju atstās daudz steidzīgākā gaitā, nekā tur iegājusi. Šis slēdziens drīz spīdoši attaisnojās. Pirmais ģenerāļa P. Radziņa plašākais darbs ir jau pieminētā grāmata „Latvijas atbrīvošanas karš“ — cīņas pret Bermontu un Latgales atbrīvošana, kas divos sējumos iznāca A. Gulbja apgādībā. Šis grāmata, kaut arī tur dominē militārspeciālists un zinātnieks, domātas plašākām aprindām un līdz šim ir arī vērtīgākās, lai gan Latvijas atbrīvošanas aprakstu mums tagad ir labi daudz. Ar lielu veiksmi Radziņš tēlo toreizējos apstākļus: armijas organizēšanu, cīņas, vadoņu cerības un šaubas, politisko stāvokli u. t. t. Savas asās domas vadīts, tas droši atmet sikumus, lai parādītu katra notikuma galveno saturu.

Tālāk atzīmējama Radziņa grāmata „Taktika“, kas iznāca 1923. g. un bija domāta kā mācības grāmata virsnieku kursiem. Sākot ar 1923. g. militāru rakstu krājumā parādās ģen. Radziņa plašais darbs „Kara vadonis“. Pamatojoties uz daudzām kara vēstures atziņām un personīgiem piedzīvojumiem ģen. Radziņš tur apskata vadoņa uzdevumus un šim pienākumam nepieciešamās īpašības: kara vadonis un masa, kara vadonis un politika u. t. t. Visiem šiem komplicētiem jautājumiem autors devis skaidras un noteiktas atbildes, visiem sarežģījumiem teicamus atrisinājumus. No Radziņa tālākiem, lielākiem darbiem militāros izdevumos atzīmējami viņa raksti „Artilērijas Apskatā“ — Artilērijas daudzums un sastāvs, Artilērijas un kājnieku kopdarbība. „Technikas apskatā“ — Moderno kaujas līdzekļu iespāids uz kara vešanu un „Aizsargā“ — Latvijas un Igaunijas ieņemšana no vācu karaspēka 1918. g., jau pieminētās atmiņas par pasaules karu un Jautājums par obligātoriskā kara dienesta saīsināšanu.

Radziņa raksti dienas presē skaitāmi simtos un aptver visdažādākos jautājumus, sākot ar speciāli militāriem un beidzot ar sabiedriskiem. Radziņš rakstījis daudzus laikrakstos: „Latvī“, „Latvijas Kareivī“, „Latvijas Sargā“ u. c. Viņa militārie raksti galvenā kārtā parādījušies „Latvijas Kareivī“. Šais rakstos, kas skar visas militārās dzīves nozares, spilgti izpaužas ne tikai Radziņa talants, bet arī viņa bagātīgais zināšanu krājums. Ar vienlīdzīgu lietpratību tas raksta par jūras krastu aizsardzību, mūsu tēvijas aizstāvju sagatavošanu savam

kareiviskam uzdevumam, valsts aizsardzības jautājumiem, atsevišķa kareivja apmācību, karaspēka praktisko apmācību, aviācijas nozīmi tagadējā karā u. t. t. Starptautiskus un starptautiski militārus jautājumus Radziņš daudz noskaidrojis „Latvī” un agr. „Latvijas Sargā”. Te var atzīmēt tikai dažus: „Mūžīgās miera ilgas”, „No kuŗas puses mums var draudēt briesmas”, „Itālijas un Grieķijas konflikts” u. c.

Radziņa pēdējais lielākais darbs ar militāri zinātnisku raksturu — „Stratēģijas problēmas pēc pasaules kara piedzīvojumiem”. Šī raksta iespiešanu uzsāka militāru rakstu krājums 1928. g. 2. numurā. Ģenerālis vairs nepiedzīvoja raksta noslēguma iespaidumu. „Stratēģijas problēmas pēc pasaules kara piedzīvojumiem” ir pirmais plašākais šī jautājuma oriģināldarbs mūsu literātūrā, un tā nodomus it labi izteic ievadā teiktie vārdi: „Katras valsts kara vešanas teorijas pielietošana atkarājas no šīs valsts karaspēka, vadoņiem, no pretinieka, no savas tautas īpašībām, no valsts bagātības, rūpniecības, valsts ģeografiskā stāvokļa, ceļiem u. c. Tādēļ citas valsts kara vešanas principu pielietošanu nevar pārnest uz Latviju nepārgrozītā veidā. Bet nepietiek ar to, ka mēs iemācītos zināmu savas valsts kara vešanas teoriju, ir nepieciešami iepazīties ar kaimiņu un sevišķi lielvalstu kara vešanas teoriju, lai tad, salīdzinājumā, varētu labāk novērtēt savu ieskatu pareizību.”

6. Ģenerālis P. Radziņš — armijas komandieris.

1924. gada 1. martā ģenerāli P. Radziņu aicināja atpakaļ mūsu miera laika armijā un iecēla par armijas komandieri, jo labāka speciālista un piemērotākas personas par Radziņu šim amatam nebija. Armijas komandiera amatā viņš sabija vairāk kā četrus gadus — līdz 1928. g. 25. aprīlim. Šai laikā Radziņš izlietoja visas savas zināšanas un piedzīvojumus, lai no mūsu nelielā miera laika karaspēka izveidotu priekšzīmīgu un disciplinētu armiju. Darbs, ko viņš ziedojis armijai miera laikā, nav saskatāms uzvarās, kā kaujas laukā. Tas, kā saka pulkvedis A. Plensners, ir ikdienas darbs, kuŗu jūt un saredz tikai tie, pie kā to dara, vai arī tie, kas uzmanīgi vēro mūsu armiju. „Ja nu tie, kas vēl nesen bija mūsu ienaidnieki un nav nekādi mūsu labvēļi arī tagad, savos oficiālos militāros izdevumos pieskaita mūsu armiju apmācības un disciplīnas ziņā pie vislabākām Vakareiropas armijām — tad gan ikvienam būs skaidrs, cik liela daļa pateicības par to pienākas ilggadīgajam

armijas komandierim un militārās doktrīnas pamatu licējam“ — ģenerālim Radziņam.

Bojātas veselības dēļ atstājis armijas komandiera amatu, Radziņš uzņēmās virsnieku akadēmisko kursu vadību, bet 1929. g. oktobrī viņu iecēla arī par visu kara mācības iestāžu inspektoru. Tad Radziņš kā liela autoritāte ar visu sirdi atkal nodevās mūsu virsnieku audzināšanas un apmācīšanas darbam.

7. Ģenerāļa cilvēcīgā seja un nāve.

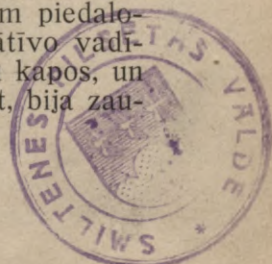
Pēteris Radziņš — šis darba ģenerālis — kā cilvēks tomēr bija ļoti noslēgts un savai iekšējai pasaulei nevienu nelaida pārāk tuvu. Precējies Radziņš nebija. Kāds viņa labs paziņa, kas drusku tuvāk vērojis ģenerāļa dzīvi, sniedz apm. šādu Radziņa cilvēcīgās sejas raksturojumu: — Mūžu dienu ieracies darbā, Radziņš nemeklēja sabiedrību. Bet satiksmē ar cilvēkiem, kā īsts eiropietis, vienmēr bija laipns, smaidošs, dzirkstoši asprātīgs. Pret draugiem vaļsirdīgs, tomēr rezervēts, nekad familjārs. Ne darbā, ne privātās sarunās lieku vārdu neteica. Ja nepiekrita, parasti cieta klusu un ironiski smīnēja, vai īsi un nepārprotami paskaidroja savu viedokli. Viņa atbildes arvienu trāpīja mērķi.

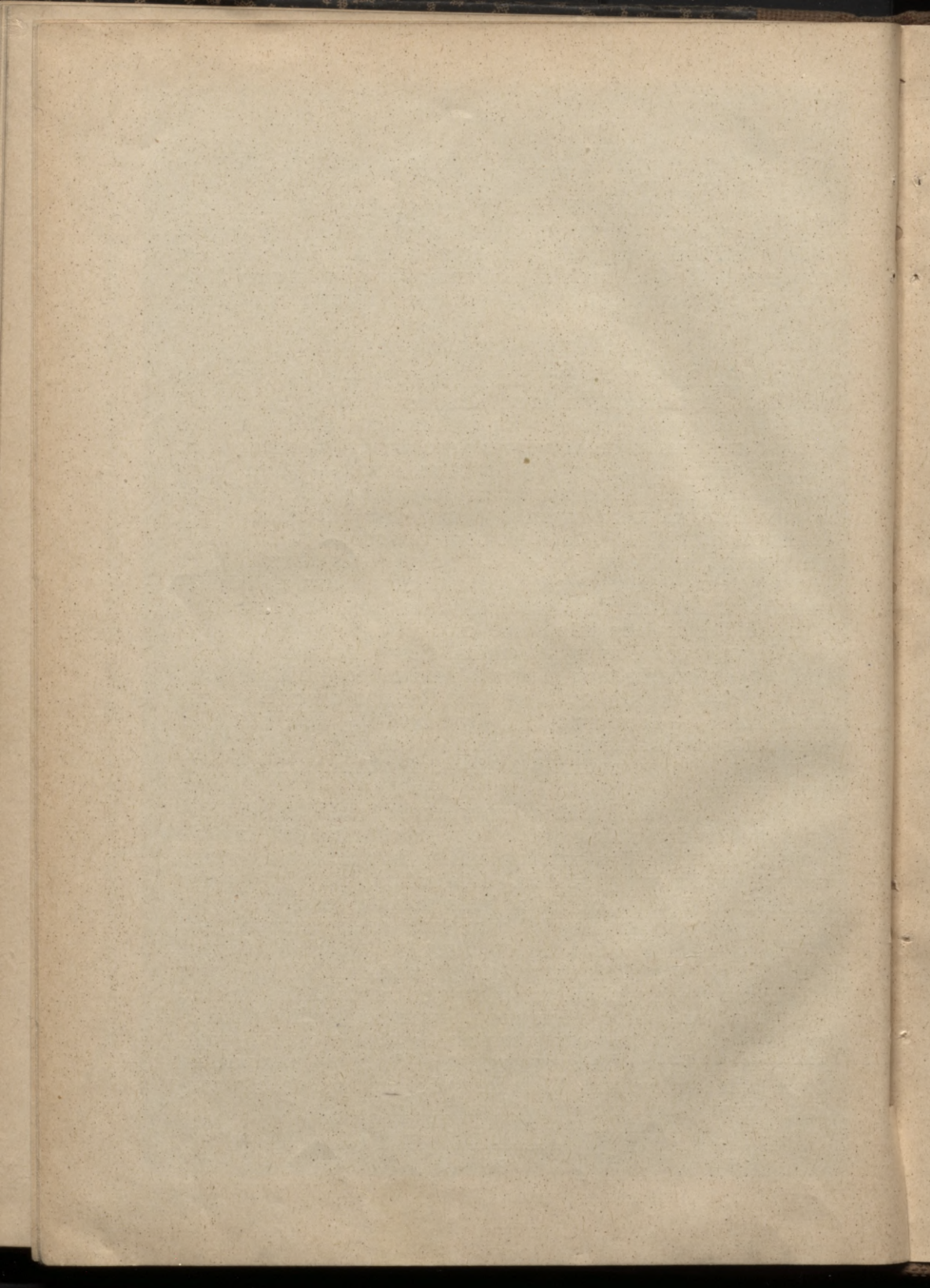
Vienmēr nosvērts un apvaldīts, stingra rakstura cilvēks, viņš prata pārvarēt savu nervozitāti un nenervozēja arī citus.

— Nekad neesam redzējuši ģen. Radziņu dusmīgu un uzbudinājumā, — teica viņa bij. darba biedri. — Dažkārt viņš gan izlikās bargs, kad dienests prasīja, bet nekad neļāva dusmām vaļ. Nekad nepacēla balsi, kuŗā parasti izskanēja tērauda asums.

Bet, lai gan ārēji mierīgs un vienmēr smaidošs, sevī Radziņš glabāja dziļi jūtīgu sirdi. To noskārta tikai daži tuvākie draugi. Kāds atklātībā izteikts asāks vārds šo kaujās rūdīto ģenerāli varēja smagi sāpināt. Bija reizes, kad viņš dienām ieslēdzās savā dzīvoklī un nevienu nelaida iekšā. Neviens nezin, kas tur notika, ko viņš pārdzīvoja savā vientulībā.

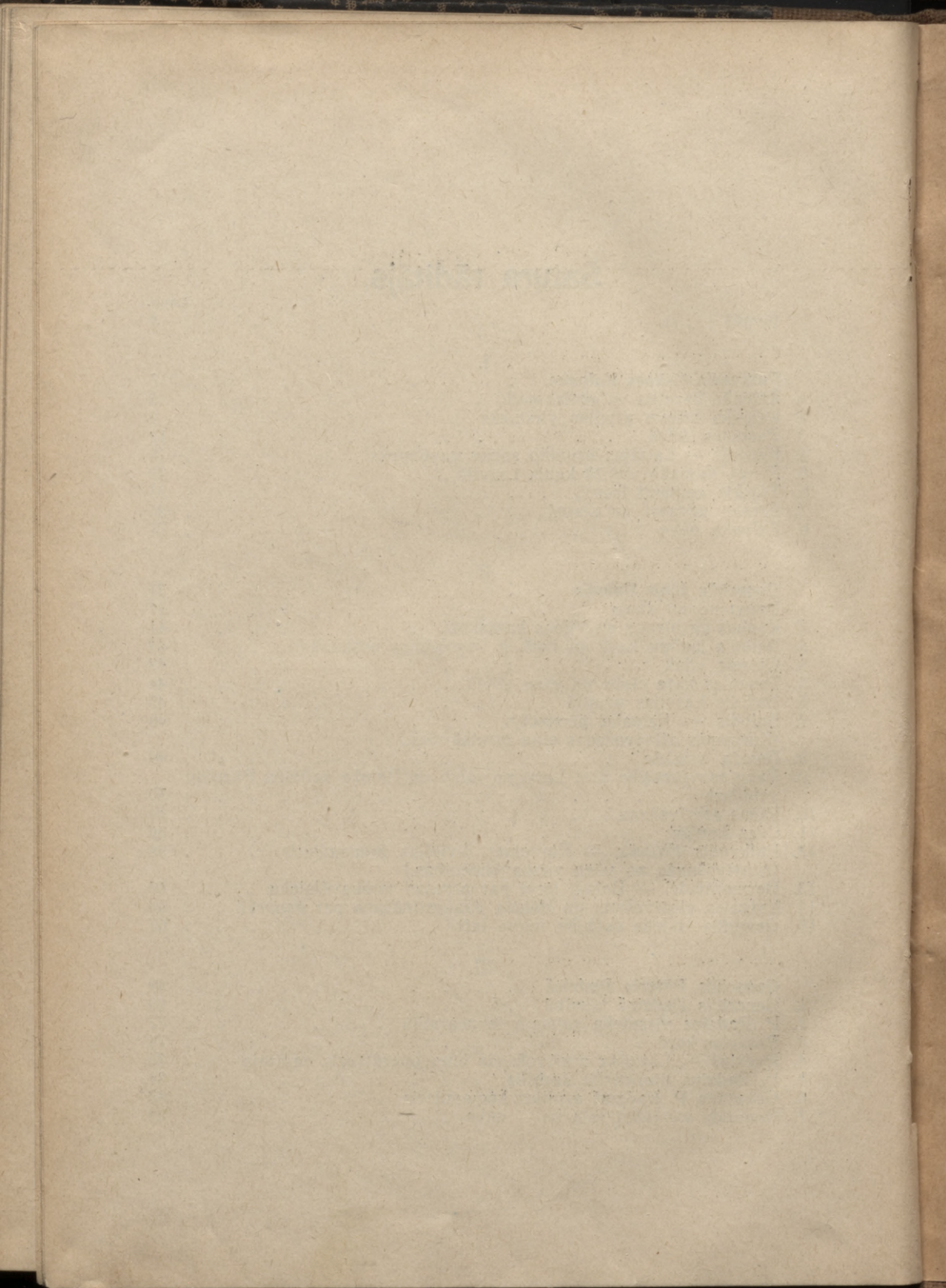
Kā vientulis Radziņš dzīvoja atsevišķā dzīvoklī Valdemāra ielā. Un kā vientuli 8. oktobrī 1930. gadā dzīvoklī to atrada arī mirušu. Miris viņš bija ar sirdstrieku jau 7. oktobra vakarā. 11. oktobrī ar lielu militāru godu, daudziem ļaudīm piedaloties sēru gājienā, Latvijas atbrīvošanas cīņu operatīvo vadītāju ģenerāli Pēteri Radziņu apglabāja Rīgas Brāļu kapos, un latvju tauta, pulkveža A. Plensnera vārdiem runājot, bija zaudējusi vienu no saviem visievērojamākiem dēliem.

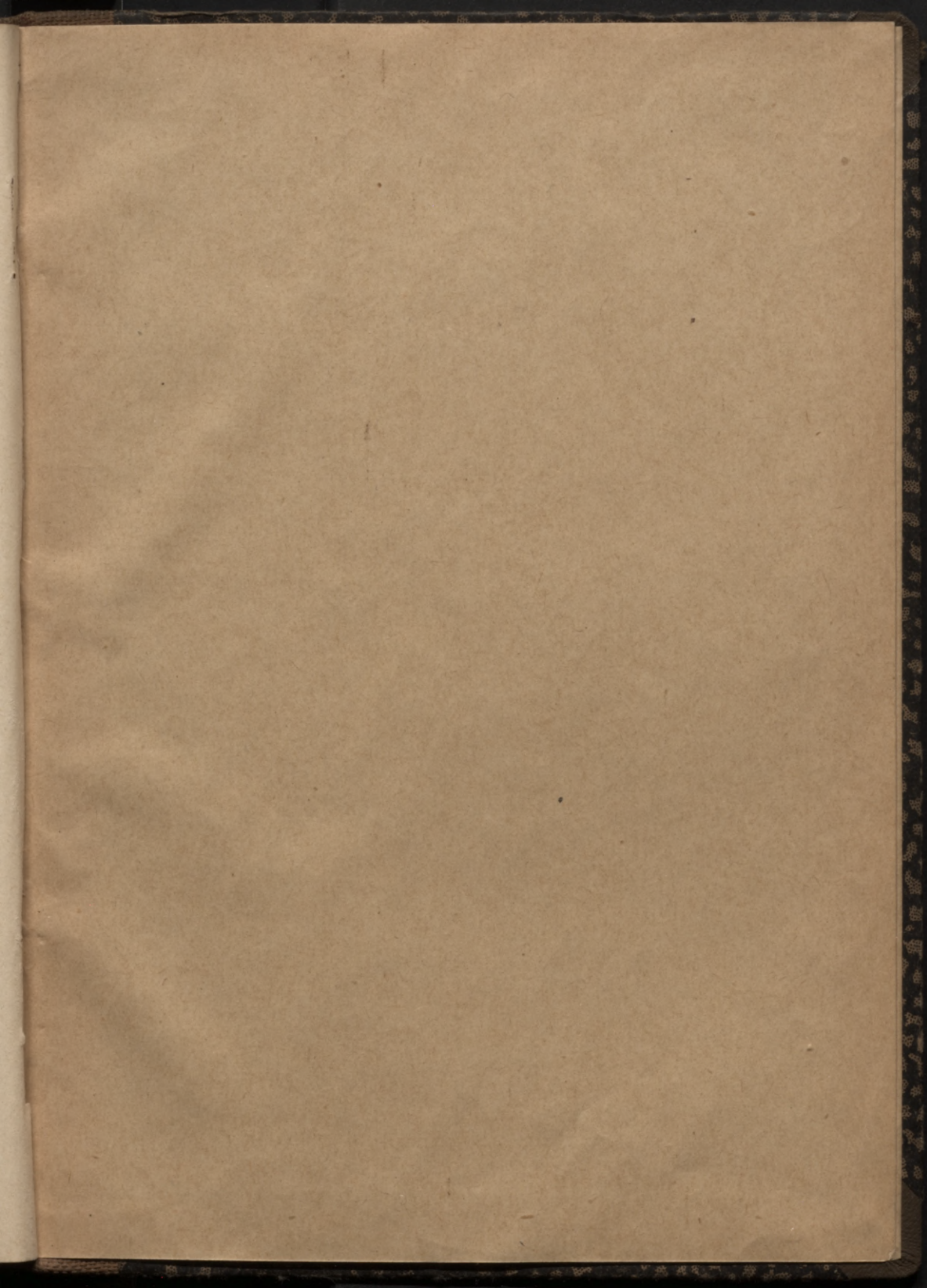

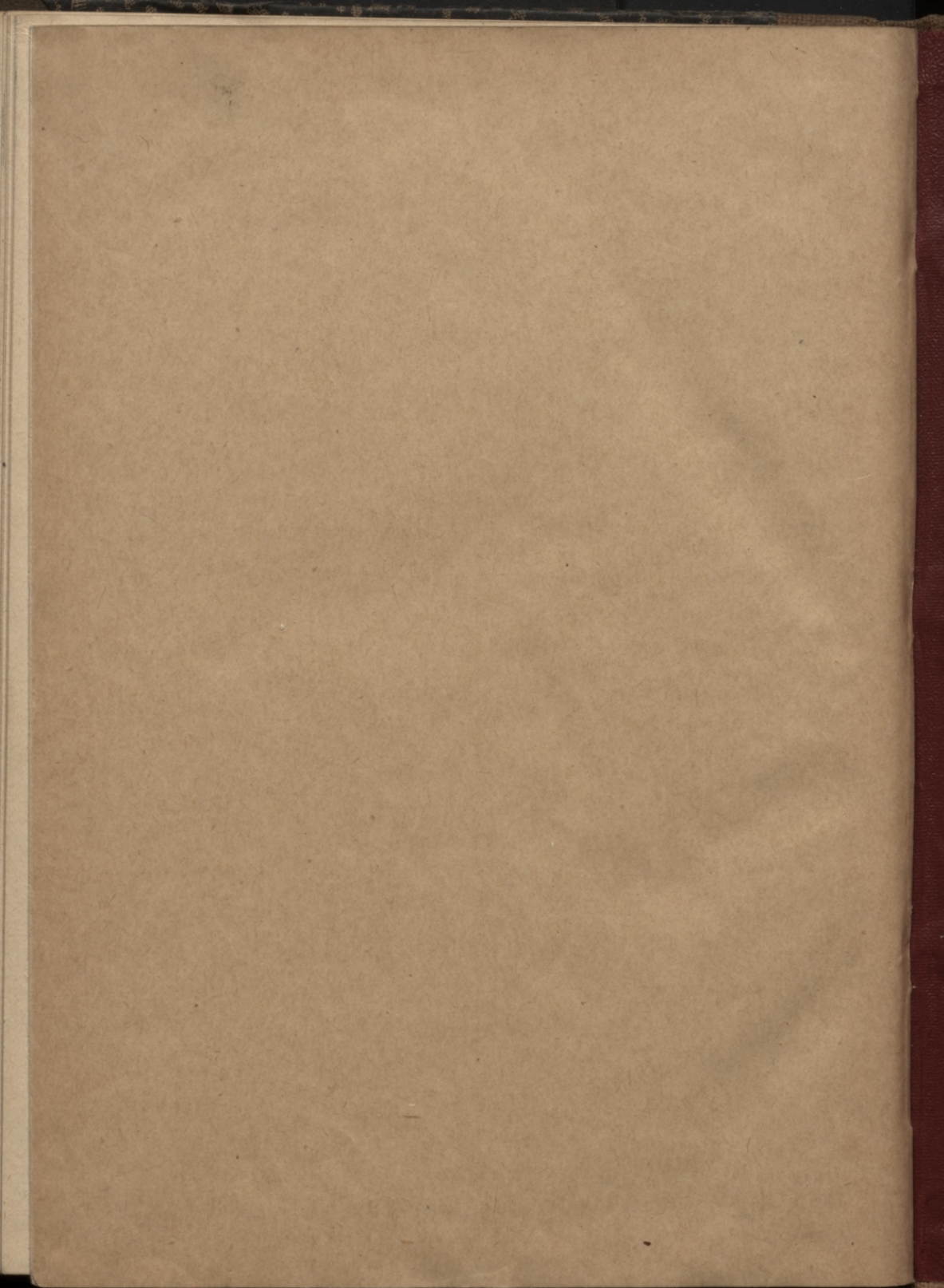

Satura rādītājs.

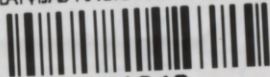
	Lapp.
Ievads	3
I.	
Pulkvedis Oskars Kalpaks	5
1. Kalpaka bērnība un skolas gadi	5
2. Kalpaks krievu armijas virsnieks	9
3. Pasaules karā	12
4. Kalpaks — Latvijas bruņoto spēku pavēlnieks	16
5. Pirmā Kalpaka vadītā kauja Latvijā	22
6. Tālākie apstākļi frontē	24
7. Pretim uzvarai un slavai	26
8. Kalpaka nāve	27
II.	
Generālis Jānis Balodis	37
1. Dzimtene un skola	37
2. Kauņas garnizonā un Viļņas karaskolā	41
3. Balodis japāņu karā un 1905. g. revolūcijas noskaņās	42
4. Otrreiz Viļņā	43
5. Pasaules kara cīņās un vācu gūstā	44
6. Balodis Latvijas armijā	45
7. Balodis — Kalpaka pēcnācējs	48
(Kurzemes atbrīvošanas cīņu turpinājums.)	
8. Baloža brigāde	49
9. Vācu savvērestība pret Latvijas valsti un Baloža uzticība Pagaidu valdībai	50
10. Rīgas atbrīvošana	54
11. Cēsu kaujas	55
12. Pulkvedis Balodis — Kurzemes divīzijas komandieris	58
(Atbrīvošanās no vācu virspavēlniecības.)	
13. Bermontiāde. — Balodi iecerē par armijas virspavēlnieku	60
14. Latgales atbrīvošana un Baloža paaugstināšana par ģenerāli	64
15. Ģenerāļa Baloža darbība miera laikā	67
III.	
Generālis Pēteris Radziņš	69
1. Ģenerālis Radziņš jaunībā	69
2. P. Radziņa virsnieka gaitas krievu armijā	72
3. Pasaules karā	74
4. Radziņš — Latvijas atbrīvošanas cīņu operatīvais vadītājs	76
5. P. Radziņa literāriskā darbība	81
6. Ģenerālis P. Radziņš armijas komandieris	83
7. Ģenerāļa cilvēcīgā seja un — nāve	85

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307041942

Car. 1